

**museum van
boijmans beuningen**

**jaarverslag
2017**

**museum van
boijmans beuningen**

Inhoud

Voorwoord

1	Educatie en publieksbegeleiding	6
2	Collectie en onderzoek Aanwinsten	18 30
3	Presentaties	42
4	Relatiebeheer en filantropie	58
5	Huisstichtingen	72
6	Marketing en communicatie	76
7	Conservatoren en uitgeverij	84
8	Bedrijfsvoering	88
9	Financieel verslag	94
10	Raad van Toezicht	106
11	English Foreword Facts & Figures	110 112

Bijlagen

A	Educatieve activiteiten en evenementen
B	Aanwinsten en uitgaande bruiklenen
C	Bibliotheek
D	Presentaties
E	Publicaties
F	Externe activiteiten en nevenfuncties afdelingshoofden en wetenschappelijke staf
G	Personeel en organisatie

Tentoonstelling *Academy of Tal R*, foto Aad Hoogendoorn

Voorwoord

Kan het museum bestaan zonder de stad? Zeker niet! En kan de stad zonder het museum? Dat kan evenmin. Maar waarom nu die existentiële vraag? Omdat het er op dit moment even op aan komt, denk ik.

Bijna 170 jaar lang hebben generaties Rotterdammers en mensen van tot ver daarbuiten het museum intensief bezocht, genoten, gedragen. Er is een prachtig museum gebouwd en een wereldberoemde kunstcollectie gevormd. Bovendien zijn museum en stad met elkaar vergroeid geraakt. Met de tijd meegegaan. De oorlog meegemaakt. Grote stappen vooruit gezet in de wederopbouw en vrolijke jaren beleefd in de periode Pop. Bodon bouwde toen zijn monumentale gebouw voor die maakbare, nieuwe tijd. De surrealisten veroverden Rotterdam in de seventies. Nieuwe generaties Rotterdammers stroomden nieuwsgierig door de zalen, het museum verzamelde stedelijk, nationaal en internationaal en kocht graffiti van Basquiat en Rammellzee, Kiefer en Clemente. De internationale kunst liet zich zien aan die stad vol werkzame en betrokken mensen, bouwend aan een nieuwe toekomst.

Mooie momenten waren dat. In de rij staan voor Dalí en zo alle journaals halen. Erbij zijn toen Joseph Beuys twee dagen aan de tand werd gevoeld in de Bodonzalen. De teckelrace van David Hockney bijwonen. De mode-show van Margiela. Dat ene moment begin jaren negentig op de overladen binnenplaats toen je de performance van Matthew Barney zag. De vette lucht van honderden kilo's pindakaas door het museum volgen naar het kunstwerk van Wim T. Schippers. Het geluk van Ugo Rondinone voelen, door honderden

kinderen toegejuicht bij de opening van zijn expositie met de regenbogen. Op een schrale winterdag in de daglichtzalen staande voor Rothko de wolken hun magisch werk laten doen. De nacht trotseren op een surrealistische opening die elk carnaval naar de kroon stak. En al die andere momenten, gewoon op een dinsdagochtend, met je vader op zaal, met je dochter of je kleinzoon. Taal en rekenen leren nadat je met de Museumbus van school bent gehaald en bij een schilderij vertelt wat je denkt dat je ziet. Een museum leeft niet zonder stad, zonder land. En een stad leeft niet zonder zo'n museum waar je mooie momenten beleeft.

En toch kwam die existentiële vraag het afgelopen jaar in ons op toen de stoppen doorsloegen, toen het elektrische circuit oververhit raakte, de beveiliging uitviel, toen de brandweer eiste dat er eindelijk iets aan werd gedaan, toen bleek dat dan eerst het alom aanwezige asbest verwijderd moest worden. Terwijl het nieuwe depot uit de klei komt, een unicum in de wereld, en het museum een topjaar draait met mooie exposities en veel bezoek, ook in het buitenland, zakt het museumgebouw vanwege achterstallig onderhoud door zijn hoeven. En dus staan we voor weer een nieuwe opgave. Een investering waarmee alle mooie momenten uit het verleden ook voor onze volgende generaties weggelegd zullen zijn.

Graag dank ik alle mensen van en rondom het museum voor hun dappere werk en hun grote uithoudingsvermogen in 2017. En wij danken u allemaal op onze beurt voor de steun die het museum in deze transitieperiode ondervindt. Geloof me, het is maar een groeistuij. Wij zien vol optimisme de toekomst met zijn nieuwe mooie momenten tegemoet.

Sjarel Ex, Directeur

Educatie en publieksbegeleiding

Hoofd: Catrien Schreuder

- 54.000 kinderen en jongeren en nog eens 17.000 studenten bezoeken het museum
- 37.883 scholieren brengen in groepsverband een bezoek aan het museum, een stijging van bijna 32%
- 33.762 mensen nemen deel aan het programma van educatieve activiteiten en rondleidingen
- 76% van de educatieve activiteiten in het museum wordt mogelijk gemaakt door opbrengsten uit eigen activiteiten en dankzij giften van fondsen, particulieren en bedrijven
- Het museum wint de RAAK Stimuleringsprijs voor het aanbod voor blinden en slechtzienden

Educatie en publieksbegeleiding verzorgt alle informatie voor het publiek, ter verdieping en inspiratie tijdens het museumbezoek of online. Dat gebeurt voor uiteenlopende groepen, leeftijden en niveaus en in tal van verschillende vormen: rondleidingen, tekstborden, publieksbrochures, symposia, video, websites, concerten, competities, workshops, multimediatours en familiedagen. Het doel is een publieksvriendelijk museum, door toegankelijke tentoonstellingen en collectieopstellingen te maken. De afdeling initieert intensieve samenwerking met het onderwijs en met

maatschappelijke en culturele organisaties binnen en buiten Rotterdam. De kosten van het educatieve aanbod bij collectie en tentoonstellingen bedragen in 2017 circa 357.000 euro, waarvan 40% wordt gefinancierd uit bezoekersinkomsten en opbrengsten uit educatieve activiteiten en 60% extern wordt geworven. De financiering van het educatieve programma is zeer succesvol en het museum doet geen structureel beroep op onderwijsmiddelen van de overheid.

De afdeling bestaat in 2017 uit acht medewerkers in vaste dienst (5 fte), vier tijdelijke projectmedewerkers en twee freelance projectmedewerkers. Gedurende het jaar wordt de afdeling versterkt door zeven stagiaires. Onder de afdeling vallen daarnaast 27 freelance rondleiders en museumdocenten waarvan vier als vakleerkracht op twee basisscholen lesgeven, 22 vrijwilligers van de informatiebalie in het entreegebied en negen vrijwilligers voor het project Onvergetelijk Boijmans. In 2017 stelt het museum een tweede Boijmans kinderbestuur aan bestaande uit negen kinderen uit Rotterdam.

Onderwijs

Het aantal leerlingen dat als onderdeel van het lesprogramma het museum bezoekt stijgt fors in 2017, van 28.712 in 2016 naar 37.883. Ruim 17.000 volwassenen bezoeken het museum in groepsverband. Een groep van 27 freelance rondleiders/museumdocenten voert voor deze uiteenlopende groepen de lesprogramma's van het museum uit. Dit jaar zijn er drie verschillende docentendagen: een over de tentoonstelling *Gek van surrealisme*, een middag voor het onderwijs samen georganiseerd met Het Nieuwe

Instituut en de Kunsthal met verschillende deelsessies en een bijeenkomst voor burgerschapsdocenten in het mbo.

Primair onderwijs

Opnieuw stijgt het aandeel leerlingen uit het primair onderwijs, naar 12.780. Populair zijn de lesprogramma's bij de vernieuwde opstelling van de collectie en de lessen uit het Boijmans Taal- en rekenprogramma, dit schooljaar deels aangeboden in het Cultuurtraject van het Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam. Er kwamen 798 basisschoolleerlingen voor een programma bij de tentoonstelling *Gek van surrealisme*.

Boijmans Museumbus

Dankzij de Stichting Groenendijk-Clemens, Stichting Boschhuysen en enkele particuliere donateurs kan er dit jaar weer gratis busvervoer worden aangeboden aan basisscholen in Rotterdam en omgeving. De Boijmans Museumbus vervoert in totaal ongeveer 9.000 leerlingen, waarvan circa 53% uit de stad Rotterdam en circa 47% uit de directe omgeving. Allemaal bezoeken ze het museum met een lesprogramma en onder begeleiding van een museumdocent. Zonder gratis vervoer zouden veel van deze scholen het museum niet snel bezoeken.

Cultuurcoaches

Voor het negende opeenvolgende jaar werkt het museum intensief samen met twee scholen: de Mariaschool in Spangen en Openbare Montessori Basisschool De Clipper in Feyenoord. Op deze scholen werkt een cultuurcoach: een kunstvakdocent die namens het museum lesgeeft. Wekelijks verzorgen zij kunstlessen met de museumcollectie als uitgangspunt in (bijna) alle groepen, bezoeken met alle

klassen tenminste drie keer per schooljaar het museum en minstens één keer per jaar wordt werk van de leerlingen in de Kunst Studio tentoongesteld. Dankzij dit traject raken leerlingen zeer vertrouwd met kunst en museum. Jaarlijks bereiken de in totaal vier cultuurcoaches ruim 250 leerlingen. Het cultuurcoachproject is mogelijk gemaakt door subsidie van de gemeente Rotterdam.

Wetenschappelijk onderzoek 'Meetkunst'

Voortvloeiend uit het Boijmans Taal- en rekenprogramma (september 2013 t/m augustus 2016) is vanuit de Universiteit Utrecht het NRO-gefinancierd interdisciplinair onderzoek 'Meetkunst' gestart, naar de effecten van kunsteducatie en creativiteitsbevordering op de rekenvaardigheden van leerlingen. Het museum heeft actief bijgedragen aan het ontwerpen van een nascholingstraining voor leerkrachten in het primair onderwijs en een bijbehorende lessenserie. In 2017 heeft het museum deze training, samen met partners van de hogeschool Rotterdam en de iPabo Amsterdam, aan zeven scholen in Rotterdam en drie elders in het land gegeven. De uitkomsten van het onderzoek worden in 2018 gepresenteerd.

Voortgezet onderwijs en mbo

In het voortgezet onderwijs is een stijging te zien in het aantal leerlingen dat het museum bezoekt: in totaal 21.085, ruim 7.000 meer dan in 2016. Deels maakt deze stijging deel uit van een grotere tendens in Rotterdam: het aantal scholen dat de cultuurkaart afneemt stijgt in 2017 aanzienlijk. Culturele instellingen – waaronder het museum – en scholen zetten met het Rotterdamse ckv-model samen de schouders onder de

Leerlingen van de Mariaschool volgen een cultuurcoach-museumles in de klas, foto Fred Ernst

Leerlingen van groep 8 onderzoeken het perspectief tijdens de museumles 'Ruimte vangen', foto Fred Ernst

Mbo-studenten nemen deel aan de interactieve museumles 'Van kijken naar zien', foto Fred Ernst

Een workshop etsen in de Kunst Studio, foto Fred Ernst

verbetering van de invulling van het vak ckv. Ook populaire tentoonstellingen zorgen voor een toename van het aantal leerlingen: bij *Gek van surrealisme* en *Change the System* volgen respectievelijk 2.587 en 678 leerlingen lesprogramma's, terwijl *Academy of Tal R* veel zelfstandig bezoek teweegbrengt.

Bijzondere aandacht gaat dit jaar uit naar het mbo. Met de SKVR voert het museum enkele pilotrondleidingen uit waarin kunst aan de hand van Visual Thinking Strategies wordt besproken. Voortbouwend op de ervaringen van deze pilot ontwikkelt het museum een mbo-museumles 'Van kijken naar zien' gericht op kritisch kijken en denken. Deze nieuwe les wordt door circa vierhonderd mbo-studenten gevolgd. Ook ontstaat een nieuwe samenwerking met uitgeverij Codename Future, waarmee wordt beoogd een 'Van kijken naar zien'-lesmodule te ontwikkelen als onderdeel van hun burgerschapsmethode. Het project 'Van kijken naar zien' wordt gehonoreerd met een subsidie van Fonds 21, en het museum sluit aan bij een professionele leergemeenschap die zich buigt over cultuuronderwijs in het mbo. Het aantal mbo-studenten stijgt in 2017 naar 2.915.

Hbo en wo

Met diverse hbo- en wo-opleidingen maakt het museum gezamenlijk programma. Ruim 800 studenten Geneeskunde en Klinische Technologie van het Erasmus MC in Rotterdam volgen de les 'De kunst van het kijken' in het museum, als onderdeel van het vak 'klinisch redeneren'. 120 studenten van de Technische Universiteit Delft nemen deel aan een 'designhackaton', waarin het museum aan studenten een museaal probleem voor-

legt. Ongeveer 225 studenten van onder andere de Willem de Kooning academie nemen deel aan een van de meet&greet's en expertmeetings die het museum samen met de opleidingen voor hen organiseert. Pabo-studenten hebben de gelegenheid kennis te maken met de mogelijkheden van het museum voor het primair onderwijs. Het museum ontvangt in het kader van een van de onderwijsprogramma's ruim 2.500 hbo- en wo-studenten. In totaal bezoeken ruim 17.000 studenten in 2017 het museum.

Activiteiten

Het activiteitenprogramma is er voor een breed publiek, van expert tot algemeen geïnteresseerde, van peuter tot volwassene. Terugkerende activiteiten zijn onder meer Pak een stoeltje met, Boijmans Backstage, Mindful in Boijmans, peuterrondleidingen, jaarlijks twee familiedagen, maandelijkse Boijmans Club-workshops en regelmatig theaterrondleidingen. Iedere tijdelijke tentoonstelling heeft zijn eigen activiteitenprogramma op maat. Vooral het programma rond *Change the System* wordt goed bezocht door een relatief jong publiek: samen met ontwerpers uit de tentoonstelling en diverse experts en onderzoekers is er een intensief inhoudelijk randprogramma met lezingen, discussies, rondetafelgesprekken en workshops. Dit jaar nemen 33.762 mensen deel aan een van de educatieve activiteiten, evenementen of rondleidingen.

Rondleidingen

In 2017 bezoeken 17.491 volwassenen het museum in groepsverband onder begeleiding van een museumrondleider. Succesvol was de tentoonstelling *Gek van surrealisme*: zo'n 6.500 mensen volgden een rondleiding door de tentoonstelling.

De groep van 27 freelance rondleiders wordt door de afdeling en door de conservatoren geïnformeerd over tentoongestelde kunstwerken, actueel wetenschappelijk onderzoek en achtergronden bij tentoonstellingen.

Kinderen en gezinnen

In 2017 bezoeken 20.431 kinderen jonger dan 19 jaar het museum in de vrije tijd, meestal in gezinsverband. Daarvan schrijven ongeveer 1.200 kinderen en hun ouders zich in voor speciaal familieaanbod in het activiteitenprogramma. Er zijn twee familiedagen, regelmatig familierondleidingen en speciale peuter- en kleuter rondleidingen, en Boijmans Club workshops op vaste dagen in de maand. Bij *De collectie als tijdmachine* wordt een 'tijdreisgids' gemaakt, een speurtocht langs kunstwerken uit verschillende tijdvakken. Deze wordt ook aangeboden als activiteit voor het Jeugdvakantiepaspoort, waaraan ruim duizend Rotterdamse kinderen met hun ouders deelnemen.

Boijmans kinderbestuur

Het kinderbestuur vergadert eens per maand en ontmoet daarbij de medewerkers van het museum, die aan de kinderen een bijzonder probleem voorleggen. De voorzitter van het kinderbestuur geeft een speech tijdens het officiële moment op de dag dat de eerste paal van Depot Boijmans Van Beuningen de grond in gaat. Ook verzorgt het kinderbestuur een gids met tips bij de tentoonstelling *Gek van surrealisme* en geven de leden rondleidingen tijdens de museumnacht en op enkele andere momenten. In juni 2017 presenteren zij een eerste jaarrapport aan het managementteam van het museum. Het eerste Boijmans kinderbestuur is mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage van Ars Donandi, Stichting Schouwenburgh en enkele particuliere

schenkers. In oktober wordt, mede dankzij een bijdrage van PwC, het tweede Boijmans kinderbestuur geïnstalleerd.

Dans, literatuur en muziek

Samenwerking met andere disciplines leidt tot bijzondere kruisbestuiving en een ander en vaak jonger publiek voor het museum. In mei sluit het meerjarige EU-gefinancierd project *Dancing Museums* af met een internationale expertmeeting en performances in het museum. De samenwerking met choreograaf Connor Schumacher wordt gecontinueerd. In de tentoonstelling *Change the System* participeert hij met de installatie *Transitioning Values* en 'movement classes' voor het museumpubliek. Classic Young Masters, de organisatie die jong klassieke muziektalent een podium wil bieden, organiseert een jubileum in samenwerking met het museum. Geïnspireerd op de museumcollectie stellen de musici een repertoire samen dat ze in het auditorium ten gehore brengen. Tijdens *Gek van surrealisme* verzorgt het museum een uitverkochte literaire avond, waarin bekende schrijvers vertellen hoe het surrealisme hen inspireert.

Samenwerking in de stad

Museum Boijmans Van Beuningen organiseert tijdens de Museumnacht010 activiteiten in het kader van *Gek van surrealisme*, bezocht door 6.450 mensen. Voor het vierde jaar organiseert het museum in het eerste weekend van oktober samen met vijf andere kunstinstellingen het Rotterdams Tekenfestival. In de kerstperiode nodigt het museum in het kader van *Change the System* verscheidene maatschappelijke organisaties, waaronder de Pauluskerk en Wereldvrouwen, uit om samen een programma te ontwikkelen rondom de kerstboom op het binnenplein. Het doel is

Het Boijmans kinderbestuur: v.l.n.r. Mette, Rosalie, Wessel, Hannah, Fabian, Helena, Issa en Louk; Mirthe ontbreekt. Foto Aad Hoogendoorn

Deelnemers van de workshop 'Transitioning Values' van choreograaf Connor Schumacher als onderdeel van de tentoonstelling *Change the System*, foto Aad Hoogendoorn

Een pilotgroep voor de rondleiding 'Ongezien Boijmans', foto Fred Ernst

Deelnemers van de workshop van Bruno Ferro Xavier da Silva maken raamtekeningen tijdens het Rotterdams Tekenfestival, foto Fred Ernst

om in de programmering van het museum ruimte te creëren voor de tradities, culturen en verhalen van Rotterdammers en hun diverse achtergronden. Voor moeilijk te bereiken groepen beoogt het museum met gerichte programmering de drempel doelgericht weg te nemen. De intentie is om het project jaarlijks in de kersttijd te herhalen en zo langdurige relaties op te bouwen.

Inclusiviteit

Met een innovatief plan voor het rondleiden van mensen met een visuele beperking, getiteld 'Oren en ogen tekort', wint het museum op 11 september de RAAK Stimuleringsprijs. Het plan maakt deel uit van een bredere ambitie om de toegankelijkheid voor mensen met een beperking te verbeteren. In dat kader participeert het museum ook in het project Museum van gebaren, dat beoogt de toegankelijkheid voor dove mensen te verbeteren. Op 20 november tekent het museum tevens voor de samenwerking met Stichting Zonnebloem, dat het museum zal helpen toegankelijker te worden voor mensen met mobiliteitsproblemen. Voor mensen met dementie en hun mantelzorgers biedt het museum sinds 2015 instaprondeleidingen en rondleidingen op verzoek. In 2017 nemen ruim tweehonderd mensen hieraan deel. Met de Museumplusbus, die senioren van en naar het verzorgingshuis vervoert met steun van de BankGiro Loterij, ontvangt het museum in 2017 1.002 bezoekers.

Zie voor een volledig overzicht van de activiteiten bijlage A.

Publieksbegeleiding

Tentoonstellingen

Voor iedere tentoonstelling en bij de nieuwe collectiepresentatie is publieksbegeleiding op maat ontwikkeld. Zaalteksten en bijschriften reiken bezoekers kennis aan over specifieke werken, video en multimedia-tours bieden verdieping of context. Bij enkele tentoonstellingen en projecten laat het museum een publieksonderzoek uitvoeren. Verschillende tentoonstellingen in 2017 vragen bijzondere educatieve aandacht. Met de presentatie *Alles aan kant* experimenteert het museum – vooruitlopend op het nieuwe depot – met 'het verhaal achter de schermen'. Hiertoe wordt in een wandtekening uitgelegd wat er in de werkruimte gebeurt, wie er aan het werk zijn en hoe het herijtingsproces verloopt. Bij *Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie* maakt kunstenaar Tomas Schats een serie illustraties over het etsproces die als onderdeel van de publieksbegeleiding is opgenomen. Veel aandacht gaat uit naar een gelaagde publieksbegeleiding in de tentoonstelling *Gek van surrealisme*. Naast een zaalbrochure produceert het museum een geïllustreerde tijdslijn, een 'audio-experience' ingesproken door Loes Luca, een surrealistisch spel dat op diverse plekken in de tentoonstelling én online gespeeld kan worden, een introductiefilm en vier verzamelersfilms. In de tentoonstelling *Change the System* zijn de introductietekst en thematische teksten vervangen door een introductievideo en drie animatiesover de thema's van de tentoonstelling. Veel aandacht gaat uit naar het activeren van de bezoeker: een wassalon, een lichtscenografie, ontwerpers die aan het werk zijn in de tentoonstelling, een zeepkist waarop mensen ideeën kunnen verkondigen en 'Change Challenges' via sociale media.

Digitaal

In 2017 investeert de afdeling Educatie en publieksbegeleiding in digitale publieksbegeleiding, onder meer door de nieuwe functie van medewerker digitale museum-educatie te creëren. De medewerker voert deelprojecten uit bij tentoonstellingen, maar initieert ook eigen projecten.

Bij *De collectie als tijdsmachine* ontwikkelt het museum een nieuwe audiotour waarin het publiek al lopend langs kunstwerken deelgenoot wordt van een gesprek tussen gastconservator Carel Blotkamp en conservator oude kunst Friso Lammertse. Om aan te sluiten bij het concept van deze tentoonstelling, die is ingedeeld in afwisselende tijdblokken, is gekozen voor een 'audio experience', waarin ondersteunende muziek de bezoeker het gevoel geeft als een tijdreiziger door de eeuwen en decennia te springen. De tour is positief ontvangen en zo'n tweeduizend keer verhuurd sinds de lancering. Later in het jaar is hieraan een tour voor kinderen toegevoegd.

Met het online spel dat voor de tentoonstelling *Gek van surrealisme* is ontwikkeld, is in de tentoonstelling door ongeveer 11,9% van de bezoekers gespeeld, veelal in de leeftijd van 25-40. Na afloop van de tentoonstelling krijgt dit spel een vaste plek op Collectie Boijmans Online, waar het 28.400 keer is gespeeld. Het spel behaalt brons in de European Design Awards. Op ARTtube, het online videokanaal van Nederlandse en Belgische musea, plaatst het museum 36 video's, waaronder inhoudelijke tentoonstellingsvideo's, de vlogs van de 'kantcorrespondent' Lotte Bloem bij *Alles aan kant*, en de serie *Changemakers* bij *Change the System*. Voor het onderwijs produceert het museum een serie video's bij de tentoonstelling

Academy of Tal R, waarin de (fictieve) kunstenaar inzage biedt in de opdrachten die hij zichzelf geeft. Aan de video's is lesmateriaal verbonden. Samen zijn deze video's meer dan 54.000 keer bekeken, los van views op andere kanalen en sociale media.

De website Collectie Boijmans Online is in 2017 verrijkt met nieuwe artikelen en meer kunstwerken. De site werd meer dan 1 miljoen keer bezocht in 2017. Naar aanleiding van de tentoonstelling *Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie* is een bestandscatalogus toegevoegd, die ook in de publieksbegeleiding van de tentoonstelling is opgenomen. Verder stelden 453 bezoekers, ruim honderd meer dan in 2016, via de website vragen over collectiestukken, die door de afdeling Educatie en publieksbegeleiding zijn beantwoord.

Vorbereidingen depot

Dit jaar starten de voorbereidingen voor de publieksbegeleiding en wayfinding in Depot Boijmans Van Beuningen. Uitgangspunt is dat het depot nadrukkelijk geen museum is, maar een plek waar gewerkt wordt met de kunstwerken. Uitdaging is om de bezoekers te helpen hun weg te vinden door de overweldigende hoeveelheid objecten en inzicht te geven in wat het werken met en verzamelen van kunst inhoudt. Om te komen tot vernieuwende vormen van publieksbegeleiding organiseert de afdeling interdisciplinaire innovatiesessies, waarbij alle afdelingen betrokken zijn en ook diverse externe experts worden betrokken.

Samenwerkingen

De educatieve programma's en initiatieven komen inhoudelijk tot stand in samenwerking met verschillende partners:

Onderwijs

- Mariaschool, Rotterdam
- Openbare Montessori basisschool De Clipper, Rotterdam
- SBO De Piloot
- Wolfert Dalton
- Universiteit Utrecht / Freudental Instituut
- Erasmus MC, opleiding Geneeskunde
- TU Delft
- Hogeschool Rotterdam, opleiding pabo
- iPabo, Amsterdam
- Willem de Kooning Academie
- Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam
- Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam
- Kunsthal
- Het Nieuwe Instituut
- Scapino ballet
- Rotterdams Philharmonisch Orkest
- Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum
- Uitgeverij Kluitman
- EUR Wetenschapsknooppunt
- Uitgever Codename Future
- ARTtube (Stichting ARTmatch)
- CJP
- Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst
- Albeda College
- Zadkine

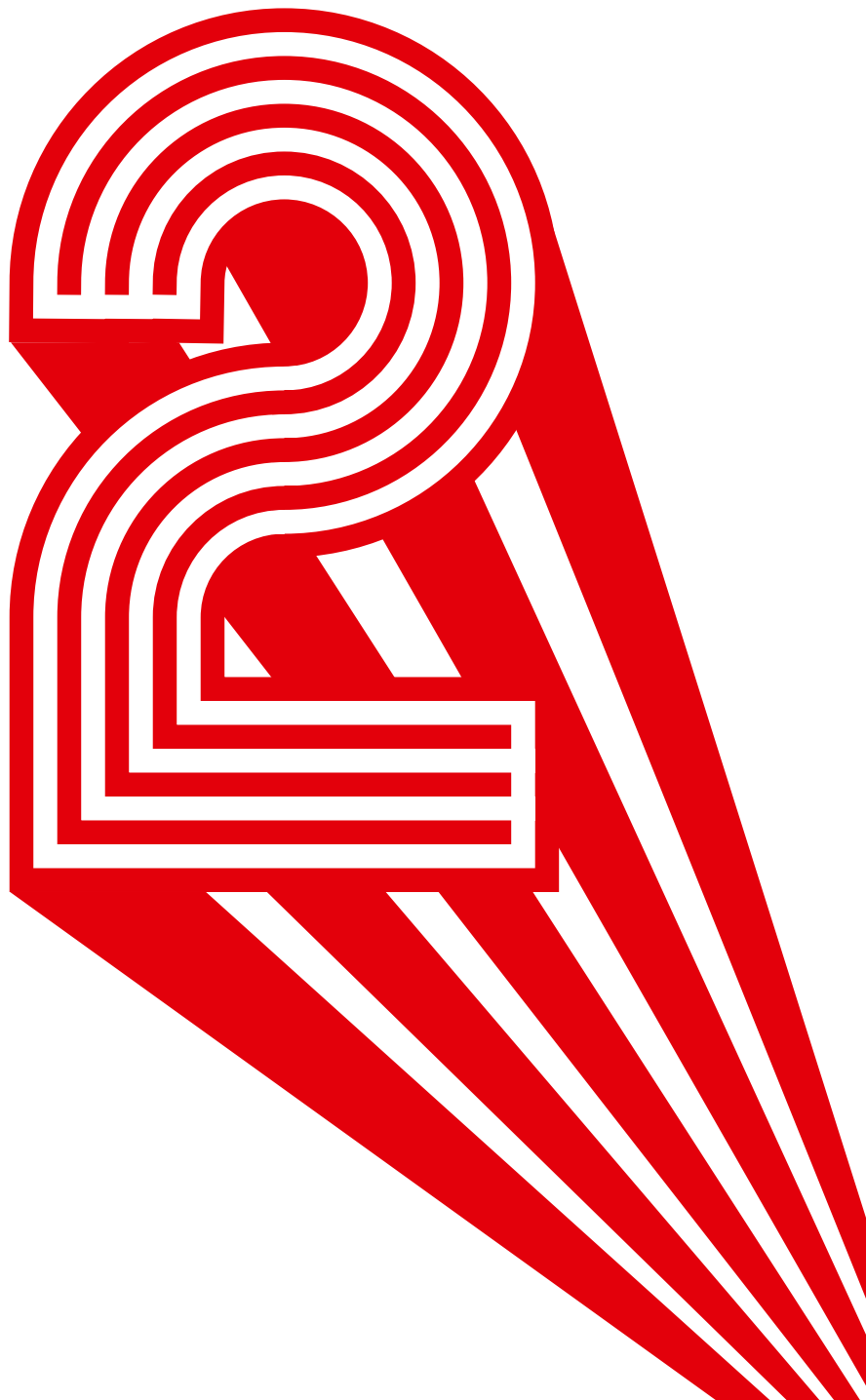
Activiteitenprogramma

- Theater Rotterdam
- SKVR muziek
- North Sea Jazz Around Town
- Laurensberaad
- Stichting Museumplusbus
- Classic Young Masters

- Het Nieuwe Instituut
- Kunstuitleen Rotterdam
- Showroom MAMA
- TENT
- Witte de With Center for Contemporary Art
- Villa Zebra
- Jeugdcultuurfonds
- Codarts Rotterdam
- Dansateliers
- Landelijke Organisatie Kant Kunst
- Stichting ARTmatch
- Wereldvrouwen
- Pauluskerk
- Platform Scenography
- Museumvereniging
- Mikxs
- Wattelt

Publieksbegeleiding

- Scottish National Gallery of Modern Art, Edinburgh
- Hamburger Kunsthalle
- ARTtube (Stichting ARTmatch)

Collectie en onderzoek

Hoofd: Sandra Kisters

- Het museum verstrekt internationaal 446 en nationaal 191 bruiklenen
- Er worden 292 kunstwerken geschonken, 88 aangekocht, 39 gelegateerd en 31 kunstwerken in langdurig bruikleen ontvangen
- 77 kunstwerken worden gerestaureerd en 725 kunstwerken geconserveerd
- Er worden 4.382 beeldbestellingen geplaatst
- Er worden 6.934 objecten herijkt en 947 objecten gewaardeerd
- In een speciaal project wordt 18.105 strekkende meter kant herijkt
- Voor de activiteiten van de sector wordt 158.000 euro aan bijdragen van derden geworven

Collectie en onderzoek zorgt voor het behoud en beheer van de objecten in de museumverzameling. Binnen de sector is de afdeling Conservering en restauratie verantwoordelijk voor onder andere passieve en actieve conservering, depotbeheer en restauratie. Het papierrestauratie-atelier houdt zich bezig met het presentabel en reisklaar maken van werken op papier en met restauraties. De afdeling Documentatie, informatie en registratie (kortweg: Documentatiecentrum) richt zich op het verzamelen en ontsluiten van informatie over de objecten en op het documenteren van de geschiedenis

van Museum Boijmans Van Beuningen. Informatie wordt verstrekt via de museumbibliotheek en via collectie-informatiesystemen (analoog en digitaal). De registrars organiseren de bruikleenverstrekking aan derden en behandelen alle interne verzoeken over de collectie. Daarnaast doen zij objectinventarisaties en begeleiden collectiegerelateerde (onderzoeks)projecten. Sinds 2016 valt BVB Collections ook onder de sector Collectie en onderzoek. Dit projectbureau initieert reizende collectietentoonstellingen naar het buitenland. Veel van het werk dat de sector verricht is in het museum niet direct zichtbaar: het vindt ofwel achter de schermen plaats (in depots, restauratieateliers en op kantoren) of buiten de deur, vaak in het buitenland. Met de komst van Depot Boijmans Van Beuningen zal deze zichtbaarheid ingrijpend veranderen.

De sector heeft 24 medewerkers (20,45 fte). Daarnaast zijn er vrijwilligers en stagiaires werkzaam ter ondersteuning van de collectieregistratie, het herkomstonderzoek, de bibliotheek en depotbeheer en tijdelijke medewerkers voor het herijkingsproject. Alle middelen die nodig zijn voor onderzoek, restauratie, aankopen et cetera worden uit bezoekersinkomsten en bijdragen van derden gegenereerd. In 2017 wordt 1.079.000 euro voor aankopen en 158.000 euro voor overige activiteiten van de sector door derden beschikbaar gesteld.

Bijzondere projecten

Naar een openbaar depot

Het afgelopen jaar is hard gewerkt aan de voorbereidingen van het nieuwe, publiek toegankelijke Depot Boijmans Van Beuningen. De Europese aanbesteding van de depotinrichting is gegund aan Bruynzeel

en in de tweede helft van het jaar zijn de ontwerpen verder uitgewerkt zodat de aannemer BAM Bouw en Techniek per etage de voorbereidingen voor de rails voor schilderijrekken en verrijdbare stellingen kan treffen. De Europese aanbesteding voor de collectieverhuizing is stopgezet vanwege de veranderde situatie door de aanstaande renovatie van het museumgebouw en de vervroegde uithuizing van de collectie in het najaar van 2017. In 2018 zal een raamcontract voor transporten Europees worden aanbesteed. Voor de sector Collectie en onderzoek betekent de verhuizing naar het nieuwe depot niet alleen een enorme logistieke efficiëntieslag, maar ook een aantal omvangrijke en arbeidsintensieve projecten die in de komende twee jaar zullen plaatsvinden.

In 2017 worden daarom projectplannen ontwikkeld voor:

- Het digitaliseren van de film- en video-collectie ten behoeve van filmcabines met een raadpleegbare database in het depot
- Deelprojecten ter voorbereiding van de verhuizing van de collectie vanuit zes externe locaties naar het nieuwe depot: kleurcoderen op compartimentniveau en toekennen van standplaatsen op objectniveau, evenals het schoonmaken en verbeteren van verpakkingen van de objecten
- Het HR fotograferen van ca. 12.000 objecten uit de collectie, waardoor straks de gehele collectie moderne en hedendaagse kunst, oude kunst, een selectie van de collectie vormgeving en de stadscollectie online zichtbaar zal zijn en kan worden gebruikt in educatieve tools in het depot
- Het ontwerp en de uitvoering van de inrichting van de vier professionele restauratieateliers, fotostudio,

art handlingruimtes en werkplaatsen in het depot

- Voorbereiding van de uithuizing van het prentenkabinet

Zowel in het tijdelijke restauratieatelier in de Kunst Studio als op zaal wordt in 2017 verder geëxperimenteerd met projecten ter voorbereiding op de werkzaamheden in Depot Boijmans Van Beuningen. Naast de restauratie van *Otto van der Waeyen in Pools kostuum* (1656) van Ferdinand Bol wordt in het voorjaar ook de kantcollectie op zaal herijkt.

Uithuizing van de collectie

In de zomer blijkt het vanwege storingen in het elektrische circuit noodzakelijk om de collectie die in de kelders van het museum ligt opgeslagen in negen interne depots, evenals de bibliotheek- en archiefcollectie, uit te huizen naar één bestaande en twee nieuwe externe locaties. Dit is het grootste verhuisproject dat de sector ooit heeft moeten uitvoeren sinds de oprichting van het museum. In vijftien weken worden maar liefst 18.000 objecten en 2,5 strekkende kilometer boeken en archiefdozen getransporteerd. De immense klus verloopt voorspoedig, mede dankzij de ondersteuning door kunsttransporteur Hizkia van Kralingen, en vormt in zijn uitdagingen een goede testcase voor de nog veel grotere verhuizing in 2019, wanneer ruim 151.000 objecten naar Depot Boijmans Van Beuningen zullen worden verhuisd. Wel maakt het inzichtelijk dat voor een dergelijk project alle zeilen moeten worden bijgezet, waardoor per 1 september is besloten tot een bruikleenstop. Hierdoor kan 3 fte vaste formatie die normaal wordt ingezet voor bruikleenverkeer worden besteed aan de ondersteuning van zowel de uithuizing als de voorbereidende projecten van de sector voor het nieuwe depot.

Herijking van de collectie

De rijke (inter)nationale collectie van het museum omvat beeldende en toegepaste kunst vanaf de vijftiende eeuw tot heden. Het brede profiel van de collectie maakt het lastig om objecten uit te sluiten. Desondanks vormen de kosten voor beheer en behoud van de almaar groeiende museumcollectie, het aanscherpen van de verzamelcriteria en de verhuizing naar het depot (2019/2020) de aanleiding voor het herijkingsproject voor de collectie waarmee in 2014 is gestart. In dit project worden ca. 65.000 objecten opnieuw fysiek bekeken (exclusief het prentenkabinet) door herijkingsteams in de depots. De objecten worden gecontroleerd op standplaats, compleetheid en conditie. Gegevens over het object worden aangevuld in het collectieregistratiesysteem TMS (The Museum System) en, indien niet aanwezig, wordt een nieuwe registratiefoto gemaakt.

In 2017 zijn 6.934 objecten herijkt. In totaal zijn er sinds de start van het project 54.048 objecten herijkt. Conservatoren valideren vervolgens de gegevens in TMS. Het project ligt in de tweede helft van het jaar stil, omdat de medewerkers bijdragen aan de uithuizing van de collectie. In januari 2018 is de herijking weer herpakt. Naar verwachting wordt de herijking in de zomer van 2018 afgerond.

Een bijzonder project dit jaar is het herijken van de kantcollectie. Gedurende drie maanden wordt zes dagen per week op zaal gewerkt aan het opmeten, beschrijven en fotograferen van ruim 3.100 stuks kant. Deze stukken kant worden op rol bewaard in speciale kantdozen. Alle 197 dozen staan op zaal om het publiek de gelegenheid te geven mee te kunnen kijken en vragen te stellen aan museummedewerkers. Het

Medewerkers werken op zaal aan de herijking van de kantcollectie, foto Lotte Stekelenburg

project wordt een publiekslieveling en is daarmee een mooi pilot project voor het zichtbaar werken met collectie in het depot. Indien de stroken kant achter elkaar gelegd zouden worden, is er 18.105 strekkende meter kant herijkt. Tegelijkertijd met de herijking is het museum begonnen met het waarderen van de collectie. Aan de hand van het Collectieplan besluiten conservatoren in overleg met de directeur en het hoofd Collectie en onderzoek of een object nog in de collectie past of elders beter tot zijn recht kan komen en dus ontzamd dient te worden. Hierbij wordt, indien nodig, ook de expertise van externen ingewonnen. In 2017 is onderzoek gedaan naar de collectie negentiende-eeuwse schilderijen, de fotografiecollectie en de collectie film en videokunst. Sinds de aanvang van het project zijn er ongeveer 8.500 objecten gewaardeerd. Aan de hand van dit onderzoek kunnen de kerncollecties en aanvullende collecties vastgesteld worden en werken die niet passen in het profiel van het museum ter ontzaming aangeboden worden aan de gemeente Rotterdam. Indien de gemeente akkoord gaat, zullen deze objecten landelijk aan alle musea aangeboden worden ter overname conform de richtlijnen van de LAMO (Leidraad Afstoten Museale Objecten).

Aanwinsten

Het museum verwerft in 2017 in totaal 450 objecten (waarvan 415 in volledig eigendom en 4 werken in gedeeld eigendom)

Waarvan:

- 88 aankopen
- 292 schenkingen
- 39 legaten
- 31 langdurig bruiklenen

Het bescheiden eigen budget voor aankopen (50.000 euro) wordt in 2017 in belangrijke mate aangevuld met gelden van huisstichtingen en derden, waaronder Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, Stichting Fonds Willem van Rede, Stichting Lucas van Leyden, de BankGiro Loterij, Vereniging Rembrandt, het Mondriaan Fonds, Fonds Van Achterbergh-Domhof, gelden uit de nalatenschap van Koster en Quist en enkele particulieren. In totaal is voor bijna 1,2 miljoen euro gekocht. Een groot deel van de aankopen is eigendom geworden van de gemeente Rotterdam.

Ook dit jaar worden er bijzondere werken aan de collectie toegevoegd, zoals een klein maanlandschap van Johan Christian Dahl (1825), het werk *Street Lights along Klarälven River* (1941) van de Zweed Stefan Johansson, dat aansluit bij de focus op Scandinavische kunst, en *Meisje met maan* van Herman Kruidyder. De collectie vormgeving wordt uitgebreid met onder meer een belangrijke aankoop van zilver uit de collectie Krekel en meubels van Dom Hans van der Laan. Op het gebied van de hedendaagse kunst worden onder meer werken verworven van Grayson Perry, Chris Martin, John Körmeling en naar aanleiding van de zomertentoonstelling een installatie van Sylvie Zijlmans en Heward Jongenelis. Op het gebied van de prentkunst wordt de collectie verrijkt met werken van onder anderen Walter Vaes, Arcimboldo, Enea Vico en Jørgen Roed.

Dit jaar ontvangt het museum een groot aantal schenkingen en nalatenschappen. Zeer bijzonder is de nalatenschap van de gerenommeerde Rotterdamse galeriehouder Hans Sonnenberg waaruit het museum een selectie mag maken van zowel moderne en hedendaagse kunst als etnografische objecten. Daarnaast ontvangt het museum

Anoniem, Pende masker, uit de nalatenschap van dhr. Hans Sonnenberg, foto Studio Tromp, Rotterdam

belangrijke schenkingen van moderne en hedendaagse kunst van G.H. ART, grafiek uit de nalatenschap van de heer Pennings en een schenking van tekeningen uit de verzameling van Paul van der Eerden. Naar aanleiding van de reizende collectie-tentoonstelling in Japan ontvangt het museum een tekening van de beroemde manga-tekenaar Katsuhiko Otomo.

Zie voor een volledig overzicht van de aanwinsten bijlage B.

Bruiklenen aan derden

Ten behoeve van tentoonstellingen elders worden 637 objecten uitgeleend aan instellingen over de hele wereld. Topstukken uit de museumcollectie zijn dit jaar te zien op tentoonstellingen in binnen- en buitenland: werken van onder meer Jean-Michel Basquiat, Ferdinand Bol, George Hendrik Breitner, Govert Flinck, Pyke Koch, Matthijs Maris, Aert Schouman, Ettore Sottsass, Jean Antoine Watteau en Emmanuel de Witte zijn te zien op succesvolle tentoonstellingen in Nederland, terwijl het schilderij *De nieuwe generatie* van Jan Toorop van Berlijn naar

New York en vervolgens naar Venetië reist. Daarnaast zijn werken van onder anderen Joseph Beuys, Paul Cézanne, René Magritte, Claude Monet, Michelangelo, Rembrandt en Tintoretto in het buitenland te zien. De grote bruikleen voor de tentoonstelling *Surreal Encounters – Collecting the Marvellous* in de Scottish National Gallery of Modern Art, Edinburgh en de Hamburger Kunsthalle in respectievelijk het voorjaar en de winter van 2016/2017 komt begin 2017 naar Rotterdam voor *Gek van surrealisme*. Er zijn dit jaar twee bijzonder omvangrijke bruiklenen vanuit het prentenkabinet, te weten 80 prenten van Goya voor *Ooggetuigen – Francisco Goya en Farideh Lashai* in MSK Gent en maar liefst 100 tekeningen voor de tentoonstelling *Bosch to Bloemaert* in de National Gallery of Art in Washington.

	Nationaal	Internationaal	Totaal
Moderne kunst	34	23	57
Prenten en tekeningen	62	293	355
Oude kunst	32	123	155
Kunstnijverheid en design	62	6	68
Bibliotheek	0	0	0
Stadscollectie	1	1	2
Totaal	191	446	637

In 2017 ging een aantal werken in langdurig bruikleen, te weten zes kunstnijverheidsobjecten naar het Zeeuws Museum in Middelburg, een werk van Hendrick Maertensz. Sorgh en een schilderij van Jan van Goyen naar het Dordrechts Museum.

Zie voor een volledig overzicht van de bruiklenen aan derden bijlage B.

Bruikleenstop

Door de onverwachte, vervroegde uithuizing van de collectie in het najaar en de vele omvangrijke projecten ter voorbereiding op het nieuwe depot is het museum genoodzaakt om per 1 september 2017 een bruikleenstop in te stellen. Reeds aangevraagde werken worden nog in behandeling genomen en reeds toegezegde bruiklenen vinden nog doorgang. Vanaf het moment dat de collectie in zijn geheel is verhuisd naar Depot Boijmans Van Beuningen, vermoedelijk zomer 2020, worden aanvragen weer in behandeling genomen.

BVB Collections

In 2017 vindt de eerste tentoonstelling van de speciaal daartoe opgezette afdeling BVB Collections, *Babel. Collection of Museum Boijmans Van Beuningen Bruegel's "The Tower of Babel" and Great 16th Century Masters*, plaats in het Tokyo Metropolitan Art Museum en aansluitend in het National Museum of Art in Osaka. De tentoonstelling komt tot stand in samenwerking met de Asahi Shimbun, een groot Japans mediaconglomeraat. De drie iconen *De toren van Babel* van Pieter Bruegel I, *De marskramer* en *De heilige Christophorus* van Jheronimus Bosch staan centraal in de tentoonstelling. Samen met 36 panelen, 43 prenten en 10 sculpturen uit deze periode geeft het een mooi overzicht van de vroeg Nederlandse collectie van het museum. De schilderijen *De heilige Catharina* en *De heilige Barbara* van de Meester van het Geborduurde Lover worden voor de tentoonstelling gerestaureerd. In totaal bezoeken bijna 660.000 mensen de tentoonstelling in beide steden – het is wereldwijd de best bezochte tentoonstelling van oude meesters van 2017 volgens cijfers van The Art Newspaper. Een ongelofelijk succes voor Asahi Shimbun, de Japanse

musea en uiteraard ook voor Museum Boijmans Van Beuningen, waar de drie iconen vanaf eind oktober weer in de nieuwe vaste opstelling te zien zijn. Vlak voor de sluiting in Osaka bezoekt burgemeester Aboutaleb op 12 oktober de tentoonstelling als onderdeel van de handelsmissie van de stad Rotterdam in Japan. Naast deze tentoonstelling worden er in het kader van BVB Collections veel nieuwe internationale contacten aangegaan en beginnen de voorbereidingen voor een tentoonstelling rondom de collectie surrealisme van het museum die in het najaar van 2018 zal plaatsvinden in Italië.

Conservering en restauratie

Dit jaar gaat een lang gekoesterde restauratiewens in vervulling, het *Portret van Otto van Waayen* van Ferdinand Bol uit 1656 wordt samen met de geornamenteerde lijst gerestaureerd met steun van het Nedspice Restauratiefonds en een anonieme schenker. De verkleuringen in de opvallende gele jas op het kindportret en de vergeelde vernis geven het werk een grauw uiterlijk. Na de restauratie is het licht-donkercontrast van de compositie weer sprankelend aanwezig. Het wapenschild in de rechterbovenhoek, dat ooit werd toegevoegd aan het portret, raakt beter geïntegreerd binnen het geheel. Het portret is een belangrijk bruikleen aan de tentoonstelling *Ferdinand Bol en Govert Flinck* in het Amsterdam Museum en Museum Het Rembrandthuis van 13 oktober 2017 tot 18 februari 2018. Ten behoeve van de nieuwe collectiepresentatie wordt een *Ecce Homo* in marmeren reliëf dat wordt gedateerd midden vijftiende eeuw, geheel gerestaureerd. Het werk is in het verleden ernstig beschadigd geraakt, de oude verkleurde restauraties maakten het werk

Reizende tentoonstelling *Babel. Collection of Museum Boijmans Van Beuningen Bruegel's "The Tower of Babel" and Great 16th Century Masters* in Tokio en Osaka, foto © The Asahi Shimbun

Restauratie schilderij en lijst van Ferdinand Bol, *Otto van der Waayen in Pools kostuum* door Eva van Zuien en Camille Marchand

Tentoonstelling *Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie*, foto Lotte Stekelenburg

Tentoonstelling *Gehouwen, gesneden, geschonken. Middeleeuwse beelden uit de collectie Schoufour-Martin*, foto Ernst Moritz

ontoonbaar en het heeft dan ook lange tijd in een depot opgeslagen gelegen. Ook een buitengewone veertiende-eeuwse hoog gedecoreerde aardewerken kom werd geheel uit elkaar gehaald waarbij oude restauraties en verkleurde retouches werden verwijderd. De onderdelen werden daarna bijeengebracht en zodanig verlijmd dat de kom voldoende stabiel was om te worden uitgeleend aan het Zeeuws Museum. In overleg met de kunstenaars Helena en Axel van der Kraan is de *Handtekeningmachine* uit 1977 geconserveerd. Het mechanisme werkte niet meer zoals bedoeld en ook de bijbehorende balpen moest worden vervangen. Overleg met de kunstenaar is in dergelijke gevallen van zeer grote inhoudelijke waarde voor het behoud van het werk. In totaal ondergingen 725 werken minder ingrijpende maar noodzakelijke behandelingen om de kunstobjecten veilig te kunnen laten reizen of te presenteren. Het museum is als één van de deelnemers aan het plasticproject – een initiatief van SBMK, UvA en RCE – enthousiast betrokken bij de ontwikkeling van een plastic identificatiemethode om in de toekomst doelgericht besluiten te kunnen nemen over de conservering van plastic in museale collecties. Museum Boijmans Van Beuningen heeft zowel in de collectie moderne en hedendaagse kunst als in de collectie vormgeving diverse werken waarin kunststoffen voorkomen. Als casus wordt vanuit het museum de *Soft Washstand* van Claes Oldenburg ingebracht. Verder verleent de afdeling medewerking aan diverse onderzoeksprojecten van derden waaronder het Bruegel Project (tentoonstelling in het Kunsthistorisches Museum in Wenen, 2018-19), het Panel Paintings Project en het NICAS tekeningenproject Drawing out Rembrandt.

Naast conserveringen en restauraties geeft het papierrestauratieatelier in 2017 504 bruikleenadviezen, verricht 265 inlijstingen, maakt 218 conditierapporten en doet 125 conditiechecks.

	Conserveringen	Restauraties
Oude kunst	159	6
Moderne kunst	40	8
Toegepaste kunst	59	7
Werken op papier	467	56
Totaal	725	77

Registratie en documentatie

In 2017 zijn er opnieuw enorm veel gegevens verwerkt in de digitale collectie-informatiesystemen: The Museum System (TMS) en Adlib. Wat TMS betreft komt dat door de vele nieuwe aanwinsten en bruiklenen die het museum registreert en doordat gegevens uit een aantal grote projecten direct in het systeem worden verwerkt, met name de informatie uit de herijking en uit het herkomstonderzoek. Ook worden in 2017 tentoonstellingsgegevens en inkomende bruiklenen in het systeem verwerkt. Daarmee wordt TMS steeds meer het corebusiness systeem waarin alle informatie met betrekking tot objecten wordt verwerkt. Het Documentatiecentrum besteedt ook in 2017 extra aandacht aan auteursrecht. Er vindt afstemming plaats tussen de verschillende afdelingen die te maken hebben met beeldrecht en twee stagiaires gaan aan de slag met het rechtenvrij maken van afbeeldingen van werken uit de collectie. Er zijn 573 licenties geregeld en daarmee 10.455 objecten extra publiek toegankelijk via de website.

De afdeling rondt in 2017 een opschoonproject voor de objectmappen oude kunst af, volgend op het project met moderne kunst-documentatie en besteedt verder bijzondere aandacht aan de opschoning van de archieven.

Enkele cijfers uit TMS

Aantal objectverplaatsingen:	78.499
Aantal mutaties in objectrecords:	210.252
Aantal nieuwe objectrecords:	4.198
Aantal gevalideerde objecten ('BoijmansBasis'):	1.678

Cijfers beeldmateriaal

Totaal aantal mailbewegingen i.v.m. fotobestellingen:	5.109
Aantal digitale aanvraagformulieren:	382
Aantal in TMS gekoppelde foto's:	11.581

Bibliotheek

Met bijna 140.000 titels, waaronder een unieke collectie bronnen over het surrealisme, behoort de bibliotheek van Museum Boijmans Van Beuningen tot de best gesorteerde museale kunsthistorische bibliotheken van ons land. Er wordt opnieuw veel gebruik gemaakt van de bibliotheek voor herkomstonderzoek. Voor de bibliotheek is 2017 een enerverend jaar. Naast de gebruikelijke werkzaamheden zijn dit jaar, vooruitlopend op de op handen zijnde renovatie, alle ondergrondse bibliotheekdepots verplaatst naar het Stadsarchief Rotterdam. Hierbij is ongeveer 2,5 strekkende km aan boeken en tijdschriften verhuisd. Dit betekent dat bibliotheekpublicaties voortaan enkele dagen vooraf moeten worden aangevraagd en tweemaal per week worden opgehaald vanuit het Stadsarchief met de Boijmans bakfiets. Rondleidingen door de bibliotheek worden gegeven aan nieuwe museummedewerkers, aan studenten van het Montessori Lyceum, studenten kunstgeschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen, en aan geïnteresseerde museumbezoekers in het kader van 'Pak een stoeltje, Boijmans Backstage'. Publicaties uit de bibliotheek zijn in 2017 te zien in de tentoonstellingen *Daan van*

Golden, Collectie – Surrealisme, Gek van surrealisme en *Almanak Der Blaue Reiter*, alle in Museum Boijmans Van Beuningen. De verzameling kunstenaarsboeken verworven met steun van de Amerikaanse verzamelaar JoAnn Gonzalez Hickey omvat inmiddels 285 stuks. Dit jaar worden met steun van Stichting Boek & Wurm zestig bijzondere boeken gerestaureerd, waaronder de beroemde *Chants de Maldoror* uit 1934 met illustraties van Salvador Dalí.

Bijzondere aanwinsten:

- *Salvador Dalí: The Endless Enigma* / Salvador Dalí, New York 1939
- *The Cube Book* / James Lee Byars, Piet de Jonge, tent.cat. Eindhoven (Van Abbemuseum) 1983
- Het laatste ontbrekende nummer (jrg. 3, nr. 1) van het tijdschrift *Genius: Zeitschrift für werdende und alte Kunst* / Carl Georg Heise, Hans Mardersteig, Kurt Pinthus (red.), München 1919-1921
- De schenking van de bibliotheek van Cor de Wit met nadruk op (Finse) glaskunst

Zie voor bezoekersaantallen en andere kengetallen bijlage C.

Onderzoek

Herkomstonderzoek

Sinds 2009 is het museum betrokken bij het landelijke onderzoeksproject *Museale Verwervingen vanaf 1933* van de Museumvereniging. Doel van dit project is om na te gaan of er vanaf 1933 aanwinsten in Nederlandse museumcollecties terecht zijn gekomen waarvan de herkomst vragen oproept met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog. In 2017 wordt er opnieuw hard gewerkt aan dit project om de deadline van 1 januari 2018 te halen. Het museum vindt het belangrijk om ook studenten op te leiden

in dit specifieke onderzoekswerk en heeft bijna permanent stagiaires op het herkomstonderzoek. Omdat het museum graag openheid biedt over de herkomst van objecten is deze informatie sinds 2010 toegankelijk via de website. In 2017 zijn enkele nieuwe objecten online gepresenteerd waarvan de herkomst niet sluitend kan worden gemaakt. Dat betekent niet per definitie dat die stukken besmet zijn, maar dat informatie ontbreekt. Het museum doet in die gevallen een oproep aan eenieder die meer informatie kan verstrekken om zich te melden. Uit het herkomstonderzoek zijn een paar mogelijk verdachte kunstwerken naar boven gekomen waar het museum extra aandacht aan besteedt en die in aanmerking komen om te worden voorgelegd aan de Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuuroederen en Tweede Wereldoorlog (kortweg: Restitutiecommissie). Ook zijn in 2017 twee zaken voorgelegd aan de Restitutiecommissie.

Overige onderzoeksprojecten

In 2017 is het onderzoek naar de bestandscatalogus van Daan van Golden voortgezet. Met steun van de nalatenschap van de heer en mevrouw Schoufour-Martin (die wordt beheerd door VZW Natuurbehoud Pater David) en in samenwerking met het in Leuven gevestigde Illuminare – Studiecentrum voor Middeleeuwse Kunst wordt een vooronderzoek opgestart ter voorbereiding van een tentoonstelling over de Beeldhouwkunst der Lage Landen, onder leiding van Bieke van der Mark. Hiervoor wordt tevens een wetenschappelijke onderzoekcommissie ingesteld met experts uit andere Nederlandse en Belgische musea voorgezeten door conservator Friso Lammertse.

Publicaties

Naar aanleiding van het herkomstonderzoek en om de resultaten met een breed publiek te delen, wordt in 2017 gestart met het schrijven van een Boijmans Studie over het museum voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog en starten de voorbereidingen voor een tentoonstelling over het museum in de oorlogsjaren die in het najaar van 2018 zal plaatsvinden. In 2017 verschijnt de Boijmans Studie *Gehouwen, gesneden, geschonken. Middeleeuwse beelden uit de collectie Schoufour-Martin*, een herziene uitgave van de Boijmans Studie uit 2008, en er wordt een Boijmans Studie voorbereid over de Amerikaanse kunstenaar James Lee Byars die begin 2019 zal verschijnen. Mede dankzij de ondersteuning van diverse partijen verschijnt de bestandscatalogus *Een droomcollectie. Surrealisme in Museum Boijmans Van Beuningen* onder redactie van Saskia van Kampen-Prein en Sandra Kisters, waarvoor meer dan vijf jaar onderzoek is gedaan door onder anderen Marijke Peyser en Bert Jansen. Hierin worden alle surrealistische werken uit de collectie beschreven en voorzien van een begeleidende tekst, met uitzondering van de omvangrijke collectie surrealistische grafiek die bij wijze van bloemlezing is opgenomen. Ook wordt door Laurens van Krevelen aandacht geschonken aan de bibliofiele collectie surrealisme.

Aanwinsten

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Victor Brauner *Le déserteur*, 1931

olieverf op doek, 60 x 74 cm
aankoop Simon C. Dickinson, Ltd, Londen,
met steun van de BankGiro Loterij, gedeeld
eigendom met Stichting Museum Boijmans
Van Beuningen

In de herfst van 1933 neemt Yves Tanguy de Roemeens-Joodse kunstenaar Victor Brauner mee naar een bijeenkomst in het 'hoofdkwartier' van de Parijse surrealisten: café de la Place Blanche. Brauners werk en ideeën blijken dusdanig aan te sluiten op het surrealistische gedachtegoed dat het slechts een paar maanden duurt voor hij wordt toegelaten tot de Parijse surrealistische groep. Vanaf dat moment tot eind 1948 vormt hij een belangrijke spil in de beweging, al kunnen de op handen zijnde oorlog en persoonlijke omstandigheden niet voorkomen dat hij slechts mondjesmaat aan hun tentoonstellingen en activiteiten kan

deelnemen. Wellicht heeft deze afwezigheid ertoe bijgedragen dat hij vandaag de dag relatief onbekend is bij het grote publiek. In Nederland heeft zijn geringe bekendheid ook te maken met het feit dat zijn werk hier weliswaar een aantal keer werd getoond, maar nooit doordrong tot een van de openbare collecties. Museum Boijmans Van Beuningen heeft deze lacune in 2017 alsnog weten op te vullen door dit prachtige vroege schilderij van hem te verwerven. Brauner schilderde het in een tijd waarin zijn atelier grensde aan dat van Tanguy. De gelijkenis met diens werk is direct te zien. *Le déserteur* is tevens opgenomen in de recent uitgegeven bestandscatalogus *Een droomcollectie* waarin de surrealisme-verzameling van het museum volledig wordt ontsloten voor het publiek.

Saskia van Kampen-Prein
conservator moderne en hedendaagse kunst

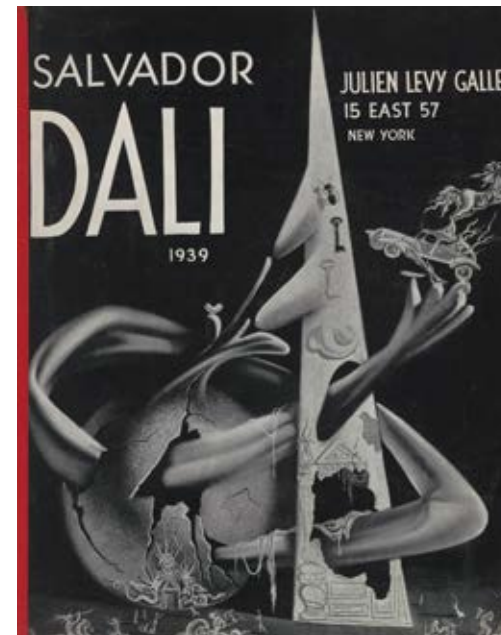

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Salvador Dalí: *The Endless Enigma*, 1939

Uitgever: Julien Levy Gallery
catalogus/vouwblad met zes transparante,
in rood bedrukte vellen
32,4 x 25,6 cm
aankoop Galateau Pastaud, Parijs

Op de voorjaartentoonstelling *Gek van surrealisme* zijn naast schilderijen en objecten ook veel bijzondere publicaties tentoongesteld. Zo ligt in één van de vitrines bij de werken uit de collectie van Edward James, mecenas van onder meer Salvador Dalí en René Magritte, een catalogus die bekend staat als *Salvador Dalí – The Endless Enigma*. Deze is uitgegeven naar aanleiding van de tentoonstelling bij de galerie van Julien Levy in New York, in 1939. Het exemplaar op de tentoonstelling is afkomstig van de National Gallery of Modern Art in Edinburgh. Hoewel Museum Boijmans Van Beuningen een mooie en bijzondere

collectie publicaties bezit op het gebied van het surrealisme, ontbreekt deze catalogus. Elf dagen na de opening van de tentoonstelling komt er echter een exemplaar beschikbaar op een veiling in Parijs en het museum slaagt erin deze catalogus te verwerven. Aan de linker binnenzijde staat een tekst van Dalí, getiteld *Dalí, Dalí!* Aan de rechterzijde is een afbeelding te zien van het schilderij *The Endless Enigma* (dat zich in het Reina Sofia in Madrid bevindt) met daaronder zes transparante vellen met diverse voorstadiën van het werk. Onder deze transparanten is het schilderij nogmaals afgebeeld waardoor de opbouw van het schilderij kan worden gevolgd. Op de achterzijde staan citaten over Dalí en een lijst met getoonde werken.

Erik van Boxtel
hoofd bibliotheek

Foto Studio Tromp, Rotterdam

John Körmeling: De vierkante auto, 2010

sculptuur, 146 × 142 × 280 cm
aankoop Zeno X Gallery, Antwerpen,
met steun van het Mondriaan Fonds

De vierkante auto, als nieuw icoon van het modernisme. Denkend aan de eenheidsstijl, zie ik primaire kleuren, strak en helder, samengaan met architectuur, met het interieur, en soms zelfs ook een plantsoen. Een stalen buis erbij met een bocht of een krul, gezonde mensen in een dito omgeving, de utopie van de synthese van kunst en leven. Schoonheid gecreëerd door kunstenaars en architecten en vergeet niet de ingenieurs. Schuurde het ook ergens, dit zuivere doen? Ik doel dan op bijvoorbeeld het T-Fordje inclusief chauffeur, vereeuwigd voor Rietvelds Utrechtse Garagewoning van 1926. Kent u die foto? Het modernisme ontwikkelde zich niet in alle disciplines synchroon. John

Körmeling ontleent daaraan zijn inspiratie. En past de automobilititeit en de schoonheid van de auto alsnog in bij de utopie. Dat startte in 1992 en sindsdien bouwt Körmeling aan vierkante auto's, gefascineerd door Japanse stapeltechnieken en de omgang van dat land met schaarse ruimte. Deze variant, op batterijen, stond in de Rietveldwoning aan de Happy Street op Shanghai's Wereldtentoonstelling in 2010. Fris als de Witkar, voorzien van vele pientere details, ontleend aan de constructies van Rietveld zelf. Als voorbode van de allernieuwste Daihatsu's, Datsuns en Toyota's. De tijd voor- en achteruit. De synthese van kunst en vorm, van kunst en auto. Nu in de collectie (industriële) vormgeving van het museum, en tevens als mobiele sculptuur in de collectie moderne kunst, als brug tussen kunst en leven.

Sjarel Ex
directeur

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Studio Makkink & Bey Bath tub, 2007-2016

steengoed, glazuur, hout
150 × 102 cm
aankoop kunstenaars, met steun van het Mondriaan Fonds

Dit is niet zomaar een badkuip. Uit het zachtgrijs geglazuurde porselein spreekt luxe en traditie. Op het deksel wast een meisje glimlachend haar kleren. Wordt het deksel opgelicht, dan zien we tegen de binnenwanden van de badkuip tekeningen van baders. Studio Makkink & Bey (bestaande uit Rianne Makkink en Jurgen Bey) is een van de voorvechters van Dutch Design. Met de *Bath tub* onderzoeken zij de veranderende relatie tussen mens en object. Het steeds drukker wordende leven van de consument heeft geleid tot een cultuur van massaproductie, van kant-en-klare voorwerpen die na kortstondig gebruik weer worden

weggeworpen. Deze voorwerpen worden met net zo weinig aandacht gemaakt als gebruikt. In reactie op deze wegwerpcultuur heeft Studio Makkink & Bey een serie meubels ontworpen die de toewijding voor het huishouden viert. Door het hoogwaardige en ambachtelijke karakter van de *Bath tub* zal de gebruiker er beter voor zorgen: het is het waard. De *Bath tub* inspireert om meer aandacht te besteden aan schoonmaken, opruimen en andere huishoudelijke taken. Het leert ons meer waardering te hebben voor de voorwerpen om ons heen. Hiermee vormt deze badkuip een bijzondere aanvulling op de keramiekcollectie van het museum.

Roxy Jongewaard
conservator in opleiding design

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Johan Christian Dahl Landschap bij maanlicht, 1823

olieverf op papier op karton, 18,1 × 24,6 cm
aankoop veiling Grisebach, Berlijn,
met steun van de BankGiro Loterij

Staren naar de maan terwijl je mijmert over een onbereikbare liefde of de onmogelijkheden van het bestaan: een romantischere bezigheid bestaat er eigenlijk niet. Denk maar aan Schuberts toonzetting van Goethes *An den Mond*, Beethovens *Mondscheinsonate* of Casper David Friedrichs *Twee mannen die naar de maan kijken*. Friedrich maakte het schilderij in 1820 als geschenk voor Johan Christian Dahl. Het kan niet anders of deze Noorse kunstenaar moet aan het cadeau hebben gedacht toen hij drie jaar later deze olieverschets schilderde, die door het museum op een Berlijnse veiling werd verworven. Friedrich en Dahl waren hartsvrienden. In Dresden woonden ze vanaf april

1823 op twee boven elkaar liggende verdiepingen in een huis aan de Elbe. Bovendien stelden ze hun werk vaak samen tentoon. Hoewel Friedrich van de twee nu verreweg de beroemdste is, was dat tijdens hun leven juist andersom. Dahls direct op natuurstudie gebaseerde schilderijen waren een sensatie toen hij ze voor het eerst exposeerde. Zijn 'noordelijke' landschappen vormden een breuk met de toenmalige traditie van geïdealiseerde landschappen met een warm zuidelijk licht. De aankoop past binnen de recente aandacht van het museum voor negentiende- en twintigste-eeuwse Scandinavische kunst. De afgelopen jaren werd onder meer werk van Peder Balke (de Noorse leerling van Dahl), de Deen Vilhelm Hammershøi en de Zweed Stefan Johannsson verworven.

Friso Lammertse

conservator oude schilder- en beeldhouwkunst

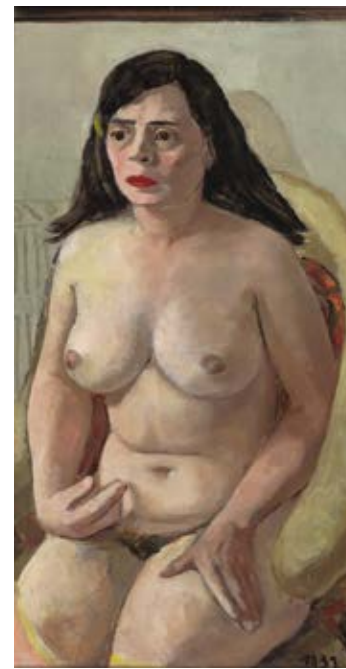

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Marie-Louise von Motesiczky Naakt, 1931

olieverf op doek, 86,2 × 45,9 cm
schenking Marie-Louise von Motesiczky
Charitable Trust

Marie-Louise von Motesiczky (1906-1996) groeit op in een welgestelde Joodse familie in Wenen. Max Beckmann, vriend van de familie, nodigt haar in 1927-1928 uit voor een masterclass aan de Städelschule in Frankfurt am Main, waar hij doceert. Ze blijven levenslange vrienden. De schildertrant en kadering van het frontale *Naakt* vertoont duidelijk zijn invloed. De naakte vrouw is niet geërotiseerd, maar oogt sterk en contemplatief. Na de beruchte *Entartete Kunst*-tentoonstelling in 1937 vlucht Beckmann naar Nederland. Niet veel later vlucht Von Motesiczky met haar moeder naar Londen. Ze blijft de rest van haar leven in Engeland wonen, maar heeft haar eerste solotentoonstelling in 1939 in

Nederland, waar ook familie woont. In Londen hernieuwt ze haar vriendschap met Oskar Kokoschka, die eveneens naar Engeland is uitgeweken. Onder zijn invloed wordt haar schilderij losser en gaat ze meer dieren schilderen; soms expressionistisch, dan weer tamelijk naïef. Ze exposeert regelmatig, maar er is geen financiële noodzaak tot verkoop en ze kan lastig afstand doen van het werk. De moeilijke relatie met haar moeder resulteert in talloze schilderijen en tekeningen van de aftakelende vrouw. Von Motesiczky blijft haar leven lang schilderen. In 2017 ontvangt het museum 11 schilderijen, 2 schetsboeken en 7 voorbereidende tekeningen. Het meest recente werk is van haar hond *Toby* (1995). Door de ruimhartige schenking kan het museum een breder perspectief bieden van het expressionisme in zijn collectie.

Sandra Kisters

hoofd collectie en onderzoek

Foto's Studio Tromp, Rotterdam

Edvard Munch Portret van Edith Rode, 1908-1909

lithografie, 485 × 355 mm
uit de nalatenschap van prof. dr. J.M.
Pennings

Hans Pennings (1941-2015) groeide op in Eindhoven, maar vestigde zich al kort na zijn studietijd in de Verenigde Staten waar hij zijn hele verdere leven werkzaam was. In 1983 werd hij hoogleraar Management aan de Wharton School van de University of Pennsylvania, die geldt als een van 's werelds toonaangevende business schools. Pennings was woonachtig in New York en Florida, van waaruit hij Museum Boijmans Van Beuningen altijd met interesse bleef volgen. Uit zijn nalatenschap ontvangt het museum een kleine maar veelzijdige verzameling prenten: van etsen uit de Hollandse Gouden Eeuw, klassiek-moderne grafiek van Matisse en Picasso tot werk uit de jaren tachtig van de vorige eeuw van kunstenaars als Robert Mangold en Frank Stella.

Richard Serra 183 & Webster Avenue, 1972

lithografie, 813 × 1124 mm
uit de nalatenschap van prof. dr. J.M.
Pennings

Tot de verkregen prenten behoort ook een litho van Edvard Munch met het portret van de Deense schrijfster en journaliste Edith Rode (1879-1956). Het is pas de vierde prent van deze grote graficus in de museumcollectie, naast het schilderij *Twee meisjes bij een appelboom*. Met het legaat Pennings is ook een eerste prent in de collectie gekomen van Richard Serra, van wie het museum naast de *Waxing Arcs* en het complete filmwerk al enkele tekeningen bezat. De litho stamt uit 1972, het jaar waarin Serra zich voor het eerst als prentkunstenaar manifesteerde, en staat in verband met een sculptuur die hij twee jaar eerder uitvoerde in The Bronx.

Peter van der Coelen
conservator prenten en tekeningen

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Wilhelm Wagenfeld (vermoedelijk) Staatliche Hochschule für Handwerk und Baukunst, Weimar bord, circa 1929

zilver, 1,9 × 24,8 cm
aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort,
met steun van Vereniging Rembrandt en
Mondriaan Fonds (collectie Krekel)

Een eenvoudiger bord dan dit zilveren exemplaar, met zijn vlakke bodem en onversierde, opstaande rand is niet denkbaar. Toch was het een van onze grootste wensen uit de zilvercollectie Krekel, waaruit het museum dit jaar maar liefst vijftien stukken kan verwerven. De schotel is vermoedelijk ontworpen door de Bauhausontwerper Wilhelm Wagenfeld (1900-1990), bekend van de iconische bureaulamp met matglazen halve bol uit 1924. Wagenfeld volgt, als gediplomeerd zilversmid, lessen aan het Bauhaus van 1923 tot 1925. Dit bord

ontstond enkele jaren later gedurende de korte periode van 1928 tot 1930, wanneer hij hoofd is van de metaalwerkplaats aan de Bauhochschule in Weimar. Deze school betrok het gebouw van het Bauhaus, nadat de revolutionaire opleiding wegens politieke problemen in 1925 naar Dessau is verdreven. Wagenfeld ontwerpt na circa 1930 bij voorkeur producten van *neusilber*, die volledig industrieel te vervaardigen zijn. Dit zilveren bord is een goed voorbeeld van de overgang van zijn ambachtelijk werk naar industriële vormgeving. Dit centrale thema binnen de collectie vormgeving van Museum Boijmans Van Beuningen wordt dankzij deze aanwinst, samen met de veertien andere stukken uit de collectie Krekel, aanzienlijk versterkt.

Mienke Simon Thomas
senior conservator toegepaste kunst
en vormgeving

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Martin Smith Triptych in the form of a vase No 1, 2015

triptiek van aardewerk

27,5 x 75 x 15,5 cm

bruikleen Stichting Museum Boijmans Van Beuningen aangekocht met gelden uit de nalatenschap van Koster & Quist

Martin Smith (Braintree, 1950) is een van de meest vooraanstaande hedendaagse keramisten van Groot-Brittannië. Zijn werk is niet in één bepaalde traditie te plaatsen, maar neemt een bijzondere plaats in de keramiekgeschiedenis in. Hij laat zich inspireren door historische technieken en architectuur en vertaalt deze invloeden in een eigen vormtaal zonder directe verwijzingen in decoraties en vormen, maar des te meer in het ruimtespel tussen de binnenwand en buitenwand van het vaatwerk: openbreken of juist gesloten houden. Om zijn vormen te creëren maakt

hij nauwkeurig uitgedachte mallen. Door toevoegingen in het aardewerk, zoals zaagsel, de toepassing van metaalfolie, of het slijpen en zagen van de gestookte klei krijgt zijn werk een uitzonderlijke kracht en autonomie. In 1996 organiseerde Museum Boijmans Van Beuningen een grote overzichtstentoonstelling van zijn werk. Het museum is Smith blijven volgen en is zeer verheugd om een recent werk toe te voegen aan de zeventien stukken van deze keramist in de collectie. *Triptych in the form of a vase No 1* oogt subtieler en verfijnder dan voorgaand werk, maar is onmiskenbaar van zijn hand. De vaasvormen, gegoten in een mal, zijn bedekt met een zelf ontwikkeld zwarte engobe. De hoeken zijn haarscherp afgewerkt met een diamantvrij waardoor de rode klei weer zichtbaar wordt.

Nora Leijen

registrar kunstnijverheid en vormgeving

Foto Lotte Stekelenburg

Lucassen 10 kunstwerken, 1968-2017

diverse materialen en afmetingen
schenking van de kunstenaar

In 2017 heeft de Nederlandse kunstenaar Reinier Lucassen (Amsterdam, 1938) tien van zijn eigen werken aan Museum Boijmans Van Beuningen geschonken. Het museum bezat reeds 27 werken van Lucassen, waarbij het zwaartepunt lag op de jaren tachtig. Middels deze schenking is het museum in staat de uiteenlopende artistieke praktijk van de kunstenaar te tonen, die een duidelijke ontwikkeling laat zien: van een figuratieve schilderijstijl in de jaren zestig en zeventig, waaronder *De kus van de vampier*, tot de 'modifications' en assemblages van vlak na de eeuwwisseling. Hiermee geeft de verzameling een overzicht van vijf decennia kunstenaarschap. Onder het directoraat van J.C. Ebbing Wubben (van 1950 tot 1978)

is het museum gestart met het verzamelen van Europese popart. Het werk van Lucassen sluit hier mooi op aan omdat het duidelijk beïnvloed is door deze kunststroming. De kunstenaar put zijn materiaal uit populaire lectuur, advertenties, stripboeken en schilderkunst. De spanning tussen het gevondene en het geschapene, het geleende en het oorspronkelijke, de *high art* en de populaire cultuur heeft altijd een rol gespeeld in, zoals hij het zelf noemt, zijn 'synthetische stijl', en geeft zijn werk een geheel nieuwe urgentie.

Luuk Hoogewerf

conservator in opleiding moderne en hedendaagse kunst

Foto Studio Tromp, Rotterdam

Johannes Franciscus Hoppenbrouwers Landschap met karkas en kraaien, 1845

pen en penseel in bruine en grijze inkt
159 × 208 mm
schenking Carel Blotkamp

De Hagenaar Hoppenbrouwers (1819-1866) is minder bekend dan zijn leermeester Andreas Schelfhout en zijn leerling Louis Apol. Slechts korte tijd (1839-1840) studeerde hij aan de Haagse Academie van Beeldende Kunsten maar was desondanks van 1837 tot zijn dood een trouwe inzender van schilderijen naar de Tentoonstellingen van Levende Meesters in zijn woonplaats en Amsterdam. Hij werkte samen met de Rotterdamse kunstenaar Charles Rochussen, die zijn geschilderde landschappen stofteerde met figuren. Deze tekening, uitgevoerd met pen en penseel in bruine

en grijze inkt op papier, laat beter dan de vier reeds in de collectie aanwezige tekeningen van zijn hand zien dat hij behoorde tot de romantiek: het kale landschap, waarschijnlijk een Brabantse heide, met enkel wat geboomte aan de einder en een paal aan het zandpad in de voorgrond, is gehuld in een warm geelbruin licht van een opkomende of ondergaande zon rechts buiten het beeldvlak. De sfeer is enigszins mistroostig door het dierenkarkas op de voorgrond, dat wordt aangevreten door kraaien, en door de afwezigheid van levende figuren. De tekening werd geschonken door emeritus hoogleraar moderne kunst Carel Blotkamp, die in 2017 en 2018 optreedt als gastconservator van *De collectie als tijdmachine*, de nieuwe collectieopstelling in het museum.

Albert Elen

senior conservator tekeningen en prenten

Foto Studio Tromp, Rotterdam

NIGHTSHOP Tower, 2015

metalen lockerkast
214 × 41 × 50 cm
aankoop Robert van Oosterom Interiors Fine Art, Rotterdam met steun van @Boijmans

---

Een grijze kast, non-descript qua vorm en stijl, maar zorgvuldig bedekt met cartoonachtige tekeningen. Ze zijn gemaakt vanuit de losse pols, met een dikke permanente marker. *Tower* is een werk uit de serie *Business Furniture*, van de ontwerpers Ward van Gemert (1981) en Adriaan van der Ploeg (1984). In 2010 startten zij de designstudio NIGHTSHOP in Rotterdam. Een van de eerste doelen die zij zichzelf stelden was om een jaar lang te tekenen en te schetsen, en zo een eigen handschrift te ontwikkelen. Het canvas dat ze hiervoor gebruikten was

een bestaand meubel. Het karakterloze meubilair waarmee de meeste kantoren vol staan, sprak hen aan – het is zonder pretentie. Het resultaat van de serie was een oefening in geduld en misschien ook wel een liefdesverklaring aan de verveling. Iets dat ons allemaal verbindt, zo zeggen de ontwerpers. De getekende patronen zijn direct op de meubels aangebracht en vervolgens ter bescherming bedekt onder een laag hars. Wanneer een project klaar is maken de ontwerpers meestal een kort begeleidend filmpje, waarin ze het werk op straat tonen en toevallige passanten de vraag stellen: 'wat vind je ervan?'. Het antwoord bij deze serie meubels was, met een lekkere Rotterdamse tongval: 'lekker belangrijk'.

Annemartine van Kesteren

conservator design

Presentaties

Hoofd: Cathy Jacob

- Het museum heeft in totaal 31.081 m² oppervlakte, waarvan circa 11.694 m² tentoonstellingsruimte
- In de museumzalen hangen 750 nieuwe Boijmans spots en 500 tl-lampen
- Het museum presenteert permanent 4.030 stukken uit de eigen collectie en 1.395 bruiklenen in wisselende tentoonstellingen
- Van 24 Rotterdamse ontwerpers en kunstenaars is werk in het museum te zien
- Het museum werft 1.582.000 euro van derden voor tentoonstellingen

Presentaties ontwikkelt en organiseert het tentoonstellingsprogramma van het museum. Dit programma bestaat uit tentoonstellingen met onderwerpen die uiteenlopen van oude tot hedendaagse kunst en van pre-industriële vormgeving tot design, met als doel het bereiken van een gevarieerd en breed publiek. Het meerjarenbeleidsplan vormt hierbij het uitgangspunt, waarbij het toegankelijk presenteren van de kunst grote aandacht heeft. Belangrijk is de (inter)nationale erkenning en waardering van de presentaties, waarbij wordt gestreefd naar samenwerking op het gebied van ideeënuitswisseling, bruiklenen, gezamenlijke producties en overname van tentoonstellingen.

In de sector Presentaties werken vier vaste projectleiders, een technische dienst met

vijf vaste medewerkers, een assistent en een hoofd (9,73 fte). Door het jaar heen ondersteunen vier tot zes stagiaires, afkomstig van verscheidene universiteiten, de afdeling voor perioden van vijf tot zes maanden. Tijdens de op- en afbouw van tentoonstellingen wordt de technische dienst uit de flexibele schil rondom het museum versterkt met freelance art handlers en tentoonstellingsbouwers, in drukke periodes loopt dit op tot wel 25 extra krachten. Alle middelen om de presentaties te maken zijn afkomstig uit bijdragen van derden, sponsoring, bezoekersinkomsten en buitenlandse overnames.

In 2017 zijn in het museum 32 grote en kleine tentoonstellingen te zien. Rondom de presentaties vinden activiteitenprogramma's plaats. De presentaties gaan in de meeste gevallen van start tijdens geclusterde openingen, die bestaan uit een feestelijk programma waarbij de directeur of een conservator de tentoonstellingen toelicht met regelmatig een bijzondere gastspreker en openbare interviews met de kunstenaars. De tentoonstelling *Gek van surrealisme* opent in februari om middernacht, naar voorbeeld van de openingen die de surrealist in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw organiseerden aansluitend bij hun verlangen het moment tussen dag en nacht, waken en slapen, te vangen. De dresscode tijdens deze nacht is 'surreal' en wordt nagevolgd op een wijze die alle verwachtingen van de nationale en internationale gasten overtreft. Ook de zomer- en najaarsopening zijn feestelijke aangelegenheden. De kunstenaars en ontwerpers wiens werk in de tentoonstellingen is te zien, zijn aanwezig en stellen zich beschikbaar voor openbare vraaggesprekken en ontmoetingen met bezoekers.

Collectiepresentaties

Het museum toont de collectie in het Van der Steur-gebouw (1935) en in het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese (1991). De wisselende tentoonstellingen zijn voornamelijk te zien in de vleugel gebouwd door architect Alexander Bodon (1972) en architecten Robbrecht en Daem (2003). Collectiepresentaties worden in zijn geheel om de paar jaar gewisseld. Op de begane grond wordt *De collectie vormgeving* getoond en in het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese *Studiecollectie 2*, waarin de toepassing van het materiaal metaal van de middeleeuwen tot aan de dag van vandaag centraal staat. De eerste verdieping is vooral bestemd voor de schilderijencollectie van het museum, de laatste jaren vooral in chronologische opstelling van de westerse kunst van 1350 tot 1940. Dit jaar worden deze zalen compleet opnieuw ingericht. Kunsthistoricus en kunstenaar Carel Blotkamp is hiervoor als gastconservator uitgenodigd. Hij kiest ervoor om de chronologie in het parcours los te laten; zalen met oude en moderne kunst worden afgewisseld. De opstelling, met als titel *De collectie als tijdmachine*, is een hinkstap-sprong door de collectie die zorgt voor een frisse blik op de kunstgeschiedenis. Er komt een accent op de kunst van na 1945, zonder de oude meesters uit het oog te verliezen. Ook is in het parcours een aantal wisselzalen opgenomen waar kleine solo-presentaties worden samengesteld, zo zijn er zalen met werk van Saenredam, Pyke Koch, David Salle, Richard Hamilton, Rachel Harrison en Kees Timmer. Door deze regelmatig te wisselen behoudt de presentatie zijn actualiteit.

Daglicht

Museum Boijmans Van Beuningen stelt bij de presentatie van schilderijen een zo dicht mogelijke benadering van daglicht voorop.

Dit komt de kleurkwaliteit van de werken ten goede. Omdat LED-lampen tot nu toe niet voldeden aan de wensen van het museum is hiervoor een ontwikkeltraject met Philips en beeldend kunstenaar Peter Struycken ingezet. Deze lange zoektocht resulteerde in de loop van 2016 in een prototype. Deze spot is voor het museum geproduceerd en wordt bij de opening van *De collectie als tijd-machine* in gebruik genomen. Het resultaat is verbluffend, in sommige zalen vallen daglicht en kunstlicht niet meer van elkaar te onderscheiden.

Pop-up restauraties

In de aanloop naar de realisatie van Depot Boijmans Van Beuningen vinden in het museum met regelmaat pop-up restauraties plaats: presentaties waar het werken met collectie centraal staat en waar de bezoeker kan meekijken met werkzaamheden die tot nu toe achter de schermen plaatsvonden. Met deze pop-up restauraties wordt ervaring opgedaan hoe collectiewerkzaamheden boeiend kunnen worden gepresenteerd en hoe interactie hierover tussen museum-medewerkers en publiek kan ontstaan. Dit jaar is *Alles aan kant* hier een voorbeeld van. Een tentoonstellingszaal is zodanig ingericht dat de bezoeker kan volgen hoe de uit 2.615 stukken bestaande kantcollectie van het museum wordt bestudeerd, gewaardeerd, gedocumenteerd, gefotografeerd en weer wordt ingepakt. Drie à vier medewerkers (een registrar, art handler, registrar en conservator) zijn hier drie maanden mee bezig en publiek kan over de schouder meekijken, vragen stellen en zelfs eigen kant meebrengen om er een speciaal hiervoor aangetrokken expert naar te laten kijken. Er vindt uitwisseling van kennis plaats: niet alleen het publiek leert iets, ook leren de medewerkers van het publiek. In een naastgelegen zaal zijn zeventiende-eeuwse

schilderijen te zien waarop geportretteerden luxe kanten kragen dragen en er is werk van hedendaagse ontwerpers te zien die zich door traditioneel kant hebben laten inspireren.

Wisselende tentoonstellingen

De wisselende tentoonstellingen vinden vooral plaats in het gedeelte van het gebouw dat in 1972 door Alexander Bodon en in 2003 door Robbrecht en Daem is gebouwd. Deze vleugel is anders van karakter en sfeer: hier heerst de dynamiek van wisselingen, groepsbezoek en commerciële functies. Het entreegebied is het middelpunt van dit deel van het museum en een multifunctionele en bezienswaardige ontmoetingsplek. In dit gratis toegankelijke gedeelte bevinden zich de informatiebalie, de EspressoBar, de museumwinkel, de Kunst Studio, twee tentoonstellingszalen, het prentenkabinet en de bibliotheek. In de Kunst Studio is in 2016 ook een tijdelijke Restauratie Studio gebouwd, zodat bepaalde restauraties publiek te volgen zijn. Het tentoonstellings-

jaar begint zoals eerder gezegd met *Gek van surrealisme*, een samenwerkingsproject met de Scottish National Gallery of Modern Art en de Hamburger Kunsthalle die het mogelijk maakt om vele surrealistische topstukken bij elkaar te tonen die nog nooit eerder zijn samengebracht. De bezoeker krijgt de kans kennis te maken met surrealisme in een zeer uitgebreide en hoogwaardige tentoonstelling met publieksbegeleiding gericht op een zeer breed en jong publiek, waaronder een introductiefilm, audiotour, lezingenreeks en een surrealistisch spel. De hoge bezoekersverwachting van de tentoonstelling wordt ruim gerealiseerd, de expositie wordt door verscheidene media uitgeroepen tot een van de beste van het jaar. De presentaties die gelijktijdig in het museum plaatsvinden hebben duidelijke raakvlakken met het surrealisme. Zo worden in de omringende zalen andere surrealistische werken uit de collectie van het museum gepresenteerd en is in het prentenkabinet de surrealistisch

Art handlers aan het werk tijdens de inrichting van *De collectie als tijdmachine*

Tentoonstelling *Richard Serra: Drawings 2015-2017*, foto Aad Hoogendoorn

Tentoonstelling *Dinh Q. Lê – The Colony*, foto Aad Hoogendoorn

aandoende grafiek van Max Klinger te zien. Ook is werk van hedendaagse kunstenaars te zien die een surrealistisch vertrekpunt hebben, zoals oud en recent werk van Rhonda Zwillinger en de reeks *Good Company* van de Rotterdamse kunstenaar Paul van der Eerden.

De zomer staat in het teken van hedendaagse beeldende kunst, met recente tekeningen van Richard Serra, inkschilderijen van de Zweedse kunstenaar Gunnel Wählstrand, een surrealistische installatie van Sylvie Zijlmans en Hewald Jongenelis en een installatie van Raphael Hefti in de reeks *Sensory Spaces* wiens werk sterk in relatie staat tot het oeuvre van Richard Serra. In het najaar blijft de aandacht gericht op het hedendaagse, met een overzichtstentoonstelling van de Deense kunstenaar Tal R, de video-installatie *The Colony* van Dinh Q. Lê en een installatie van Abraham Cruzvillegas in de reeks *Sensory Spaces*. Naast het hedendaagse is de blik ook gericht op de toekomst met het geëngageerde, activistische project *Change the System* – een designtentoonstelling, een platform, laboratorium en een ontmoetingsplek. Er is werk te zien van zo'n vijftig nationale en internationale ontwerpers en kunstenaars die zich bezighouden met mondiale en maatschappelijke vraagstukken gericht op de toekomst. Dankzij *Change the System* komt een heel nieuw type bezoekersstroom op gang, zo komen mensen die anders nooit in het museum komen hun was doen in de door Manon van Hoeckel ingerichte was-salon en raken hier met elkaar in gesprek. In december maakt het Rotterdamse ontwerpduo NIGHTSHOP (Adriaan van der Ploeg en Ward van Gemert) een kerstboom op het plein waar rondom kerst gezellige ontmoetingsavonden worden georganiseerd met gratis soep en warme dranken.

Zie voor een volledig overzicht van de presentaties bijlage D.

Tentoonstelling *Gek van surrealisme*, foto Lotte Stekelenburg

Nieuwe collectieopstelling *De collectie als tijdmachine*, foto Aad Hoogendoorn

Tentoonstelling *Academy of Tal R*, foto Ernst Moritz

Tentoonstelling *Sensory Spaces 11* – Raphael Hefti, foto Studio Hans Wilschut

Tentoonstelling *Collectie – surrealisme*, foto Lotte Stekelenburg

Tentoonstelling *Sensory Spaces 12* – Abraham Cruzvillegas, foto Studio Hans Wilschut

Tentoonstelling *Gunnel Wählstrand*, foto Aad Hoogendoorn

In gesprek met ontwerpers tijdens de tentoonstelling *Change the System*, foto Aad Hoogendoorn

Tentoonstelling *Change the System*, foto Lotte Stekelenburg

Bezoekers doen hun was in de *Boijman's wassalon* tijdens de tentoonstelling *Change the System*, foto Lotte Stekelenburg

Tentoonstelling *Sylvie Zijlmans & Hewald Jongenelis – The Magnetic North & The Idea of Freedom*, foto Aad Hoogendoorn

Relatiebeheer en filantropie

Hoofd: Minke van Hooff

- 1.445 mensen zijn Boijmans Vriend
- 77 jonge kunstliefhebbers zijn lid van @Boijmans
- 134 particulieren zijn lid van de Gezelschappen (waarvan 106 lid zijn van de Kring Van Eyck)
- 16 bedrijven zijn lid van de Boijmans Business Club
- 42 bedrijven zijn aangesloten bij het museum als Boijmans Corporate Member
- 29 fondsen en stichtingen dragen bij aan projecten
- 86 bijeenkomsten worden door relaties in het museum georganiseerd

Museum Boijmans Van Beuningen wordt door vele handen gedragen. Dankzij de steun van vele begunstigers kan het museum bezoekers inspireren, door middel van tentoonstellingen, educatieve projecten, nieuwe aanwinsten en restauraties. In 2017 zijn het de in dit hoofdstuk genoemde particulieren, bedrijven en fondsen die dit mogelijk maken. Het museum is hen allen zeer dankbaar voor hun genereuze steun, betrokkenheid en vertrouwen. Relatiebeheer en filantropie richt zich op het optimaal onderhouden van de goede contacten van het museum en het leggen van nieuwe contacten. De afdeling bestaat uit een hoofd, een medewerker particuliere

schonkers, een medewerker fondsen, een medewerker voor de relaties met bedrijven, een medewerker ontvangsten/commerciële verhuur, een medewerker vrienden en een ondersteunende medewerker (5,78 fte). Acht ambassadeurs ondersteunen de afdeling als lid van de Fundraising Board en als ambassadeur bedrijven met hun kennis, tijd en netwerk, evenals negentien notarissen, fiscalisten, advocaten en accountants van het Boijmans Genootschap. Het museum is hen zeer dankbaar voor hun inzet en betrokkenheid.

Hoogtepunten

In 2017 vieren we het dertigjarig bestaan van de Vrienden van Museum Boijmans Van Beuningen, in 1987 opgericht door twee bestuursleden van Stichting Museum Boijmans Van Beuningen: Pia Hudig-Deiters en Tineke de Witt Wijnen-Jansen Schoonhoven. Tijdens de speciale Lustrumborrel in februari, waar meer dan 300 Vrienden samen proosten, worden de twee dames in het zonnetje gezet. Gedurende het jaar zijn er speciale activiteiten die in het teken staan van deze viering: een Vriendendag in de zomer, de Vriendenopening bij de najaarstentoonstelling *Change the System* en een Vriendenreis naar de biënnale van Venetië. De bijdrage van de Vrienden wordt dit jaar ingezet voor de aankoop van de gouache *Meisje met maan* van Herman Kruidier. De leden van @Boijmans, een groep enthousiaste jonge kunstliefhebbers, maken met hun gift de aankoop van de kast *Tower* van het Rotterdamse ontwerp bureau NIGHTSHOP mogelijk. KPN is in 2017 hoofdsponsor van de succesvolle tentoonstelling *Gek van surrealisme*. Om deze bijzondere samenwerking te vieren organiseert KPN

gedurende de tentoonstelling diverse bijeenkomsten en ontvangsten voor haar medewerkers en belangrijke relaties. De bijdrage van de Boijmans Business Club en Corporate Members wordt in 2017 aangewend voor de tentoonstelling *Richard Serra – Drawings 2015-2017* en zij dragen daarnaast bij aan de realisatie van de nieuwecollectieopstelling *De collectie als tijdmachine* samengesteld door gastconservator Carel Blotkamp. In april organiseert het museum het jaarlijkse Business Diner in surrealistische sfeer. 2017 staat voor alle bedrijfsleden in het teken van de ‘museum business behind the scenes’, met onder meer een bezoek aan een restauratieproject en een exclusief inkijkje in het prentenkabinet van het museum.

Het jaarlijkse Boijmans Diner voor de leden van de Gezelschappen vindt eveneens in april plaats. Ook op deze avond staat het surrealisme centraal. Naast een uitgebreid bezoek aan de tentoonstelling genieten de leden als eerste groep van in totaal vier door het museum georganiseerde avonden van de kookkunsten van Rotterdamse sterrenchefs die zich lieten inspireren door het kookboek van Dalí. Tijdens deze avond zeggen nieuwe leden hun steun aan het museum toe. Ook verwelkomen we dit jaar een nieuw Fonds op naam, ingesteld ter ondersteuning van restauratie- en onderzoekwerkzaamheden: het Familie De Heus Restauratiefonds.

De Kring Van Eyck draagt bij aan de realisatie van de tentoonstelling *Richard Serra – Drawings 2015-2017*. Tijdens een speciale themamiddag in het voorjaar en het jaarlijkse Kring Van Eyck-feest in het najaar maken de leden kennis met het oeuvre van deze wereldberoemde Amerikaanse kunstenaar. Tijdens deze avond zeggen veel nieuwe leden hun steun aan het museum toe. In september opent de tentoonstelling

Gehouwen, gesneden, geschonken. Middeleeuwse beelden uit de collectie Schoufour-Martin met een herdenkingsbijeenkomst voor de heer en mevrouw Schoufour-Martin. De tentoonstelling en bijbehorende publicatie zijn mogelijk gemaakt dankzij hun nalatenschap die wordt beheerd door VZW Natuurbehoud Pater David.

In november worden alle fondsen en stichtingen die het museum in 2017 steunen uitgenodigd voor een speciale bijeenkomst met een exclusief bezoek aan de actuele tentoonstellingen. De bouw van Depot Boijmans Van Beuningen start op 17 maart en gaat gepaard met een internationale capital campaign die 12 miljoen euro moet gaan opbrengen. Dit vormt voor het museum de aanleiding een *innovation dinner* te organiseren in Silicon Valley voor Nederlandse en Amerikaanse tech ondernemers en investeerders. Naast de promotie van het depot is het doel tevens het verwerven van internationale steun voor het realiseren van dit spraakmakende gebouw en vernieuwende concept.

Partners

Gemeente Rotterdam

Museum Boijmans Van Beuningen is een zelfstandige organisatie die mede wordt gefinancierd door de gemeente Rotterdam. Dit is al sinds de oprichting van het museum in 1849 een succesvolle samenwerking. Daarnaast steunt de gemeente educatieve projecten, waardoor jaarlijks vele kinderen intensief in aanraking komen met kunst.

In 2017 draagt de gemeente Rotterdam in het bijzonder bij aan:
- Educatief project *Cultuurcoach 2016-2017*
- Herijkingsproject *Alles aan kant*

BankGiro Loterij

Sinds 2006 wordt het museum gesteund door de BankGiro Loterij. Dit stelt het museum onder andere in staat om kunstwerken voor de collectie te verwerven en grootschalige tentoonstellingen te realiseren. In 2017 kan mede dankzij de BankGiro Loterij onder andere het schilderij *Landschap bij maanlicht* van Johan Christian Dahl uit 1823 worden aangekocht.

In 2017 draagt de BankGiro Loterij bij aan:

- Museumplusbus
- Tentoonstelling *De collectie als tijdmachine*
- Tentoonstelling *Academy of Tal R*
- Aankoop Charles Robert Ashbee, zilveren inktpot (collectie Krekel)
- Aankoop Christofle, zilveren kraankan (collectie Krekel)
- Aankoop Kay Fisker, zilveren kan (collectie Krekel)
- Aankoop Orivit AG, zilveren wijnkoeler (collectie Krekel)
- Aankoop Frans Zwollo (sr.), zilveren visschep (collectie Krekel)
- Aankoop Herman Bieling, *Vrouwskop*
- Aankoop Eugène Brands, *Neptunes*
- Aankoop Victor Brauner, *Le déserteur*
- Aankoop Andries Dirk Copier, Ornstein lamp
- Aankoop Johan Christian Dahl, *Landschap bij maanlicht*
- Aankoop Herman Kruyder, *Meisje met maan*
- Aankoop Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse, een fauteuil, een tekentafel, een bureaustoel, een bed, een voetenbank en een bijzettafel
- Aankoop Kristians Tonny, *Le fossoyeur*
- Aankoop J.P. van der Schilden, kast
- Aankoop Ad Schouten, serie van 4 zelfportretten *‘The Day After’*

- Aankoop Lotte Stam-Beese, *Portret van Mart Stam*
- Aankoop Sylvie Zijlmans en Hewald Jongenelis, *The Fence of Freedom* (installatie) en *The Magnetic North* (9 films)

Particulieren

We danken iedereen die het museum in 2017 met een gift ondersteunt. De steun die we van een groeiende groep begunstigers ontvangen en ervaren is voor het museum van grote waarde. Particulieren die het museum steunen met een gift vanaf 1.000 euro worden uitgenodigd om als begunstiger toe te treden tot de Kring Van Eyck, die elk jaar een tentoonstelling adopteert. Voor particulieren die meer willen doen, heeft het museum de Gezelschappen opgericht. Leden van de Gezelschappen kunnen zelf mede bepalen hoe hun schenking wordt aangewend, zij zorgen voor dat wat het museum éxtra doet; van kostbare restauraties tot onderwijsprogramma's en wetenschappelijk onderzoek. In 2017 wordt met de steun van het Nedspice Restauratiefonds en een Gezelschapslid de restauratie van het schilderij *Otto van der Waeyen in Pools kostuum* van Ferdinand Bol gerealiseerd, en wordt met steun van Gezelschapsleden het nieuwe lesprogramma *Boijmans in de klas* ontwikkeld. In november wordt zoals gezegd ter ondersteuning van het museum een nieuw Fonds op naam opgericht: het Familie De Heus Restauratiefonds, dat ten doel heeft het financieel ondersteunen van zowel het voorbereidend onderzoek ten behoeve van restauratie alsook de restauratiewerkzaamheden van kunstwerken uit de museumcollectie.

In 2017 zijn deze particulieren, naast zij die onvermeld wensen te blijven, lid van de Kring Van Eyck of de Gezelschappen:

KRING VAN EYCK

Cees en Christina Alblas
Carel Blotkamp
Margriet de Boer en Dirk de Frenne
Frits en Jacqueline Breeman-Koolen
Frits en Tessa Bruijn
Trudy van Bueren
Jan en Els van Buren-Walvis
Hans en Marianne ten Cate-van Rietschoten
Henk Christophersen en Erik van Ginkel
Robert en Annemijn Crince le Roy-van Munster van Heuven
Alda en Henk Dijkgraaf
Eric-Paul Dijkhuizen en Willemien Dijkhuizen-Nauta
Annie Doeksen Stichting
Job Dura en Susi Zijderveld
Lisa Couwenbergh en Sjarel Ex
De heer G. van Eijl
Caroline Fronik en Gerard van den Ende
Mr. J.P. Eschauzier
De heer F. van Gageldonk
Hans en Ted Galjaard
Jacob en Janine van der Goot-Nauta
Frans Gosses
De heer M. de Groene
In4Art
Tom en Anita van der Heijden
De heer en mevrouw Hessels-de Bruin
JoAnn Gonzalez Hickey
De heer en mevrouw Hilders
Rogier Hintzen
Teunis Hol
Ingrid en Bert Huisman-Van Baaren
De heer A.G. Jacobs en mevrouw C.M.M. Jacobs
Godelieve Janssen
Eveline Jurry en John Fiszbajn
Mariëlle Koppenol-Laforce
JK Stichting

Maria Kuster
De heer A. Lampe en de heer A. Plompen
Renate en Pepijn de Lange
Rick en Bernadette Linck-Derks
Hein en Barbara van der Loo
Jolande en Harald van Loon
Annemarie Lütjens
Jaap en Andrea van Manen
Albert Meuter
De heer J. Nauta
Jan en Liesbeth van Nieuwenhuizen-van Wessum
De heer en mevrouw H.R. Okkens
Leo Oosterveer
De heer en mevrouw Overdevest
Onno en Willeke Paymans
Dirk Jan Postel
Frank en Tjapke Rademaker
Matja en Frans Rosendaal
Bas en Suzan Scheurwater-van de Bilt
Albert en Martine Schuitemaker-Schuur
Jan Dirk en Patricia Smit
Stichting Dorodarte
Jan en Henny Strooij-Sterken
Jan en Andrea Teunissen-Oprea
De heer en mevrouw Tiedemann
Bastiaan Vaandrager
Mevrouw P. Veder
Jos van der Velde en Rianne Versluis
Bart en Liesbeth de Ven-Buitenhuis
De heer en mevrouw Voûte
Mevrouw M. de Vroede
Mevrouw R. van der Waals
De heer en mevrouw Weisz
Mevrouw A. van Wensveen-Kolff en de heer D.M.N. van Wensveen
Mark en Roel von Weiler
Martin L.M. Witjens
Olo en Tineke de Witt Wijnen-Jansen
Schoonhoven

GEZELSCHAP BAS JAN ADER

Leendert Bikker en Janneke Vrij
Eelco en Annemarie Blok-Weverling

De uitreiking van de bijdrage van de BankGiro Loterij, foto Roy Beusker

Leden van de Boijmans Business Club krijgen toelichting op het gerestaureerde werk *Danger de la force* van Francis Picabia, foto Aad Hoogendoorn

Ron en Correlien Bosch
Simone en Allard Castelein-Van den Akker
De heer J.J.C.M. van Dooremalen
De heer J. Drost en mevrouw K. de Regt
Joost en Hermien Goderie-Plomp
De heer en mevrouw Krikke
Joke en Steven Lamberts
Niels Peteri en Kirsten van den Berg
R.T. Holding BV
Hester en Dick Verbeek
Robert en Marijcke Willink

GEZELSCHAP SALVADOR DALÍ
Albert en Catherine de Kreij
Nedspice Restauratiefonds
Faber Halbertsma Groep

GEZELSCHAP PAUL CÉZANNE
Diederik van Dommelen en Brigit van Elk
Familie De Heus Restauratiefonds
Stichting Saphir
Kalhorn/Timmermans Fonds

GEZELSCHAP JHERONIMUS BOSCH
Piet van der Slikke en Sandra Swelheim
Han Nefkens Fashion on the Edge

Nalatenschappen

Na een kort ziekbed overlijdt vrijdagmiddag 29 september 2017 in het Erasmus MC in Rotterdam Hans Sonnenberg. Hij was 55 jaar lang galeriehouder van grote klasse en een van de meest markante, wakkere mensen uit de kunstwereld van Rotterdam. Op vrijdag 6 oktober organiseert het museum een herdenkingsbijeenkomst in het museum. Ook ontvangt het museum dit jaar uit de nalatenschap van Johannes Pennings een geldbedrag dat bestemd is voor het conserveren en inventariseren van de ongeveer vijftig prenten die hij het museum reeds eerder schonk.

Het museum ontvangt de nalatenschap van:

- Prof. dr. J.M. Pennings

De Stichting Museum Boijmans Van Beuningen ontvangt de nalatenschap van:

- Dhr. Hans Sonnenberg

Schenkingen van kunst

Particulieren die een kunstwerk schenken of in langdurig bruikleen geven aan het museum worden uitgenodigd toe te treden tot de Zodiaque Kring. Dit gezelschap is vernoemd naar een groep mecenasen die indertijd Salvador Dalí ondersteunde. In 2017 komt de Zodiaque Kring voor de vierde keer bij elkaar. Onderstaande particulieren en instellingen schenken of laten na, naast zij die onvermeld wens te blijven:

Marjan van Aubel
Carel Blotkamp
Adam Colton
Paul van der Eerden
Esther Eikelenboom
Rudi Fuchs
G.H. ART
De heer en mevrouw Gubbels
Christel van Hees
Joost Hesseling
Gerard van 't Hoff
Interbellum Grafiek
Madeleine Klis
Hans Kombrink
erven Geert Lap
Reinier Lucassen
Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust
Wietse van den Noort
Katsuhiko Otomo
Familie Pinckaers
ProDelta Holding BV

Directeur Sjarel Ex onthult de nieuwe aanwinst *Meisje met maan* van Herman Kruyder, die mogelijk is gemaakt met steun van de Vrienden, foto Aad Hoogendoorn

Ugo Rondinone
De heer. A. Rosbergen
De heer en mevrouw Schreuders
Ben Shamier
Iwan Smit
Johan Soetens
Marja Visser
Sander Wassink
Cor de Wit
José Ylstra

Langdurige bruiklenen

Deze particulieren, stichtingen en bedrijven geven, naast zij die onvermeld wens te blijven, kunstwerken in langdurig bruikleen:

Han Nefkens H+F Collection
Stichting Museum Boijmans Van Beuningen
G.H. ART

Mark Manders, Tanya Bonakbar Gallery,
New York en Zeno X Gallery, Antwerpen

Fondsen en huisstichtingen

Fondsen van particulieren, overheden en bedrijven zijn belangrijke steunpilaren van het museum. Daarnaast heeft het museum eigen huisstichtingen die ondersteuning bieden bij de belangrijkste taken: beheren, verwerven, presenteren en onderwijzen. In 2017 dragen deze fondsen en stichtingen, naast zij die onvermeld wens te blijven, bij aan de volgende projecten.

Ars Donandi
• Educatief project *Boijmans kinderbestuur*

Boekenfonds Elisabeth Grent / F.J.A.M.
van der Helm

- Bestandscatalogus *Een droomcollectie. Surrealisme in Museum Boijmans Van Beuningen*

Danish Arts Foundation

- Tentoonstelling *Academy of Tal R*

Erasmusstichting

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*

Fonds 21

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*
- Tentoonstelling *Change the System*

Fundación Han Nefkens, i.s.m. Artangel, Londen

- Tentoonstelling *Dinh Q. Lê – The Colony*

G.Ph. Verhagen-Stichting

- Tentoonstelling *Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie*

K.F. Hein Fonds

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*

Mondriaan Fonds

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*
- Tentoonstelling *Academy of Tal R*
- Aankoop 2 tekeningen Bas Jan Ader, *Gabriel* en *Berthe*
- Aankoop Paul Beckman, *Fata Morgana*
- Aankoop Sigvard Bernadotte voor Georg Jensen Solvsmedie A/S, 9-delig zilveren cocktailservies (collectie Krekel)
- Aankoop Hoos Blotkamp, *Pix 1*
- Aankoop Harmen Brethouwer en Michael Young, *Exquisite Corpse*
- Aankoop Christopher Dresser voor Hukin & Heath, 5-delig zilveren theeservies (collectie Krekel)
- Aankoop Christian Fjerdingstad voor Puiforcat, zilveren schaal (collectie Krekel)

- Aankoop Arie de Groot, *Zonder titel*
- Aankoop Josef Hoffmann voor de Wiener Werkstätte, zilveren hengselmand (collectie Krekel)
- Aankoop Jeroen Jongeleen, *Running A Circle Clockwise*
- Aankoop John Körmeling, *De vierkante auto*
- Aankoop Charles Rennie Mackintosh voor Elkington & Co., 3 zilveren theelepels (collectie Krekel)
- Aankoop Mici de Merode voor Walter van Beirendonck, cape
- Aankoop Ron Nagle, *Cult Classic*
- Aankoop Ravinet d'Enfert, zilveren dekschaal en sauskom (collectie Krekel)
- Aankoop Emmy Roth, zilveren schaal en zilveren koffiepot (collectie Krekel)
- Aankoop Scholten & Baijings voor Established & Sons, *Amsterdam Armoire*
- Aankoop Ad Schouten, serie van vier zelfportretten *'The Day After'*
- Aankoop Iwan Smit, *De mystieke geboorte van Rotterdam*
- Aankoop Studio Makkink & Bey, *Bath tub*
- Aankoop Joost van den Toorn, *Hedendaagse postmoderne vaas*
- Aankoop Henry van de Velde voor Firma Theodor Müller-Hofjuwelier, zilveren bord (collectie Krekel)
- Aankoop Wilhelm Wagenfeld voor Staatliche Hochschule für Handwerk und Baukunst, zilveren bord (collectie Krekel)
- Aankoop Jeroen Wand, *Laminated Table* (prototype)
- Aankoop Sylvie Zijlmans en Hewald Jongenelis, *The Fence of Freedom* (installatie) en *The Magnetic North* (9 films)

Pro Helvetia

- Tentoonstelling *Sensory Spaces 11 – Raphael Hefti*

Stichting Ammodo

- Serie tentoonstellingen *Sensory Spaces*
- *Sensory Spaces 11 – Raphael Hefti*
- *Sensory Spaces 12 – Abraham Cruzvillegas*

Stichting Bevordering van Volkskracht

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*
- Tentoonstelling *Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie*

Stichting Boek & Wurm

- Restauratie van 60 historische boekbanden

Stichting Boschuyzen

- Boijmans Museumbus

Stichting Dorodarte

- Tentoonstelling *Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie*
- Educatief project *Boijmans kinderbestuur*

Stichting Fonds Willem van Rede

- Aankoop Stefan Johansson, *Street Lights along Klarälven River*
- Aankoop Chris Martin, *Untitled*

Stichting dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds

- Bestandscatalogus *Een droomcollectie. Surrealisme in Museum Boijmans Van Beuningen*

Stichting Groenendijk-Clemens

- Boijmans Museumbus

Prins Bernhard Cultuurfonds

- (mede dankzij het Breeman Talle Fonds)
- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*

De leden van de Kring Van Eyck maken kennis met de materialen die Richard Serra gebruikte voor de werken in de tentoonstelling, foto Aad Hoogendoorn

Stichting Lucas van Leyden

- Aankoop Giuseppe Arcimboldo, *Humani Victus Instrumenta*
- Aankoop Carl Bloch, *Boot naast een aanlegsteiger*
- Aankoop René Boyvin, *Livre de la Conquesta de la Toison d'or, par le Prince Iason de Tessalie*
- Aankoop 2 prenten Nicolas-François Chiffart, *Allegorie op de oorlog*
- Aankoop Lucas van Leyden, *Golgotha*
- Aankoop Maximilien Luce, *Gezicht op de haven van Rotterdam*
- Aankoop Peder Mønsted, *Vijver bij Strandmøllen*
- Aankoop Grayson Perry, *Reclining Artist*
- Aankoop Jørgen Roed, *Gezicht op de Kathedraal van Roskilde*
- Aankoop Walter Vaes, *Les insectes malfaisants*
- Aankoop Eneo Vico, *Flora*
- Aankoop Eneo Vico, *Tarquinius vergrijpt zich aan Lucretia*

Stichting Museum Boijmans Van Beuningen

- Aankoop Victor Brauner, *Le déserteur*

Stichting Museum Boijmans Van Beuningen/ Fonds Koster & Quist

- Aankoop Isabel Ferrand, *On the Memory of the Hands* (installatie en film) en *Wheel Throwing* (film)
- Aankoop Martin Smith, *Triptych in the form of a Vase No. 1*

Stichting Mevrouw K. Hooykaas-la Lau Fonds

- Educatief project *Oren en ogen tekort*

Stichting Oogfonds Nederland (RAAK Stimuleringsprijs)

- Educatief project *Oren en ogen tekort*

Stichting Schouwenburgh

- Educatief project *Boijmans kinderbestuur*

Stichting Van Achterbergh-Domhof

- Aankoop Isabel Ferrand, *On the Memory of the Hands* (installatie en film) en *Wheel Throwing* (film)

Stichting Verzameling Van Wijngaarden-Boot

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*

Stichting Zabawas

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*

Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

- Tentoonstelling *Change the System*

Van Ommeren-de Voogt Stichting

- Tentoonstelling *Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie*

Vereniging Rembrandt

- Aankoop Sigvard Bernadotte voor Georg Jensen Solvsmedie A/S, 9-delig zilveren cocktailservies (collectie Krekel)
- Aankoop Christopher Dresser voor Hukin & Heath, 5-delig zilveren thee-servies (collectie Krekel)
- Aankoop Christian Fjerdingstad voor Puiforcat, zilveren schaal (collectie Krekel)
- Aankoop Josef Hoffmann voor de Wiener Werkstätte, zilveren hengselmand (collectie Krekel)
- Aankoop Charles Rennie Mackintosh voor Elkington & Co., 3 zilveren theelepels (collectie Krekel)
- Aankoop Ravinet d'Enfert, zilveren dekschaal en sauskom (collectie Krekel)
- Aankoop Emmy Roth, zilveren schaal en zilveren koffiepote (collectie Krekel)

- Aankoop Henry van de Velde voor Firma Theodor Müller-Hofjuwelier, zilveren bord (collectie Krekel)
- Aankoop Wilhelm Wagenfeld voor Staatliche Hochschule für Handwerk und Baukunst, zilveren bord (collectie Krekel)

VSBfonds

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*
- Tentoonstelling *Change the System*

Bedrijven

De Boijmans Corporate Members en de leden van de Boijmans Business Club maken gezamenlijk een garantiefonds mogelijk voor grote tentoonstellingen. In 2017 droegen zij bij aan de tentoonstelling *Richard Serra – Drawings 2015-2017* en maakten zij de nieuwe collectieopstelling *De collectie als tijdmachine* mede mogelijk. Ambassadeur van de bedrijfslidmaatschappen van het museum is Magchelina Möller van Möller Autoschade Groep.

16 Boijmans Business Clubleden:

ABN AMRO Bank N.V.
Asahi Shimbun Company
Brunel International N.V.
Deerns Nederland B.V.
Dura Vermeer Groep N.V.
Havenbedrijf Rotterdam
IMCD Group B.V.
Loyens & Loeff N.V.
Parthenon-EY
Ploum Lodder Princen
ProDelta Holding B.V.
PwC
Philips Lighting B.V.
Rabobank Rotterdam
Rotterdam Harbour Holding B.V.
SV Interieurgroep B.V.

41 Boijmans Corporate Members:

A. de Jong Groep
AKD
AM
Anthony Veder Groep N.V.
Aon Groep Nederland
Auto Hoogenboom B.V.
Bakker Barendrecht B.V.
Bilderberg Parkhotel Rotterdam
Breeman Automotive B.V.
Buitenlandsche Zaken
Cardano
Cordeel Nederland NV
Corthaus Beheer B.V.
D. Berghout B.V.
DCS Drecht Coating Services B.V.
DrukDomstad B.V.
Eversheds Sutherland B.V.
F. Van Lanschot
Friends in Business
Gemeente Rotterdam
HAL Investments B.V.
Handelsbanken
Houthoff Buruma
ING Bank Rotterdam
KoenVisser Group
KPN
Looije Properties
Middelland Beheer B.V.
MKB Rotterdam Rijnmond
Mommers Schoonmaak
Möller Autoschade Groep
Peterson Rotterdam B.V.
OGER
STOER
Straatman Koster Advocaten
TBI Holdings B.V.
Van Beuningen & Partners
Van Steenderen MainportLawyers
Vismans Deurwaarders & Incasso
Wybenga Advocaten
Z-Design B.V.

Bedrijfssponsoring

Naast de bedrijvenkringen kunnen bedrijven als sponsor bijdragen aan projecten. KPN is in 2017 hoofdsponsor van de tentoonstelling *Gek van surrealisme*. Samen met kunstenaar Peter Struycken en Philips Lighting ontwikkelt het museum een daglicht ondersteunende ledverlichting waarmee de kunstwerken uit de collectie op een natuurgetrouwe wijze verlicht kunnen worden. Met het in 2014 opgerichte Nedspice Restauratiefonds draagt het Rotterdamse bedrijf bij aan bijzondere restauraties. In 2017 wordt met de steun van het Nedspice Restauratiefonds en een anonieme schenker de restauratie van het schilderij *Otto van der Waeyen in Pools kostuum* van Ferdinand Bol gerealiseerd. PwC maakt mogelijk dat ook in 2017 negen kinderen in de vorm van het Boijmans kinderbestuur actief kunnen meedenken over het reilen en zeilen van het museum.

In 2017 zijn onze sponsors:

KPN:

- Tentoonstelling *Gek van surrealisme*

Philips:

- Ontwikkeling van natuurgetrouwe ledverlichting samen met Peter Struycken

Nedspice Restauratiefonds:

- Restauratie Ferdinand Bol, *Otto van der Waeyen in Pools kostuum*

PwC:

- Educatief project *Boijmans kinderbestuur*

Zaalverhuur

In 2017 worden de sfeervolle zalen in de algemene publieke ruimte van het museum

86 keer ingezet voor bijeenkomsten van leden van de Boijmans Business Club, Corporate Members en andere bedrijven en instelling uit de omgeving Rotterdam. De opbrengsten van bijzondere ontvangsten komen direct ten goede aan aankopen, restauraties, tentoonstellingen en educatieve projecten.

Onderscheidingen

De in 2008 door Ted Noten ontworpen broche, de Gouden B, wordt uitgereikt aan personen die zich op uitzonderlijke wijze hebben ingezet voor het museum. Dit jaar reiken we de Gouden B uit aan Jeroen Drost en Steven Lamberts, die zich gedurende twee jaar met veel enthousiasme hebben ingezet als lid van de Fundraising Board van Museum Boijmans Van Beuningen.

Fundraising Board

Sinds 2014 wordt het museum bijgestaan door de Fundraising Board. De board bestaat uit acht ambassadeurs:

Simone Castelein-Van den Akker
Annemijn Crinice le Roy-van Munster van Heuven
Eric-Paul Dijkhuizen
Christine Doeksen-van Galen Last
Hein van der Loo
Sandra Swelheim
Patricia Smit-Kramers

Boijmans Genootschap

Het Boijmans Genootschap is opgericht in 2013 en bestaat uit 18 leden: fiscalisten, accountants, notarissen en advocaten.

De leden delen hun kennis en expertise met Museum Boijmans Van Beuningen.

BDO Accountants & Adviseurs

- De heer C. Alblas

Deloitte Belastingadviseurs B.V.

- De heer P. van Gelderen

DRV Accountants & Adviseurs

- De heer mr. H. Treure

Erasmus Universiteit Rotterdam

- Mevrouw R. Buijze MA

- Mevrouw prof. dr. S.J.C. Hemels

EY

- De heer mr. T.A. Huiskes

Kooijman Lambert Notarissen

- De heer mr. A. Autar

KPMG Meijburg & Co

- De heer drs. J.A. Stigter

Loyens & Loeff

- Mevrouw mr. P. Kouwenhoven

- De heer F. van der Leije

- De heer P. van Onzenoort

Ploum Lodder Princen

- Mevrouw mr. J. van Loon

PwC

- Mevrouw drs. R. de Lange-Snijders

Rosje & Van Der Laarse

- De heer mr. S.C. Roosje

SmeetsGijbels

- Mevrouw mr. C.L.M. Smeets

Verhees Notarissen

- Mevrouw prof. mr. T. Mellema

Weerts Advocaten

- Mevrouw mr. M.P.Ph.M. Weerts

Zantboer + Partners

- De heer mr. W. Verstijnen

Leden van de Boijmans Business Club en Boijmans Corporate Members krijgen een rondleiding van gastconservator Carel Blotkamp door *De collectie als tijdmachine*, op de voorgrond twee zelfportretten van Kees Timmer, foto Aad Hoogendoorn

Huisstichtingen

Het museum wordt bij de belangrijkste taken – beheren, verwerven, presenteren en onderwijzen – al sinds jaar en dag door enkele gelieerde stichtingen en initiatieven ondersteund. Deze zijn van vitaal belang voor het goed functioneren van het museum. Elk van de zeven huisstichtingen wordt beheerd door een eigen bestuur en heeft een specifiek doel.

Stichting Museum Boijmans Van Beuningen

De Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, opgericht in 1939 door havenbaronnen D.G. van Beuningen en W. van der Vorm in samenwerking met directeur D. Hannema, heeft als doel de belangen van het museum in het algemeen te ondersteunen. Zij verwezenlijkt dat onder andere door op verzoek van het museum aankopen van kunstwerken te realiseren en het werven van bedrijfsvrienden, de Bijzondere Begunstigers. De stichting is (ten dele) juridisch eigenaar van de kunstwerken die zij koopt of door particulieren zijn geschonken, zo'n 13% van het museumbestand. De stichting verworft ook het eigendom van aankopen ten behoeve van het museum door een aantal huisstichtingen en fondsen op naam die bij haar zijn ondergebracht. In het verslagjaar wordt een nalatenschap ontvangen van Dhr. Hans Sonnenberg.

Bestuursleden

De heer drs. C.O.A. baron
Schimmelpenninck van der Oije,
voorzitter
De heer drs. K.M.T. Ex, secretaris

Mevrouw E.R.D. Meijer, penningmeester
Mevrouw A.F. Boumeester-van der Vorm
De heer B.M. Dura
Mevrouw I. Huisman-van Baaren
Mevrouw mr. E.E. Jurrij
De heer mr. J.G. Princen
De heer mr. B. Vaandrager
Mevrouw drs. M.J. van 't Wout-van der
Reijden
Mevrouw dr. A.P. Dekker
Mevrouw drs. J.H. Ellenkamp

Han Nefkens Fashion on the Edge

In 2010 start Han Nefkens, in samenwerking met gastconservator en lector modevormgeving José Teunissen, het initiatief Fashion on the Edge in Museum Boijmans Van Beuningen, waarmee experimentele ontwikkelingen in de mode worden gestimuleerd. Dit initiatief was voor vijf jaar aan het museum verbonden en is na een verlenging van nog eens twee jaar in 2017 beëindigd.

Initiatief Han Nefkens Fashion on the Edge

De heer H. Nefkens
Mevrouw drs. J. Teunissen
De heer drs. K.M.T. Ex

Stichting Fonds Willem van Rede

De Stichting Fonds Willem van Rede is al decennialang een inspirerende motor voor de collectie. Naamgever Willem van Rede (1880-1953) bepaalde dat met zijn kapitaal, dat hij aan de Staat der Nederlanden naliet, een collectie hedendaagse kunst voor het Museum Boijmans Van Beuningen moest

worden gevormd. De opeenvolgende besturen van de Stichting Fonds Willem van Rede hebben in de geest van het testament en de door de erflater geformuleerde doelstellingen aansluiting gezocht bij de collectie moderne en hedendaagse kunst van het museum.

Commissie van aankoop

De heer drs. K.M.T. Ex, voorzitter
Mevrouw drs. A. Birnie
De heer mr. M.A. van Valen

Financiële commissie

Mevrouw E.J. Reurink, penningmeester
Mevrouw mr. J.P. van Loon
De heer prof. dr. L.C. Winkel

Stichting Van Beuningen/Peterich-fonds

Met een kunstenaar als vader en de verzamelaar D.G. van Beuningen als grootvader, wordt Peter Paul Peterich (1933-2000) van jongs af aan door kunst omringd. Hij studeert kunstgeschiedenis en heeft grote affiniteit met de poëzie. In 1965 richt hij samen met zijn moeder, Flora van Beuningen, de Stichting Van Beuningen-Peterich op ter ondersteuning van de beeldende kunst en de tekenkunst in het bijzonder. Tussen 1965 en 1973 wordt uit dit fonds, vaak op advies van de toenmalige conservator, een honderdtal tekeningen aangekocht voor het museum. Op grond van Peterichs testament wordt het fonds na zijn dood in 2000 nieuw leven in-geblazen en krijgt het museum jaarlijks een bedrag van enkele tienduizenden euro's om eigentijdse (teken)kunst aan te kopen. Aankopen van deze stichting geschieden op verzoek en initiatief van het museum en worden eigendom van de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen.

Bestuursleden

De heer J. Peterich, voorzitter
Mevrouw M. Niels, MSc, secretaris
De heer drs. O.F.J. Paymans,
penningmeester

Commissie van Toezicht

Mevrouw M.A. Kraaijeveld van
Hemert-Peterich
De heer D.G. Peterich
De heer mr. drs. H. van den Brink

Kalhorn/Timmermans Fonds, ondergebracht bij Stichting Museum Boijmans Van Beuningen

---

Dit fonds is door de naamgevers in 2009 opgericht om de aankoop van zilver en hedendaagse ontwerpen te bevorderen. Het museum onderhield vele jaren een intensieve band met verzamelaars Joop Kalhorn (overleden 2009) en Jaap Timmermans, die vele aankopen en opdrachten op het gebied van internationaal hedendaags design mogelijk hebben gemaakt. Het beheer van het (toekomstig) kapitaal berust bij het bestuur van de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen. Jaarlijks is een bedrag beschikbaar voor aankopen, die eigendom worden van de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen.

Stichting Lucas van Leyden

Dr. J.C.J. Bierens de Haan (1867-1951) leidde een avontuurlijk leven. In de roerige jaren van de vroege twintigste eeuw is hij werkzaam in oorlogsgebieden als Transvaal en Oranje Vrijstaat, Griekenland en in Frankrijk. Hoewel Bierens de Haan vanaf zijn studententijd prenten verzamelt, gaat hij

zich er pas na zijn artsenloopbaan actief op toeleggen. Hij brengt een collectie bijeen die van meet af aan bedoeld is voor Museum Boymans, zoals het museum toen nog genoemd werd, en verzamelt gericht op lacunes in de museumcollectie. Zijn collectie van ruim 26.000 prenten laat hij na aan het museum, casu quo de gemeente Rotterdam. Ook legateert hij een geldbedrag waarvan de jaarlijkse rente bestemd is voor uitbreiding van de collectie prenten. Dit fonds, waarvan de opbrengst jaarlijks wisselt, draagt de naam Stichting Lucas van Leyden en dient tot vandaag de dag zijn doel. Ruim tienduizend prenten zijn door het museum sinds 1951 met dit fonds ten behoeve van de gemeentelijke collectie aangekocht. Het kapitaal van de stichting wordt beheerd door de voorzitter, secretaris en penningmeester van de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen.

Bestuursleden

De heer drs. C.O.A. baron
Schimmelpenninck van der Oije,
voorzitter
De heer drs. K.M.T. Ex, secretaris
Mevrouw E.R.D. Meijer, penningmeester

Stichting Willem van der Vorm

Willem van der Vorm (1873-1957), havenbaron en verzamelaar, is een van de meest loyale begunstigers van Museum Boymans. Directeur Hannema adviseert hem bij de opbouw van zijn collectie en Van der Vorm is nauw betrokken bij de oprichting van de Stichting Museum Boymans. Tijdens de eerste vergadering in 1939 schenkt hij het museum *De Kwakzalver*, een hoogtepunt in het oeuvre van Gerard Dou. Een genereus gebaar dat later door vele schenkers is nagevolgd. Aanvankelijk wordt de collectie

van Willem van der Vorm na zijn dood in 1957 tentoongesteld in zijn woonhuis aan de Westersingel. In 1972 moet dit pand wijken voor de metro en besluit de Stichting Willem van der Vorm de door haar beheerde collectie met schilderijen van Gerard ter Borch, Gabriel Metsu en Anthonie van Dijck in langdurig bruikleen te geven aan het museum.

Bestuursleden

De heer mr. C.O. van der Vorm, voorzitter
Mevrouw A.F. Boumeester-van der Vorm,
regent secretaris
De heer dr. R.J. Willink, regent conservator

Marketing en Communicatie

Hoofd: Sandra Broeren

- Het museum ontvangt 314.000 bezoekers, 34.000 (12,5%) meer dan vorig jaar. Tentoonstellingen in het buitenland trekken ruim 712.000 bezoekers
- De free publicity mediawaarde die het museum genereert is 13.889.580 euro
- De economische impuls als gevolg van bezoek uit binnen- en buitenland voor de stad Rotterdam is 16 miljoen euro
- Het museum ontvangt een groeiend aantal van 1,8 miljoen bezoekers online, waarvan 30% uit het buitenland
- Op sociale media heeft het museum ruim 188.000 volgers, de 36 video's die het museum op ARTtube plaatste zijn ruim 54.000 keer bekeken

Een bezoek aan Museum Boijmans Van Beuningen begint niet meteen in het Museum-park in Rotterdam. Bezoekers bekijken vooraf informatie, foto's, en/of video's over de tentoonstellingen op de website van het museum, kopen hun ticket online of lezen artikelen in de media. De afdeling Marketing en communicatie richt zich op het verbreden en verdiepen van de kennis van en over verschillende publieksgroepen en probeert hen te verleiden tot een bezoek aan het museum. De afdeling bestaat uit 6 medewerkers, een afdelingshoofd (samen 4,83 fte), 2 stagiaires en een kassateam van gemiddeld 10 medewerkers. Samen weten ze het merk Boijmans Van Beuningen te

versterken, het internationale profiel te verbeteren en de artistieke inhoud te vertalen naar een breed publiek. Speerpunten zijn het internationaal positioneren van het Museum en Depot Boijmans Van Beuningen, online marketing en storytelling rondom de collectie, tentoonstelling en activiteitenprogramma.

De bezoeker

Het museum trekt in 2017 significant meer bezoekers. Maar liefst 314.000 mensen hebben het museum bezocht. Dat zijn 34.000 bezoekers meer dan in 2016. De best bezochte tentoonstelling is *Gek van surrealisme* (153.000 bezoekers), maar ook *De collectie als tijdmachine* en de tentoonstellingen van Richard Serra, Tal R en de designtentoonstelling *Change the System* zijn druk bezocht. 21% van de bezoekers komt uit het buitenland. Uit de eigen regio ontvangt het museum 46% van de bezoekers en 33% komt uit de rest van het land. Ronduit spectaculair is het aantal bezoekers dat Museum Boijmans Van Beuningen dit verslagjaar in het buitenland trekt. De tentoonstelling *Babel*, getoond in Tokio en Osaka, wordt door 660.000 mensen bezocht en ook *Bosch to Bloemaert* in de National Gallery of Art in Washington en de prenten van Francisco Goya in MSK Gent trekken veel bezoekers.

Jonge en oudere jongere bezoekers

Het museum is dit jaar door een record-aantal van 54.000 jongeren onder de 19 jaar bezocht. Wij zijn trots op dit resultaat dat kan worden uitgesplitst in diverse deelgebieden. Met het oog op een breed educatief programma voor verschillende onderwijsniveaus verwelkomt het museum dit jaar 12.780 basisschoolleerlingen en 21.085 leerlingen uit het voortgezet onderwijs.

20.431 kinderen bezoeken het museum in hun vrije tijd. Sinds 2016 heeft het museum een kinderbestuur: negen kinderen in de leeftijd van 8 tot 12 jaar hebben het museum een schooljaar lang advies geven over hoe tentoonstellingen nog interessanter en leuker kunnen worden voor kinderen. Het museum heeft de ambitie het aandeel kinderen te vergroten naar 20% van het totale bezoek in 2020. De doelgroep wordt zelf actief bij het beleid rond een kindvriendelijk museum betrokken en het aanstellen van een kinderbestuur maakt deel uit van deze strategie. Het kinderbestuur houdt het museum een belangrijke spiegel voor en geeft een stem aan een grote groep jongste inwoners van Rotterdam. Ook onderzoekt het museum hoe het mbo-onderwijs intensiever bij de kunst kan worden betrokken.

Internationale positionering

Rotterdam is populair. Niet alleen de stad, maar ook het museum ontvangt een groeiend aantal buitenlandse bezoekers, in de zomermaanden loopt dit op naar 1 op de 4 bezoekers. Het museum weet, samen met de inspanningen van Rotterdam Partners, de afgelopen jaren naast buitenlandse journalisten ook meer touroperators aan zich te binden. De buitenlandse toerist en ook de dagtoerist die voor het museumprogramma naar de stad reist, zorgt voor een steeds groeiende economische impuls in de stad van 16 miljoen euro in 2017. Het museum heeft een samenwerking met vijftien hotels in Rotterdam die hun gasten museumtickets aanbieden. Daarnaast zit het museum sinds 2017 in de Minicard, een netwerk waardoor het museum aanwezig is in 217 hotels in de regio, en bezoeken dit jaar 2.079 mensen het museum met de Rotterdam Welcome Card.

Start bouw Depot Boijmans Van Beuningen

Vrijdag 17 maart 2017 is in het Museumpark gestart met de bouw van het allereerste publiek toegankelijke kunstdepot ter wereld. In het bijzijn van het kinderbestuur draait burgemeester Aboutaleb de eerste paal van het gebouw de grond in, een feestelijk moment voor alle betrokken partijen. Tevens wordt de nieuwe naam onthuld: Depot Boijmans Van Beuningen. 'Ik ben verheugd dat we na jaren van voorbereiding kunnen starten met de bouw,' aldus directeur Sjarel Ex. 'Er is niets ter wereld wat erop lijkt. Museum Boijmans Van Beuningen is het eerste museum dat het aandurft om zo transparant te werken'.

Een onvergetelijke tentoonstelling

In het voorjaar staat het museum geheel in het teken van het surrealisme. De evenementen rond de tentoonstelling *Gek van surrealisme* zijn onvergetelijk: de opening – waarvoor de gasten zijn gevraagd zich surrealistisch te kleden – is een groot succes. Tijdens de tentoonstelling organiseert het museum drie sterrendiners, waarvoor vier Rotterdamse sterrenkoks (Fred Mustert, Gert Blom, Erik van Loo en Mario Ridder) zijn gevraagd om een surrealistisch diner te verzorgen.

Het publiek maakt ruim 25.000 surrealistische zinnen met behulp van het surrealistische spel dat het museum liet ontwikkelen. Het aantal scholen dat met leerlingen een bezoek aan de tentoonstelling brengt, is opvallend hoog en de Museumnacht010 – bezocht door ruim 6.250 mensen – staat ook volledig in het teken van *Gek van surrealisme*.

De voorzitter van het kinderbestuur, Sergen, geeft een speech tijdens de feestelijke viering van de start van de bouw van Depot Boijmans Van Beuningen

Sterrenkoks (v.l.n.r.) Fred Mustert, Mario Ridder, Gert Blom en Erik van Loo verzorgen een surrealistisch diner

Banieren op de Vlaggenparade kondigen de tentoonstelling *Gek van surrealisme* aan

Een Rotterdamse tram gehuld in het beeldmerk van de tentoonstelling *Gek van surrealisme*

Een aantal bekende Nederlandse schrijvers – Kluun, Ronald Giphart, Pepijn Lanen, Elfie Tromp, Nico Dijkshoorn en Ellen Deckwitz – is betrokken bij de evenementen rondom de tentoonstelling, waaronder de opening, Museumnacht010 en een bijzondere literaire avond. De ambassadeurs hebben vele volgers en spreken voor het museum nieuwe publieksgroepen aan. Het museum is trots op het resultaat van deze blockbuster: 153.000 mensen genieten van 380 kunstwerken en objecten uit 17 musea, privécollecties en kunstinstellingen. Er verschijnen ruim 300 artikelen en aankondigingen in Nederlandse kranten en tijdschriften over *Gek van surrealisme*, met een totale mediawaarde van ruim 1,4 miljoen euro. Met een stevige marketing en communicatiecampagne heeft het museum de zichtbaarheid van de tentoonstelling vergroot en een breed nationaal en internationaal publiek kennis laten maken met het surrealisme en de verzamelaars. De verkoop van online tickets stijgt dit jaar significant van 0,6% in 2016 naar 11%. Op Facebook zijn de berichten door 9.716.681 mensen gezien, via Twitter zijn 10.500.645 mensen bereikt en op Instagram is een bereik gecreëerd van 529.406.

Gek van surrealisme

'Surrealistische schatkamer'
– AD Rotterdams Dagblad

'Een boeiend inzicht in vier van de belangrijkste verzamelaars van surrealistische kunst' – NRC Next

'Een overdonderend gekmakend overzicht'
– Trouw

'Fijne verwarring op surrealistische expo in Boijmans'
– NRC Handelsblad

'Mooie gekte' – Harper's Bazaar

De collectie als tijdmachine

'Een Picasso hangt plompverloren naast een Morandi en zo zijn er meer combinaties, waarvan je mond openvalt'
– Trouw

'Carel Blotkamp is er zonder meer in geslaagd om van de rondtocht door de collectie van Boijmans Van Beuningen een spannende wandeling te maken, met vertrouwde momenten en plekken die schuren, uitdagen, tot vergelijking nopen en plezieren' – Kunstschrift

'Verrassende tijdreis'
– Telegraaf

Free publicity

Het museum ontvangt jaarlijks vele journalisten op speciale pers-events, voor tv- of radio-opnames, een rondleiding door het museum of de bouwplaats van Depot Boijmans Van Beuningen, of voor achterliggende informatie rondom actuele ontwikkelingen. Ook organiseert het museum blogger-events en Instawalks. Met dank aan Rotterdam Partners, ART Rotterdam, TEFAF en de bureaus Coebergh, Pickles PR en Claire Beke ontvangt het museum nationale en internationale journalisten. In 2017 is minstens 2.650 keer aandacht besteed aan Museum Boijmans Van Beuningen in nationale media met een totale mediawaarde van ruim 13 miljoen euro. Deze publiciteit heeft ruim 150 miljoen mensen bereikt.

Samenwerken

Het museum werkt samen met diverse partijen in de stad, in het land en daarbuiten. Samenwerkingen zijn erop gericht om het programma effectief te communiceren en de reputatie van het museum te versterken. Met (media)partners als NS, Vice, Rotterdam Festivals, Rotterdam Partners, RET, de Persgroep, Duvel en anderen weet de afdeling het publieksbereik te verbreden. Tijdens de tentoonstelling *Gek van surrealisme* brengt het biermerk Duvel een speciaal surrealistisch biertje uit, café's, restaurants en galeries schenken uit het surrealistische bierflesje. Ook wordt de stationshal van Rotterdam Centraal in nauwe samenwerking met NS en Rotterdam Festivals getransformeerd in een droomwereld en in samenwerking met RET zijn de metrostations Eendrachtsplein en Rotterdam Centraal beplakt met het beeldmerk van de tentoonstelling. Meer dan 34 ondernemers op de Nieuwe Binnenweg en Witte de Withstraat, waaronder café's, restaurants, bakkers en het Oogziekenhuis Rotterdam, nemen deel aan *Gek van surrealisme*: volledige winkelruiten worden 'gek' en alle deelnemers worden voorzien van glow-in-the-dark-stickers. 'Surrealisme proeven' is een unieke samenwerking met vier sterrenchefs uit Rotterdam. Dit wordt goed opgepakt door de pers en *De Wereld Draait Door* nodigt de chefs uit om hun surrealistische gerechten toe te lichten. De marketingcase wordt tevens genomineerd voor de Cultuurmarketing Award 2017. Rond de designtentoonstelling *Change the System* is actief samengewerkt met organisaties die een millennial achterban hebben, waaronder het online medium Vice en Boomerang Cards. 'Change the food system' is een project opgezet door Wageningen University Food en Research en het horecateam van het museum. Gedurende de tentoonstelling

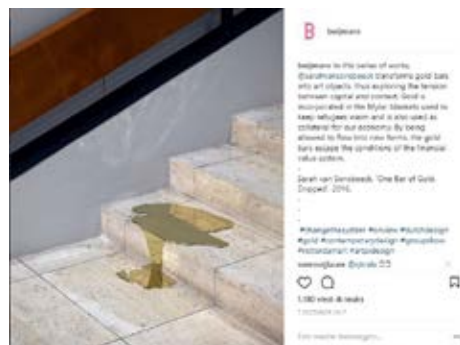
wordt een plantaardig menu geserveerd om zo de water- en carbonfootprint te minimaliseren.

Boijmans Online

De websites **boijmans.nl**, **collectie.boijmans.nl** en **depot.boijmans.nl** laten veel bezoekers kijken en browsen door het (virtuele) museum. Ruim 60% van de bezoekers kijkt voorafgaand aan hun bezoek op boijmans.nl (dat zijn 1,8 miljoen bezoeken).

Website bezoek	2016	2017
boijmans.nl	763.815	887.297
collectie.boijmans.nl	181.174	267.422
depot.boijmans.nl	n.v.t.	627.867
overige websites	101.457	78.223
Totaal	1.046.446	1.860.809

Op sociale media heeft het museum 188.000 volgers. De sociale mediakanalen Facebook, Twitter, Instagram en Youtube spelen een steeds belangrijkere rol in het betrekken van nieuwe (internationale) bezoekers. Facebook telt ruim 69.000 fans, Instagram 24.000 volgers en op Twitter heeft het museum meer dan 95.000 volgers. Ook het YouTubekanaal van het museum wordt druk bezocht.

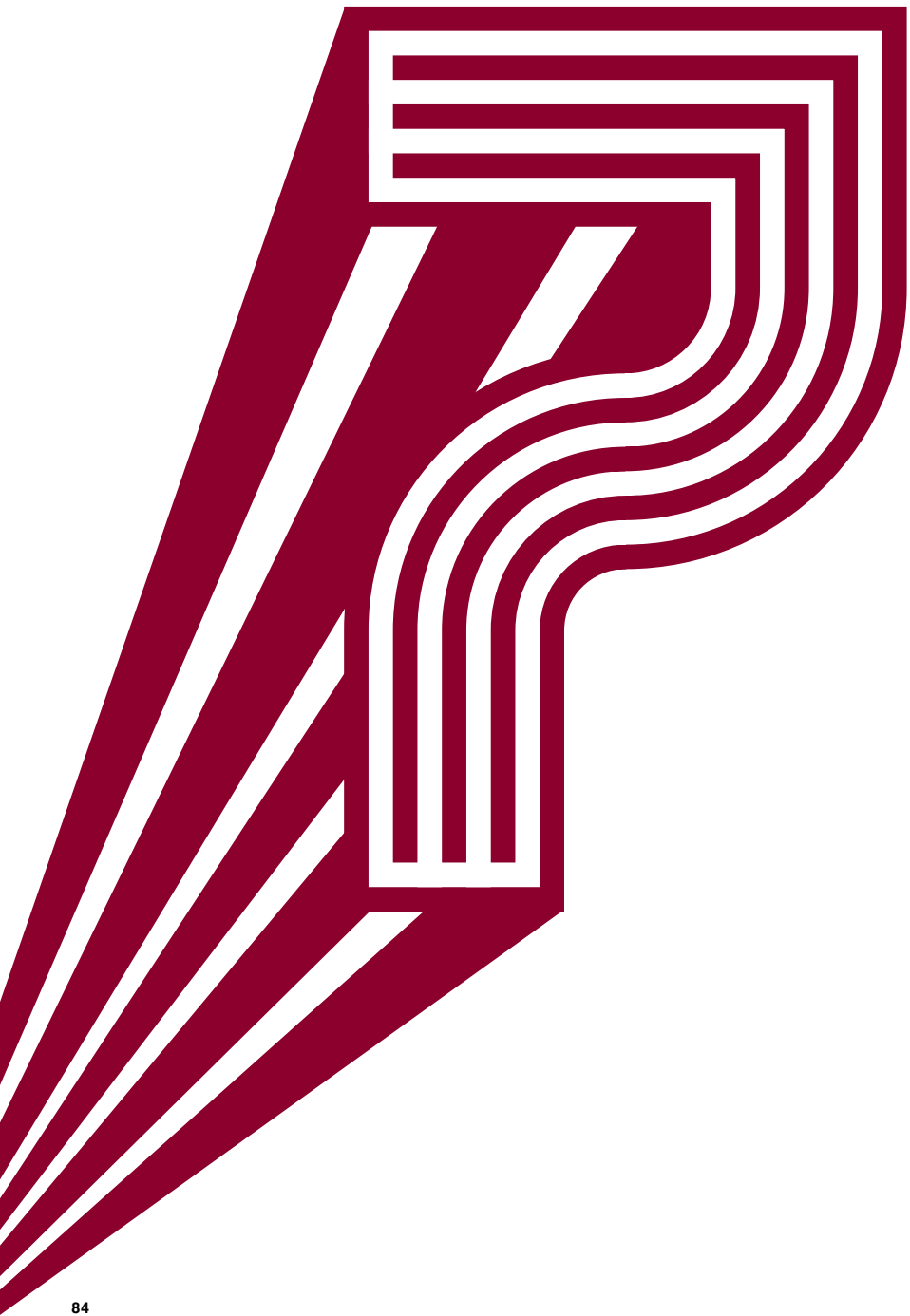
Bezoekers Onderzoek Boijmans

Sinds oktober 2016 is het museum gestart met het Bezoekers Onderzoek Boijmans (BOB), een online marktonderzoek in samenwerking met onderzoeksbureau Metrixlab. Het museum wil meer inzicht verkrijgen in de bezoeker en de bezoekerstevredenheid. In 2017 hebben 825 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld. Dit onderzoek wordt gedaan onder bezoekers die in hun vrije tijd het museum bezoeken, schoolkinderen worden hierin niet meegenomen. Over het algemeen trekt Museum Boijmans Van Beuningen meer vrouwen dan mannen, 20% van de bezoekers komt in 2017 voor de eerste keer naar het museum. Bezoekers zijn zeer te spreken over de inhoud van de tentoonstellingen en noemen dit als de belangrijkste reden om het museum bij

anderen aan te bevelen. Ook de vaste collecties oude meesters en moderne kunst worden vaak genoemd als reden van aanbeveling. De tentoonstelling *Gek van surrealisme* zorgt voor zeer veel aandacht met bezoekers uit alle delen van Nederland. Bijna 80% van de bezoekers geeft de tentoonstelling een rapportcijfer van een 8 of hoger. De najaarstentoonstelling *Change the System* trekt een jonge doelgroep (millennials), naar het museum: ruim 23% van de bezoekers is tussen de 21 en 40 jaar. Normaal ligt dit leeftijdspercentage rond de 9%.

Middernachtelijke opening van *Gek van surrealisme*, met dresscode 'surreal'

Conservatoren

De conservatoren van Museum Boijmans Van Beuningen onderzoeken de collectie, maken tentoonstellingen en representeren het museum. De conservatoren staan onder leiding van de directeur en werken bij het uitoefenen van hun werkzaamheden samen met de verschillende afdelingen van het museum. Het aan de collectie gerelateerde werk bestaat onder meer uit het verrichten van wetenschappelijk onderzoek, het doen van restauratievoorstellen en begeleiden van restauraties, het formuleren van aankoopvoorstellen en aankoopplannen, evenals herijken en het schrijven van bestandscatalogi en Boijmans Studies. Conservatoren ontwikkelen het concept voor een tentoonstelling en nemen deel aan projectgroepen die verantwoordelijk zijn voor de realisatie ervan. Ook is de conservator verantwoordelijk voor de kwaliteit van de catalogus en de daarin te publiceren teksten.

Zie voor een volledig overzicht van de presentaties bijlage D en voor alle externe activiteiten en nevenfuncties van de wetenschappelijke staf bijlage F.

Friso Lammertse, conservator oude schilder- en beeldhouwkunst

Peter van der Coelen, conservator prenten en tekeningen

Albert Elen, senior conservator tekeningen en prenten

Saskia van Kampen-Prein, conservator moderne en hedendaagse kunst

Francesco Stocchi, conservator moderne en hedendaagse kunst

Annemartine van Kesteren, conservator design

Mienke Simon Thomas, senior conservator toegepaste kunst en vormgeving

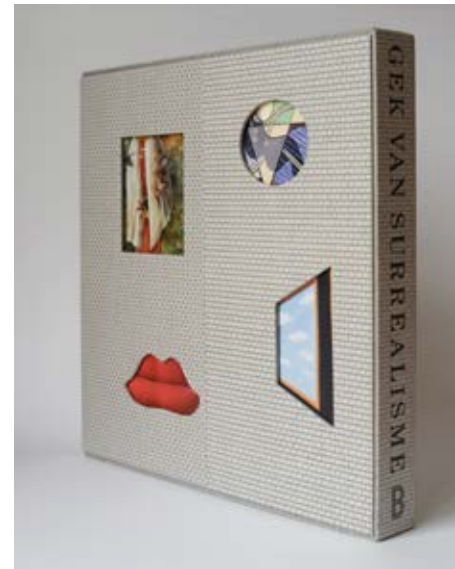

Alexandra Gaba-van Dongen, conservator pre-industriële vormgeving

Uitgeverij

Het museum heeft een eigen uitgeverij die bestaat uit 2 medewerkers (1,6 fte). De uitgeverij verzorgt tentoonstellingscatalogi en publicaties over de collectie, evenals de jaarlijkse museumagenda en het jaarverslag. Auteurs zijn zowel de eigen wetenschappelijke staf als externe deskundigen. De uitgeverij werkt met diverse externe vormgevers. De in 2007 gestarte wetenschappelijke reeks Boijmans Studies – over onderwerpen die gerelateerd zijn aan de collectie en de geschiedenis van het museum – wordt vormgegeven door thonik. Met twee publicaties staat het voorjaar in het teken van het surrealisme. Bij de tentoonstelling *Gek van surrealisme* verschijnt begin 2017 een bijzonder vormgegeven catalogus, gevat in een cassette. Deze publicatie biedt een inkijkje in de collecties van de vier verzamelaars die centraal staan in de tentoonstelling, uitvoerig toegelicht in tien essays. Na jarenlang onderzoek verschijnt de bestandscatalogus surrealisme *Een droomcollectie*, waarin zowel de kunstwerken als de schriftelijke uitgaven in de museumcollectie zijn samengebracht. Het dertiende deel in de serie Boijmans Studies is gewijd aan de collectie Middeleeuwse sculpturen die het verzamelaarsechtpaar Jacques en Ingeborg Schoufour-Martin naliet aan het museum. Bij de tentoonstelling *Change the System* verschijnt de handzame pocket *Changemakers*, waarin een nieuwe generatie ontwerpers inzicht geeft in hun denkproces. *Academy of Tal R* tenslotte vormt een verslag in tekst en beeld van de gelijknamige tentoonstelling, en werpt tegelijkertijd een eigen blik op de kunst van Tal R. Ook verzorgt de uitgeverij de tekstuele bijdragen voor de catalogus die verschijnt bij de reizende tentoonstelling in Japan.

Zie voor een volledig overzicht van de publicaties bijlage E.

Bedrijfsvoering

Hoofd: Ina Klaassen

- In maart is gestart met de bouw van Depot Boijmans Van Beuningen, naar verwachting opent het depot in 2020
- Een rookverspreidingsonderzoek op verzoek en in opdracht van de brandweer heeft geleid tot een door de gemeente gefinancierd pakket noodmaatregelen van 5,1 miljoen euro voor een veilige exploitatie van het museum tot januari 2019
- Nu de gemeente de onvermijdelijkheid van de asbestsanering en renovatie heeft onderkend, zijn de voorbereidingen hiervoor begonnen
- Bij de afdelingen horeca en museumwinkel zijn in november nieuwe afdelingshoofden aangenomen
- In het najaar is in aanloop naar de realisatie van het depot een organisatieontwikkelingstraject van start gegaan
- De totale inkomsten uit entree, museumwinkel en horeca bedragen 4,2 miljoen euro
- De verhouding eigen inkomsten/subsidie is 42,6%
- De besteding per bezoeker stijgt van 12,86 euro naar 14,05 euro per bezoek

Bedrijfsvoering bestaat uit de afdelingen Financiën, ICT en informatiebeheer, Personeel en organisatie, Huisvesting, onderhoud en floormanagement, Beveiliging,

bewaking en veiligheid, Postkamer, Museumwinkel en Horeca. De realisatie van Depot Boijmans Van Beuningen valt als project onder de sector Bedrijfsvoering evenals de uitvoering van de tijdelijke noodmaatregelen, de voorbereiding renovatie en het organisatieontwikkelingstraject. De medewerkers beveiliging, horeca en winkel zijn naast die van het kassateam en de informatiebalie het meest zichtbaar voor de bezoekers, zij hebben een rol als gastvrouw/gastheer van het museum. De vaste formatie is ondergebracht in de cao voor de Vereniging van Rijksmusea (VRM), het flexibele deel valt onder de Leisure cao. Daarnaast is het museum afhankelijk van de niet aflatende inzet van een grote groep vrijwilligers en stagiaires. Onder meer bij de entree, de bibliotheek, de Kunst Studio en bij werkzaamheden voor conserveringsprojecten is de inzet van vrijwilligers gebruikelijk en onontbeerlijk.

Financiën

De aansturing van de operationele handelingen van de financiële administratie is vanaf dit jaar ondergebracht bij een teamleider, een nieuwe functie in het museum. Hiermee is ruimte gecreëerd voor de controller om zich te richten op de business control. De teamleider verzorgt met de overige financieel medewerkers de boekhouding, verslaglegging en legt verantwoording af aan de controller. Omdat de werkzaamheden van de afdeling Financiën de afgelopen jaren zijn toegenomen en ook complexer zijn geworden door de realisatie van het nieuwe Depot Boijmans Van Beuningen, de tijdelijke noodmaatregelen en de voorbereiding van de renovatie, is een projectcontroller aan het team toegevoegd.

De financiële administratie en informatievoorziening van de projecten zijn verbeterd, waardoor budgethouders meer sturingsmogelijkheden hebben. In 2018 wordt het wijzigen van de inkoopprocedures en de herijking van de Administratieve Organisatie aangepakt.

De subsidie van de gemeente dekt dit jaar 57,3% van de kosten van de bedrijfsvoering, dat is inclusief de subsidies voor depot en beheersmaatregelen. Alle kosten voor het programma (educatie, tentoonstellingen, aankopen, conservering en restauratie) worden uit eigen inkomsten gefinancierd. De inkomsten uit horeca, winkel en entree bedragen in 2017 afgerond 4,2 miljoen euro.

ICT en informatiebeheer

Na de wisselingen van ICT-leverancier heeft de afdeling in 2017 gewerkt aan wat is genoemd: 'de basis op orde'. De stabiliteit van de infrastructuur en de kwaliteit van de interne dienstverlening is hiermee verbeterd. Omdat de ICT-voorziening binnen het museum was verouderd, is in 2016 een nieuw ICT-programma geïntroduceerd om het museum klaar te maken voor de toekomst. In 2017 zijn een roosterprogramma en een facilitymanagementsysteem aangekocht en grotendeels geïmplementeerd.

Beveiliging, bewaking en veiligheid

Mede door een wijziging in het curriculum van de opleiding voor bedrijfsbeveiliging heeft de afdeling BBV minder aanbod van stagiairs gehad, waardoor extra personeel moest worden ingehuurd. De gevolgen van de wijziging in de Wwz waardoor er minder

opeenvolgende tijdelijke contracten in een kortere periode kunnen worden uitgegeven zijn aanzienlijk. De hoeveelheid mutaties binnen het team neemt sterk toe, wat tot druk op de afdeling leidt. Om de mutaties, de uitval door ziekte, de vakanties en het tijdelijk gebrek aan stagiairs op te kunnen vangen en om te voorkomen dat de afdeling BBV permanent nieuw personeel aan het werven en inwerken is, wordt de pool flexibele medewerkers uitgebreid.

Huisvesting, onderhoud en floormanagement

In april zijn de resultaten bekend geworden van een rookverspreidingsonderzoek dat op verzoek van de brandweer in opdracht van de gemeente is uitgevoerd. Uit simulatiemodellen is gebleken dat rook zich sneller door het pand kan verspreiden dan eerder werd aangenomen, waardoor de risico's voor mens en kunst groter blijken te zijn dan gedacht. Na aanvullende onderzoeken naar onder meer de technische staat van de installaties is een uitvoerig pakket noodmaatregelen opgesteld dat het mogelijk maakt om het museum nog tot januari 2019 op een veilige manier te exploiteren. De maatregelen bestaan uit: 24 uur per dag aanwezigheid van drie brandwachten, extra inzet zaalwachten, dubbele bezetting van de interne 24-uurs meldkamer, organisatorische maatregelen zoals het regelmatig oefenen van ontruimingen en dagelijkse controle van schakelkasten op warmteontwikkeling, constructieve en installatietechnische aanpassingen en de uithuizing van 18.000 kunstwerken, 45.000 boeken en het archief uit de kelders.

Met de noodmaatregelen is 'tijd gekocht' om een gecontroleerde aftocht uit het museum-pand te garanderen. De kosten van deze

noodmaatregelen worden door de huisbaas cq de gemeente gedekt en bedragen 5,1 miljoen euro. Aan het eind van 2017 heeft het college van B&W de gemeenteraad geïnformeerd over de mogelijke scenario's voor de renovatie en is een indicatie gegeven van de bijbehorende kosten. De gemeenteraad heeft daarop in 2018 besloten om een voorbereidingskrediet beschikbaar te stellen. De besluitvorming over de renovatie zal plaatsvinden na de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2018.

Personeel en organisatie

Met de realisatie van Depot Boijmans Van Beuningen komen er nieuwe taken en werkzaamheden voor de organisatie bij, zoals Art Services (dienstverlening op het gebied van collectiebeheer voor particulieren en bedrijven) en een uitbreiding van het interne

horecabedrijf. Met de ingebruikname van Depot Boijmans Van Beuningen neemt ook de omvang van de organisatie toe. In het licht van de toekomstige opgaven wordt onder begeleiding van een externe deskundige het functioneren van de huidige organisatie onder de loep genomen. In de zomer is een ontwikkelingstraject van start gegaan dat zal leiden tot een organisatie(structuur) die aansluit op de lange termijn organisatiedoelen: een internationaal en dynamisch museum, betrokken bij Rotterdam, financieel zelfstandig, met mogelijk een verdubbeling van het aantal bezoekers. Via raadpleegsessies is aan alle medewerkers gevraagd mee te denken over de organisatieontwikkeling. Het traject loopt door in 2018 en 2019. Naast de reguliere museale taken werkt het museum aan de realisatie van Depot Boijmans Van Beuningen, aan de tijdelijke huisvesting voor de periode dat het museum

Horecamedewerkers aan het werk tijdens het openingsdiner van de tentoonstelling *Gek van surrealisme*, foto Aad Hoogendoorn

wordt gerenoveerd, aan de renovatie van het museum en een toekomstbestendige organisatie. Al deze intensieve trajecten maken dat de werkdruk in het museum hoog is.

Zie voor een overzicht van Personeel en organisatie bijlage G.

Museumwinkel en horeca

Het horecaconcept met tafelbediening in het restaurant is inmiddels verankerd in de organisatie. Hierdoor is er gelegenheid om aan te haken op het museale programma. In het kader van de najaarstentoonstelling *Change the System* heeft het restaurant een volledig veganistische en duurzame kaart met voornamelijk streekproducten samengesteld, waarmee een aantal indrukwekkende resultaten zijn bereikt, zoals het besparen van 2.941.094 liter water. In november is een nieuw hoofd horeca aangetreden. Ook de winkel heeft per 1 november een nieuw hoofd. De verbouwing van de winkel eind 2016 heeft nog onvoldoende resultaten opgeleverd en het nieuwe hoofd heeft als opdracht meegekregen om het assortiment en de presentatie te verbeteren, merchandise (zowel corporate als voor tentoonstellingen) te ontwikkelen en de organisatie en administratie te verbeteren.

Depot Boijmans Van Beuningen

Depot Boijmans Van Beuningen biedt toegang tot een complete museale kunstcollectie. Het spectaculaire 39,5 meter hoge gebouw is een ontwerp van het toonaangevende Rotterdamse architectenbureau MVRDV. De dynamiek van het depot is

anders dan die van het museum: hier worden geen tentoonstellingen gemaakt, maar kan het publiek – zelfstandig of met een gids – grasduinen door de 151.000 kunstobjecten uit de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen. Bezoekers kunnen er achter de schermen meekijken met het voorbereiden van transporten, met conservering en restauratie. Per jaar verwacht het depot, na een hogere piek in de eerste openingsjaren, circa 100.000 bezoekers. In het depot zijn vier professionele restauratieateliers, twee filmcabines, diverse educatieve ruimtes en zogenaamde verdiepingsplekken en een filmzaal gepland. Een deel van het depot (circa 1.900 m²) is bestemd voor verhuur aan particuliere verzamelaars. Bezoek aan de daktuin met grand café is gratis. Via de transparante expreslift krijgen die bezoekers, voordat ze genieten van het spectaculaire uitzicht over Rotterdam, een indrukwekkend voorproefje van wat er zich in het depot afspeelt.

Nadat in maart 2017 de bouw is gestart, heeft het aanleggen van de fundering een vertraging van ongeveer een half jaar veroorzaakt. De opening van het depot is nu voorzien eind 2020. Kunstenaar Marieke van Diemen en MVRDV hebben gezamenlijk een spectaculair labyrintisch ontwerp van grote glazen vitrines, getiteld *The Maze*, voor het atrium gemaakt, waarin collecties worden getoond. Kunstenaar en architect John Körmeling heeft een aantrekkelijk en vrolijk ontwerp voor de entreehal gemaakt dat het gebruik van deze ruimte optimaliseert. Met sponsor KPN wordt gewerkt aan een vernieuwende digitale manier van wayfinding in het depot. Tevens is een kunstwerk van Pipilotti Rist gepland dat wordt weerspiegeld in de huid van het nieuwe gebouw.

De bouw van Depot Boijmans Van Beuningen

(v.l.n.r.) Hans Polderman (aannemingsbedrijf BAM Bouw en Techniek), Sjarel Ex (directeur), Ronald Schneider (wethouder Stedelijke Ontwikkeling en Integratie), Winy Maas (architect MVRDV), Adriaan Visser (wethouder Financiën, Organisatie, Haven, Binnenstad en Sport) en Ahmed Aboutaleb (burgemeester van Rotterdam) toasten op de eerst paal van het depot

Financieel verslag

Controller: Theo Haarsma

Dit verkort financieel verslag is ontleend aan het financieel jaarverslag 2017 van de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen. De controleverklaring van de accountant mag niet aan het verkort financieel verslag worden toegevoegd. Bij het volledig financieel jaarverslag 2017 heeft de accountant een 393-verklaring afgegeven, waarvan de strekking goedkeurend is.

Resultaat en eigen vermogen

Het jaar 2017 wordt afgesloten met een saldo van baten en lasten van 441.000 euro positief. De algemene reserve neemt met 296.000 euro toe en bedraagt 140.000 euro positief per 31 december 2017.

De bestemmingsreserves en -fondsen nemen tezamen 145.000 euro toe en bedragen 2.323.000 euro per 31 december 2017.

Subsidie

Museum Boijmans Van Beuningen ontvangt conform artikel 11 lid 1 van de verzelfstandigingsovereenkomst een structurele subsidie van de gemeente Rotterdam. De subsidiebeschikking wordt jaarlijks vastgesteld en is gebaseerd op een voortschrijdende vierjarenperiode.

Balans per 31 december 2017 en per 31 december 2016

Bedragen in duizenden euro's

Activa	31 december 2017	31 december 2016
<i>Vaste activa</i>		
• Materiële vaste activa	84	580
• Financiële vaste activa	30	30
Totaal vaste activa	114	610
<i>Vlottende activa</i>		
• Voorraden	240	266
• Vorderingen	6.197	2.561
• Liquide middelen	3.632	3.134
Totaal vlottende activa	10.069	5.961
Totaal Activa	10.183	6.571

Passiva	31 december 2017	31 december 2016
<i>Eigen vermogen</i>		
• Algemene reserve	140	-156
• Bestemmingsreserves	654	454
Vrij besteedbaar deel van het eigen vermogen	794	298
Bestemmingsfondsen	1.669	1.724
Eigen vermogen met een bestedingsverplichting	1.669	1.724
Totaal eigen vermogen	2.463	2.022
Voorzieningen	325	276
<i>Schulden</i>		
• Langlopende schulden	—	—
• Kortlopende schulden	7.395	4.273
Totaal schulden	7.395	4.273
Totaal Passiva	10.183	6.571

Staat van baten en lasten

Bedragen in duizenden euro's

Baten	2017	2016
Opbrengsten	5.662	4.120
Subsidie gemeente Rotterdam	11.707	10.207
Overige bijdragen	3.097	3.223
Totaal Baten	20.466	17.550
Lasten		
Personeelskosten	7.435	7.049
Afschrijvingen	101	117
Kosten van activiteiten	6.195	5.487
Overige bedrijfskosten	6.296	4.739
Totaal Lasten	20.027	17.550
Rentebaten en -lasten	2	8
Onverdeeld Resultaat	441	166
Als volgt bestemd:		
• Algemene reserve	296	232
• Bestemmingsreserves	200	0
• Bestemmingsfondsen	-55	-66
Totaal bestemd	441	166

Grondslagen van waardering en resultaatbepaling

De Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen is opgericht op 4 oktober 2005. Per 1 januari 2006 werd het museum zelfstandig. Vanaf die datum voert de Stichting het beheer over het museum. De Stichting heeft ten doel het in stand houden en exploiteren van Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam op een zodanige wijze dat het museum met haar collecties permanent ten dienste staat van de gemeenschap en haar ontwikkeling en tevens toegankelijk is voor het publiek.

Verbonden partijen

Eenzijdig is sprake van verbonden partijen indien de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen feitelijk beleidsbepalend is in een andere (beleidsafhankelijke) rechtspersoon. Anderzijds is eveneens sprake van verbonden partijen indien een sleutelfunctionaris van de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen zitting heeft in het bestuur en of het management van een gelieerde rechtspersoon. De Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen is in geen van de verbonden partijen beleidsbepalend, maar de directeur/bestuurder is tevens bestuurder van de stichtingen Museum Boijmans Van Beuningen, Lucas van Leyden en Fonds Willem van Rede.

- Stichting Museum Boijmans Van Beuningen
Van deze stichting is de bestuurder van de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen secretaris. In totaal heeft het museum in 2017 € 334.987 ontvangen van de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen voor aankopen, tentoonstellingen en verleende diensten.

- Stichting Lucas van Leyden
Van deze stichting is de bestuurder van de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen secretaris. In totaal heeft het museum in 2017 € 98.988 ontvangen van de Stichting Lucas van Leyden voor aankopen.
- Stichting Fonds Willem van Rede
Van deze stichting is de bestuurder van de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen voorzitter. In totaal heeft het museum € 158.000 in 2017 ontvangen voor aankopen.

Grondslagen voor het opstellen van de jaarrekening

De jaarrekening is opgesteld conform boek 2 titel 9 BW, de WNT en artikel 7 van de uitvoeringsregeling van de Subsidieverordening Rotterdam 2014. Voor de uitvoering van de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen in de (semi) publieke sector (WNT) heeft het museum zich gehouden aan de Beleidsregel toepassing WNT en deze als normenkader bij het opmaken van deze jaarrekening gehanteerd.

Vergelijkende cijfers

Als begroting is de door de Raad van Toezicht vastgestelde begroting gebruikt. Daar waar tussentijds bij bestuursbesluit de begroting is aangepast en de Raad van Toezicht hiervan in kennis is gesteld, is de in de jaarrekening gebruikte begroting daaraan aangepast mits dit het inzicht vergroot.

Algemeen

De grondslagen die worden toegepast voor de waardering van activa en passiva en de resultaatbepaling zijn gebaseerd op

historische kosten. Voor zover niet anders vermeld worden activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde.

De baten en lasten zijn toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben. Bedragen staan vermeld in duizenden euro's.

De collectie

Conform de collectiebeheersovereenkomst die op 5 december 2005 is afgesloten met de gemeente Rotterdam bestaat de collectie van het museum uit:

- de gemeentelijke collectie, in eigendom van de gemeente Rotterdam;
- voorwerpen in bruikleen van de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, de Stichting Lucas van Leyden, de Stichting Willem van der Vorm, de Stichting Het Nederlands Gebruiksvoorwerk, de Stichting H&F Mecenaat;
- voorwerpen, langdurig geleend uit de Rijkscollectie, in beheer bij het Instituut Collectie Nederland;
- voorwerpen aan de gemeente geleend door particulieren of instellingen, anders dan voor tijdelijke tentoonstellingen;
- de bibliotheek van de Stichting;
- aan de collectie gerelateerd archief- en documentatiemateriaal.

Eveneens conform de collectiebeheersovereenkomst worden alle verworven kunstvoorwerpen eigendom van de gemeente Rotterdam tenzij eigendomsoverdracht geschiedt aan een van de onder b. genoemde stichtingen. Kunstaankopen en bijdragen die bestemd zijn voor kunstaankopen worden verantwoord in de staat van baten en lasten.

Gebruik van schattingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat de directie oordelen vormt en schattingen en

veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen, de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De belangrijkste schattingsposten betreffen de voorzieningen onderhoud en personeelsregelingen. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Materiële vaste activa

De materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs onder aftrek van lineaire jaarlijkse afschrijvingen. Vanaf het moment van ingebruikname wordt afgeschreven op basis van de geschatte economische levensduur. Investeringsubsidies en -bijdragen worden in mindering gebracht op de verkrijgingsprijs van de activa waarop de subsidies en bijdragen betrekking hebben.

Financiële vaste activa

Bankgaranties zijn als overige vorderingen opgenomen onder financiële vaste activa tegen nominale waarde plus eventuele ontvangen rente.

Voorraden

Voorraden zijn gewaardeerd tegen historische kostprijs. Bij de waardering van de voorraden is rekening gehouden met op de balansdatum opgetreden waardeverminderingen. Voor incurante voorraden wordt een voorziening getroffen.

Vorderingen

Waardering vindt plaats tegen nominale waarde. Een eventuele voorziening wegens

oninbaarheid wordt op basis van individuele beoordeling van de inbaarheid van de vorderingen bepaald.

Voorzieningen

Er zijn voorzieningen getroffen voor arbeidsongeschiktheid, jubileumgratificaties en groot onderhoud. Voorzieningen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Alleen de voorziening voor jubileumgratificaties wordt gewaardeerd tegen de contante waarde.

Vooruitontvangen investeringsbijdragen voor Depot Boijmans Van Beuningen

Voor de opslag van de collectie van het museum wordt Depot Boijmans Van Beuningen gebouwd in opdracht van de Stichting Collectiegebouw. Als eigenaar van het grootste deel van de collectie financiert de gemeente Rotterdam dit gebouw voor een deel. Stichting De Verre Bergen is medefinancier. Gelden voor belangrijke inrichtingselementen zoals het entreegebied en een atriumvitruine worden door de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen door middel van een Capital Campaign geworven. Deze geworven gelden worden geboekt onder vooruitontvangen investeringsbijdragen. Wanneer deze bijdragen worden uitgegeven, worden ze in mindering gebracht op de verkrijgingsprijs van de investeringen (zie onder materiële vaste activa).

Pensioenen

De Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen heeft zijn pensioenregeling ondergebracht bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP), het bedrijfstakpensioenfonds voor overheid en onderwijs. De pensioenregeling van het ABP is een zogenaamde toegezegd-pensioenregeling. Echter, het museum verwerkt deze regeling in de jaarrekening als een toegezegde-

bijdrageregeling, omdat in het geval van een tekort bij het ABP geen verplichting bestaat tot het doen van aanvullende bijdragen anders dan hogere toekomstige premies. Dit is conform de uitzonderingsregeling voor bedrijfstakpensioenfondsen in de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving (RJ 271.309).

Per jaareinde verschuldigde premies worden als verplichting op de balans opgenomen. De indexatie van de pensioenen is, zowel formeel als feitelijk, voorwaardelijk en is afhankelijk van voldoende middelen bij het pensioenfonds. De Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen is niet verplicht bij te betalen voor indexatie van de uitkeringen.

Subsidie gemeente Rotterdam

De subsidie van de gemeente Rotterdam over het boekjaar 2017 wordt definitief vastgesteld nadat de jaarrekening is overlegd. Deze subsidie is vooruitlopend op de definitieve vaststelling geheel als bate verwerkt.

Nalatenschappen (en recht van vruchtgebruik)

Nalatenschappen worden verwerkt op het moment dat de omvang van de nalatenschap betrouwbaar kan worden vastgesteld. Dit vindt plaats op grond van het stadium waarin de afhandeling van de nalatenschap zich bevindt. Hiervan is in ieder geval sprake bij ontvangst van de akte van verdeling. Indien sprake is van nalatenschappen die met vruchtgebruik zijn belast, dient bij de waardering van de nalatenschappen hiermee rekening te worden gehouden.

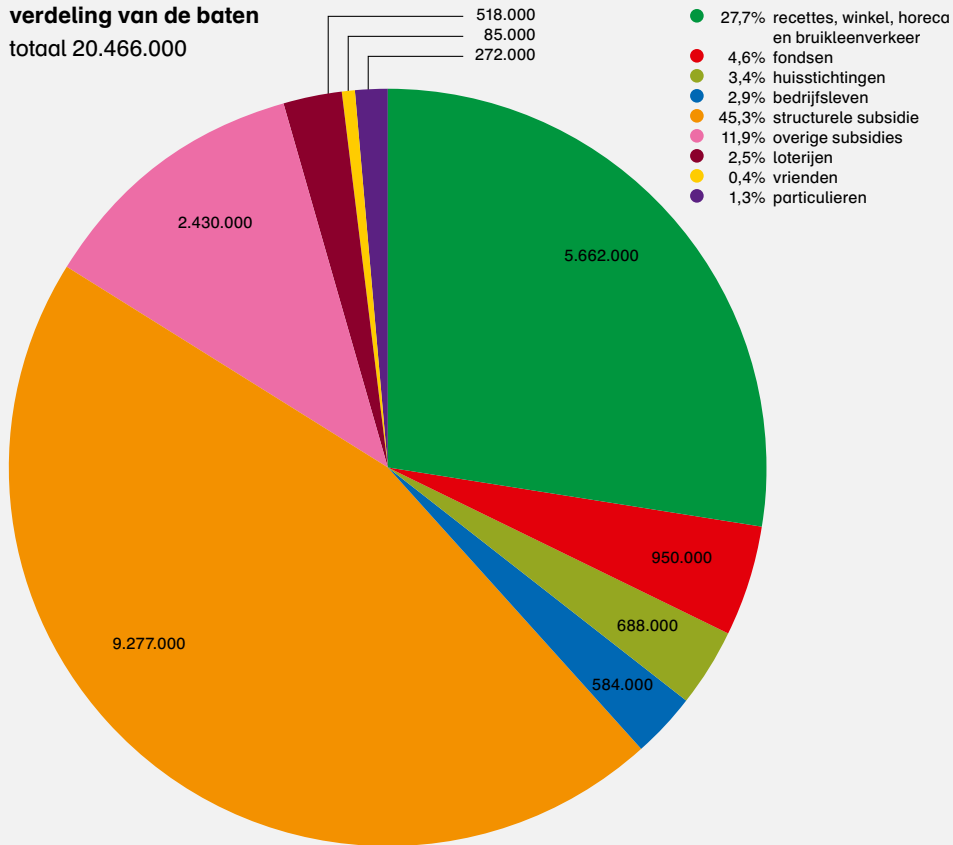
Vennootschapsbelasting

Sinds 2016 geldt een nieuw fiscaal regime voor indirecte overheidsbedrijven waarbij zij normaal onder de vennootschapsbelasting

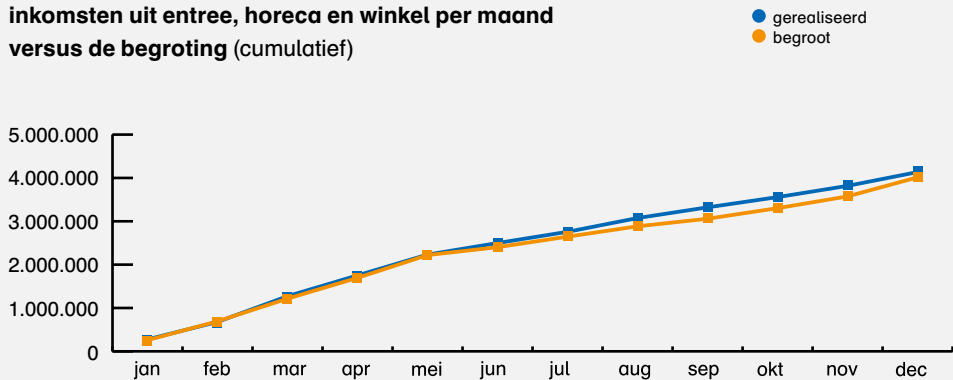
vallen. Dat betekent dat de Stichting vanaf 2016 voor het hele bedrijf aangifte vennootschapsbelasting moet doen. Echter, omdat de Stichting is aangemerkt als ANBI-cultuur kan de fiscale winst dusdanig omlaag gebracht worden d.m.v. een extra aftrekpost voor toekomstige investeringen en projecten, giften en vrijwilligerswerk dat geen sprake is van belastingplicht. De Belastingdienst heeft over 2016 daarom ook geen aangiftebiljet uitgereikt. De verwachting is dat dat ook niet over 2017 zal gebeuren.

Baten 2017

verdeling van de baten
totaal 20.466.000

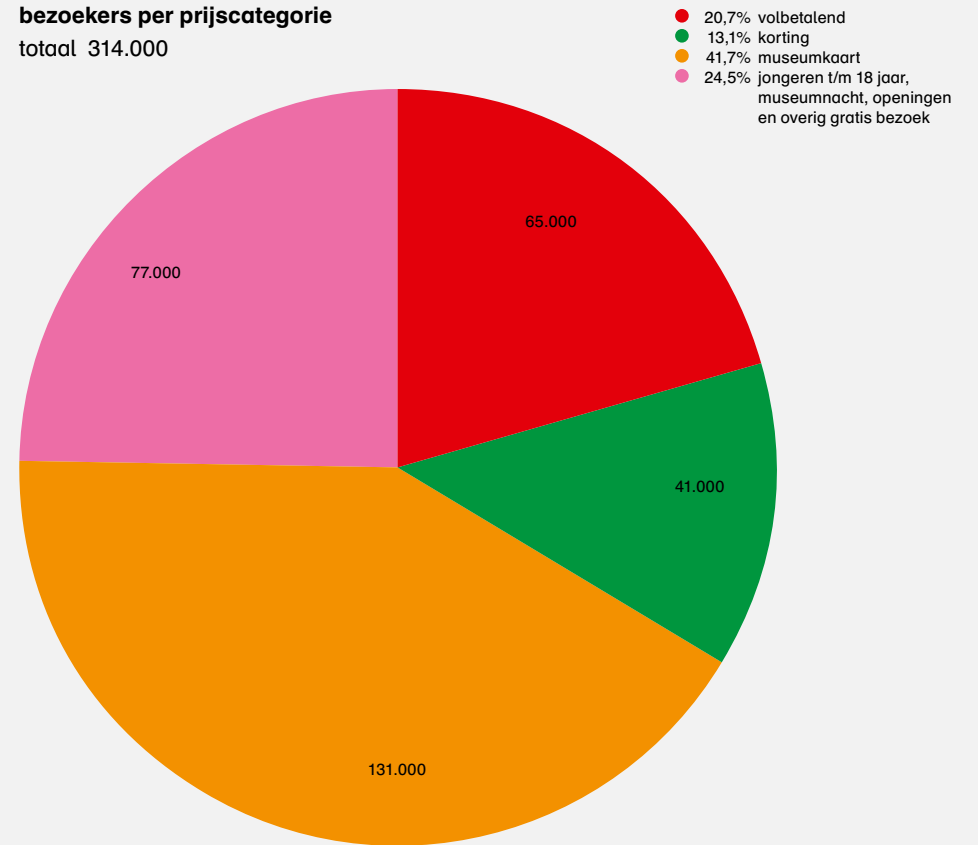
inkomsten uit entree, horeca en winkel per maand
versus de begroting (cumulatief)

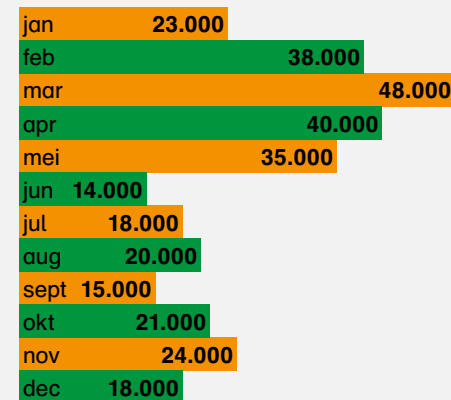
* De cijfers en grafieken op pp. 102-105 zijn geen onderdeel van de accountantscontrole.
De door de accountants afgegeven 393-verklaring is hierop niet van toepassing.

Bezoek in 2017

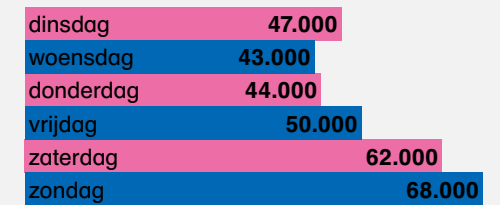
bezoekers per prijs categorie
totaal 314.000

bezoekers per maand

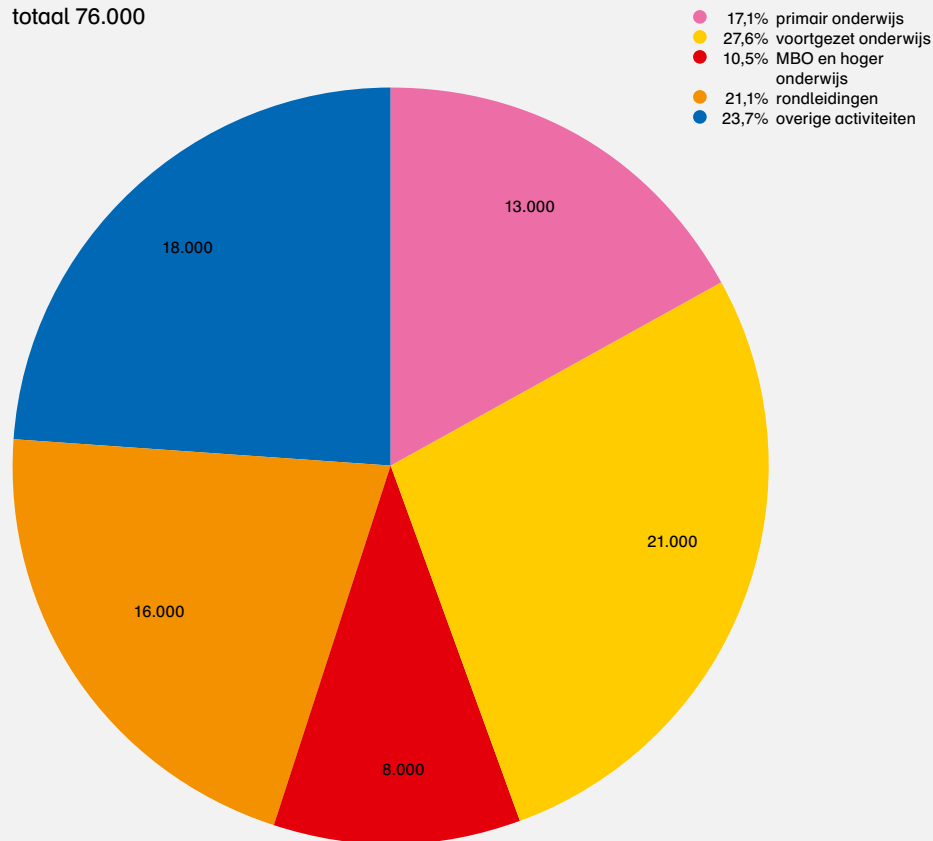
bezoekers per dag

Deelname aan educatieve activiteiten en onderwijsprogramma's

per onderwijsniveau

totaal 76.000

Het museum als werkgever

personeelskosten

loonkosten	8.027.000
inhuur algemeen	231.000
inhuur voor tentoonstellingen en overige projecten	1.184.000

totaal uitbetaald aan medewerkers 9.442.000

ziekteverzuim

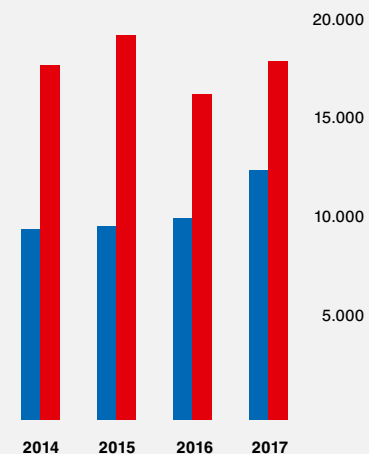
< 8 dagen	0,86%
8 – 43 dagen	0,83%
> 43 dagen	3,63%

totaal 5,32%

Impuls aan de stad

De impuls is wat het museum terugdoet voor de stad met de subsidie die het museum ontvangt. Deze impuls bestaat uit uitgaven die onze niet-Rotterdamse bezoekers in de stad doen en de waarde van de aangekochte kunstwerken. 90-95% van de aankopen die het museum doet, wordt gemeentelijk eigendom.

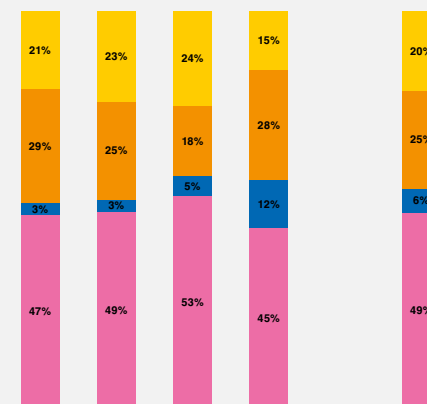
● **Totaal gemeentebijdragen**
● **Totaal impuls**

Bedragen in duizenden euro's

Subsidieafhankelijkheid

Het museum is gedurende 2014–2017 gemiddeld voor minder dan 50% afhankelijk van de basissubsidie die het jaarlijks van de gemeente ontvangt.

Baten

● Budgetsubsidie
● Overige subsidie
● Omzet
● Bijdragen derden

	2014	2015	2016	2017	gemiddeld
Budgetsubsidie	9.223	9.342	9.343	9.277	9.296
Overige subsidie	664	629	864	2.430	1.147
Omzet	5.697	4.711	3.223	5.662	4.823
Bijdragen derden	4.018	4.369	4.120	3.097	3.901

Saldo

Saldo	19.602	19.051	17.550	20.466	19.167
-------	--------	--------	--------	--------	--------

Bedragen in duizenden euro's

Raad van Toezicht

Museum Boijmans Van Beuningen wordt geëxploiteerd door de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen. Deze stichting wordt bestuurd door een directeur/bestuurder. De toezichthoudende taken worden vervuld door een Raad van Toezicht. Bestuur en toezicht verhouden zich tot elkaar conform het Raad-van-Toezicht-model, zoals dat is beschreven in de *Code Cultural Governance* (2006). In de praktijk betekent dit dat de directeur/bestuurder verantwoordelijk is voor het reilen en zeilen van het museum. De Raad van Toezicht stelt de begroting en de jaarrekening vast en ziet toe op de wijze waarop de directeur/bestuurder gestalte geeft aan het realiseren van de doelstellingen van het museum. De directeur/bestuurder wordt benoemd en eventueel ontslagen door de Raad van Toezicht. De leden van de Raad van Toezicht worden, op voordracht van de Raad, gehoord de bestuurder, benoemd door het college van B en W van de gemeente Rotterdam. Dit jaar vergadert de Raad van Toezicht zes keer, waarvan een keer telefonisch. Nadat de Raad in januari 2009 aangaf wegens de slechte conditie van de gebouwen niet langer de verantwoordelijkheid te kunnen nemen voor de collectie, besloot het gemeentebestuur tot het treffen van noodzakelijke, tijdelijke voorzieningen, en de bouw van een nieuw depot in voorbereiding te nemen dat binnen vijf jaar gereed moest zijn. Pas op het moment van oplevering van dit depot zal de Raad van Toezicht zijn verantwoordelijkheid ten aanzien van het beheer van de collectie volledig hernemen. De Raad van Toezicht wordt door de bestuurder/directeur regel-

matig geïnformeerd over de gang van zaken in het museum en overlegt minimaal een keer per jaar met de OR. De Raad bespreekt met de directie de plannen die het museum ontwikkelt op inhoudelijk en financieel gebied. Op de expertise van de individuele raadsleden wordt regelmatig een beroep gedaan.

Samenstelling en profielschets

De Raad van Toezicht van de Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen bestaat uit zeven leden inclusief de voorzitter. Bij het opstellen van een voordracht voor een nieuw lid gaat de Raad uit van een profielschets waarin de meest gewenste deskundigheden en andere kwalificaties zijn opgenomen.

Deze profielschets luidt als volgt: Voor het geheel van de Raad van Toezicht wordt gestreefd naar diversiteit, onder meer op het gebied van een evenwichtige verdeling over man/vrouw, leeftijd en (inter)nationale/lokale achtergrond. Een van de leden wordt geacht expliciet het vertrouwen te genieten van de families die Museum Boijmans Van Beuningen groot hebben gemaakt. De Raad van Toezicht dient bij voorkeur te beschikken over deskundigheden op wetenschappelijk, artistiek, financieel, economisch en politiek/bestuurlijk gebied. Bij voorkeur heeft een van de leden een achtergrond in (inter)nationaal museumbeleid.

Samenstelling in 2017

De heer mr. J.D. Loorbach (1947), voorzitter, advocaat bij NautaDutilh N.V.

De heer drs. J.A. van Barneveld RA (1950), CEO Brunel International N.V.

Mevrouw drs. J. Kriens (1954), algemeen directeur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten

De heer drs. R. Munsters (1963), commissaris en bestuursadviseur
Mevrouw dr. E.M. Rovers (1978), onafhankelijk cultuurhistorisch onderzoeker
De heer mr. B. Vaandrager (1969), partner en hoofd Benelux bij Rothschild & Co
Mevrouw drs. C.A. Pieters (1949), freelance kunsthistoricus

De Raad kent een rooster van optreden dat enerzijds doorstroming bewerkstelligt en anderzijds de continuïteit van het toezicht garandeert. De leden van de Raad van Toezicht worden benoemd voor een periode van vier jaar en kunnen maximaal acht jaar aanblijven, ongeacht het aantal herbenoemingen.

Cultural Governance

De in 2006 herschreven *Code Cultural Governance* wordt door de Raad van Toezicht als richtlijn gebruikt bij het evalueren van zijn

werkzaamheden en de samenwerking tussen directeur en toezichthouder. De in de code beschreven principes en *best practices* worden toegepast. De Raad van Toezicht kent twee commissies, te weten de remuneratiecommissie en de auditcommissie. De remuneratiecommissie voert jaarlijks een functioneringsgesprek met de directeur/bestuurder en doet, indien daartoe aanleiding is, voorstellen aan de Raad inzake de honorering van de directeur. De auditcommissie komt jaarlijks vier maal bijeen en buigt zich over de financiële gang van zaken binnen het museum. Dit betreft met name de jaarrekening, de kwartaal- en halfjaarrapportages en de wijze waarop het museum zijn administratieve organisatie inricht.

Leden van de Raad van Toezicht nemen regelmatig individueel deel aan programma's die door het museum worden geïntendeerd.

Raad van Toezicht, v.l.n.r. en v.b.n.o. mevrouw Pieters, de heer Van Barneveld, de heer Ex (directeur), de heer Munsters, mevrouw Kriens, de heer Vaandrager, mevrouw Klaassen (zakelijk leider), mevrouw Rovers, de heer Loorbach (voorzitter)

Foreword

Can the museum exist without the city? Absolutely not! And can the city do without the museum? That would be equally impossible. So why this existential question? Because I believe that this issue's time has come. For nearly a hundred and seventy years, generations of people from Rotterdam and many other places far and near have visited, enjoyed and supported the museum. A wonderful museum has been built and a magnificent art collection has been amassed. The museum and the city have grown together. Kept abreast of the times. Lived through the war. Major advances were made during post-war reconstruction and a fun time was had by all during the Pop era. This was when architect Alexander Bodon designed his impressive building for that new age when everything was possible. The Surrealists captured Rotterdam in the seventies. New generations in the city streamed curiously through the galleries. The museum collected at city-wide, national and international levels, and purchased graffiti by Basquiat and Rammellzee, Kiefer and Clemente. The international art was displayed to a metropolis full of industrious and committed people, building a new future. Those were wonderful moments. Queuing for Dalí and making all the news bulletins. Being there when Joseph Beuys was put through the mill for two days in the Bodon galleries. And for David Hockney's dachshund race. And Margiela's fashion show. An unforgettable moment in the early nineties in the overcrowded courtyard, watching Matthew Barney's performance. Following the oily aroma of hundreds of kilos of peanut butter through the museum to Wim T. Schippers's artwork. Feeling Ugo

Rondinone's joy when he was cheered by hundreds of children at the opening of his rainbow exhibition. Standing in the daylight galleries on a bitterly cold winter's day, in front of Rothko, letting the clouds do their magic. Braving the night at a surrealist opening that rivalled any carnival. And all those other moments, on an ordinary Tuesday morning, in a gallery with your father, with your daughter or your grandson. Learning language and arithmetic after the Museum Bus collected you from school and you explained, standing by a painting, what you thought you saw. A museum cannot live without a city, without a country. And a city is not alive without a museum like ours, where you enjoy precious moments. And yet last year this existential question became inescapable when the fuses blew, the electrical circuit overheated, the security system broke down, the fire and rescue service demanded that something be done, and we were told that the omnipresent asbestos had to be removed first. While the new, totally unique depot began to take shape and the museum had a record-breaking year with stunning exhibitions and many visitors from home and abroad, the museum building was on its last legs because of overdue maintenance. And so we face a new challenge. An investment that will enable our future generations to enjoy all the magic moments from the past. I would like to thank everyone in and associated with the museum for their prodigious efforts and their fantastic stamina in 2017. And we in turn thank you all for the support that the museum is receiving in this transition period. I can assure you that it's only a matter of growing pains. We look forward with great optimism to the future and its new wonderful moments.

Sjarel Ex
Director

Facts & Figures

Education and Visitor Information

- 54,000 children and young people visited the museum, as did 17,000 students
- 37,883 schoolchildren visited the museum as part of a group, an increase of almost 32%
- 33,762 people took part in the programme of educational activities and guided tours
- 76% of the educational activities in the museum were made possible by the proceeds of the museum's operations and by gifts from funds, private individuals and businesses
- The museum won the RAAK Stimuleringsprijs for the services it provides for the visually handicapped

Collection and Research

- The museum loaned 191 works in the Netherlands and 446 to other countries
- 292 artworks were donated, 88 were purchased, 39 were bequeathed and 31 were received on long-term loan
- 77 works of art were restored and 725 were conserved
- 4,382 orders for images were placed
- 6,934 objects were reassessed and 947 objects were valued
- 18,105 metres of lace were reassessed in a special project
- Contributions totalling 158,000 euros were acquired from third parties for the activities in this sector

Exhibitions

- The museum's total floor area is 31,081 m², of which about 11,694 m² is exhibition space
- In the museum galleries there are 750 new Boijmans spots and 500 fluorescent lamps
- The museum displayed 4,030 objects from the permanent collection and 1,395 items on loan in changing exhibitions
- Works by 24 Rotterdam designers and artists are on view in the museum
- The museum raised 1,582,000 euros from third parties for exhibitions

External Relations and Patronage

- 1,445 people are Boijmans Friends
- 77 young art lovers are members of @Boijmans
- 134 private individuals are members of groups

or circles (of whom 106 are members of the Van Eyck Circle)

- 16 companies are members of the Boijmans Business Club
- 42 companies are associated with the museum as Boijmans Corporate Members
- 29 funds and foundations contributed to projects
- 86 gatherings in the museum were organized by individuals, groups, circles and businesses

Marketing and Communication

- The museum received 314,000 visitors, up 34,000 or 12.5% on last year, exhibitions abroad attracted more than 712,000 visitors
- The free publicity media value that the museum generated was 13,889,580 euros
- The economic stimulus for the city of Rotterdam resulting from Dutch and foreign visitors was 16 million euros
- The museum received a growing number of 1.8 million visitors on line, 30% from foreign countries
- The museum had over 188,000 followers on social media, and the 36 videos that the museum posted on ARTtube were watched over 54,000 times

Operational Management

- Construction of Depot Boijmans Van Beuningen started in March. The opening is scheduled for 2020
- A smoke dispersion investigation, conducted on the instructions of the fire and rescue service, resulted in a 5.1 million euro package of emergency measures, financed by the City Council, in order to ensure safe operation of the museum until January 2019
- The City Council has now recognized the inevitability of asbestos remediation and renovation, and preparations have started
- New department heads were appointed in November for the museum's catering department and shop
- An organization development programme was started in the autumn as part of the run-up to implementation of the depot
- The total proceeds from admission fees, the museum shop and catering were 4.2 million euros
- The ratio of own income to grants was 42.6%
- Expenditure per visitor rose from 12.86 euros to 14.05 euros per visit

Bijlagen

A	Educatieve activiteiten en evenementen	114
B	Aanwinsten en uitgaande bruiklenen	118
C	Bibliotheek	148
D	Presentaties	150
E	Publicaties	157
F	Externe activiteiten en nevenfuncties afdelingshoofden en wetenschappelijke staf	160
G	Personeel en organisatie	166

Educatieve activiteiten en evenementen

Peuterrondleiding

Januari – december

Twee keer per maand kunnen kinderen van 3 en 4 jaar samen met museumknuffel Bo op ontdekkingsreis door de vaste collectie.

Pak een stoeltje met

Januari – december (met uitzondering van de zomer- en kerstvakantie)

Elke woensdagmiddag kan het publiek tijdens lunchtijd kunst kijken met een museummedewerker. Eén werk staat centraal; een oefening in kijken.

Boijmans Club

Maart-december (met uitzondering van zomer- en kerstvakantie)

Elke eerste zondag van de maand zijn er workshops voor kinderen van 5-9 jaar en van 10-14 jaar. Na een rondleiding door een tentoonstelling of de vaste collectie, wordt er getekend, geboetseerd, geschilderd of gebouwd.

Boijmans Backstage

Januari – december

Iedere eerste woensdag van de maand laat een museummedewerker zien hoe het museum achter de schermen werkt, bijvoorbeeld door deelnemers een kijkje in de luchtkanalen of de toren te bieden of te laten zien hoe een kunstwerk wordt ingepakt en schoongemaakt.

Mindfulness

Januari – december

Iedere tweede zondag van de maand neemt Peter Thissen, kunsthistoricus, museumdocent en mindfulnessdocent, deelnemers mee op een inspirerende mindfulnessstocht langs de kunst.

Onvergetelijk Boijmans

Januari-december

Onvergetelijk Boijmans is een rondleiding voor mensen met dementie en hun mantelzorgers. Iedere eerste vrijdag van de maand en op aanvraag bekijken deelnemers kunstwerken in het museum en gaan met elkaar in gesprek over wat ze zien.

Finissage kunstenaarsatelier

5 januari

Drie maanden lang werkte kunstenaar Iwan Smit aan een metershoog hedendaags altaarstuk voor de stad Rotterdam, als onderdeel van de tentoonstelling *Fra Bartolommeo – de goddelijke renaissance*. Tijdens een feestelijke finissage presenteert hij het resultaat, het altaarstuk *De mystieke geboorte van Rotterdam*.

Familiedag

8 januari

Op de laatste dag van de kerstvakantie is er een familiedag met verschillende rondleidingen, workshops, concerten en performances voor het hele gezin. De dag staat in het teken van de tentoonstelling *Fra Bartolommeo – de goddelijke renaissance*.

Themamiddag Muziek uit de tijd van Fra Bartolommeo

15 januari

Na een inleiding op de tentoonstelling door conservator Albert Elen is er een concert door het Retorisch Kwartet met muziek uit de tijd van Fra Bartolommeo.

Familierondleidingen Alles Kids

22 januari

Op de laatste dag van de kindertentoonstelling *Alles Kids* kunnen families de hele dag gratis rondleidingen volgen door de tentoonstelling.

Filmscreenings

27, 28 en 29 januari, 3 februari

In het kader van het International Film Festival Rotterdam toont het museum vier films gemaakt door kunstenaars.

Avondopening Gek van surrealisme

10 februari

Tijdens deze bijzondere avondopening kunnen bezoekers de tentoonstelling voor het eerst bewonderen en is er een programma met surrealistische performances.

Symposium Gek van surrealisme

11 februari

Tijdens dit symposium vertellen verschillende experts over de vier verzamelaars die in *Gek van surrealisme* centraal staan. Sprekers zijn Antony Penrose (Lee Miller archief en Penrose Collection) Dawn Ades (Universiteit van Essex), Claire Walsh (Scottish National Gallery of Modern Art), Francisca Cruz (collectie Ulla en Heiner Pietzsch) en Saskia van Kampen-Prein (Museum Boijmans van Beuningen).

Boekpresentatie De verborgen dromen van Dalí

12 februari

Schrijfster Manon Berns presenteert het spannende kinderboek *De verborgen dromen van Dalí* tijdens een feestelijke boekpresentatie. Zij wordt geïnterviewd door het Boijmans kinderbureau en er zijn rondleidingen door de tentoonstelling.

Introductiecursus Gek van surrealisme

24 februari, 3 maart en 10 maart

In drie bijeenkomsten leren deelnemers alles over het

surrealisme en de verschillende verzamelingen die de basis vormen van de tentoonstelling *Gek van surrealisme*.

Museumnacht

4 maart

Het museum opent van 20.00 tot 01.00 uur de deuren met een programma vol surrealistische performances, rondleidingen en workshops.

Elfie Tromp rondleiding

12 maart

Gek van surrealisme-ambassadeur schrijver Elfie Tromp vertelt in de tentoonstelling over haar interesse voor vrouwelijke surrealistes.

De conservator vertelt

15 maart

Conservator Saskia van Kampen-Prein vertelt over de totstandkoming van de tentoonstelling *Gek van surrealisme*.

Platform Scenography

23 maart

Samen met het Platform Scenography organiseert het museum Graven #23; een expertmeeting waarin onderzocht wordt hoe scenografische kennis het heden-daags tentoonstellingsontwerp kan versterken.

Kantsprekuur Ad Timmermans

31 maart, 12 mei

Gedurende de tentoonstelling *Alles aan kant zijn* er twee momenten waarop een kant-expert aanwezig is om particulier kantwerk van bezoekers te beoordelen.

Nationale Museumweek

4-9 april

In het kader van de Nationale Museumweek zijn er dagelijks gratis familierondleidingen door de tentoonstelling *Gek van surrealisme*.

Demonstratie kanttrossen

30 april, 5 en 10 juni

De Landelijke Organisatie Kant Kunst geeft demonstraties kanttrossen in de tentoonstelling *Alles aan kant*.

Rondleiding door conservatoren

Alles aan Kant

3 mei

Conservatoren Mienke Simon Thomas en Friso Lammertse geven een rondleiding door de presentatie *Alles aan kant*.

Meet & Greet Liza Freijzen

11 mei

Kunstenaar Liza Freijzen geeft een toelichting bij haar werk *The Living Surface* en gaat met het publiek in gesprek.

Dancing museums slotseminar

19 mei

Het project Dancing Museums wordt in bijzijn van de internationale partners afgesloten met een Dancing Museums slotseminar, mede georganiseerd door de Museumvereniging en Dansateliers. Op het programma staan lezingen en presentaties van deelnemende choreografen in de museumzalen.

Het Futuristen kabinet

21 mei

DoelenEnsemble stelt naar aanleiding van *Gek van surrealisme* een concert samen met modern repertoire uit de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw.

Literaire avond Gek van surrealisme

26 mei

Tijdens deze literaire avond brengt een aantal schrijvers een ode aan het surrealisme en leert het publiek alles over surrealistische schrijftechnieken. Met bijdragen van Pepijn Lanen, Nico Dijkshoorn, Ellen Deckwitz en conservator Saskia van Kampen-Prein. Op de toren van

het museum projecteren studenten van de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten onder leiding van kunstenaar Hester Scheurwater beelden die zijn geïnspireerd op de tentoonstelling *Gek van surrealisme*.

Rondleiding Alles aan kant door Isabel Ferrand

27 mei

Kunstenaar Isabel Ferrand vertelt over haar werk *World Lace*, dat te zien is in de tentoonstelling *Alles aan kant*.

Publieksoening De collectie als tijdmachine

24 juni

Tijdens de publieksoening zijn er verschillende activiteiten, zoals rondleidingen, workshops en lezingen door gastconservator Carel Blotkamp.

Concert North Sea Jazz Round Town

1 juli

In het kader van het festival North Sea Jazz Round Town is er een concert van Maria Mendes in het auditorium.

Lezing De collectie als tijdmachine

10 september, 24 september

In twee lezingen vertelt gast-conservator Carel Blotkamp over de door hem samengestelde vernieuwde opstelling van de museumcollectie.

Lezing Rembrandt als etser: ongewoon, experimenteel en vernieuwend

1 oktober

Na een inleiding op de tentoonstelling *Virtuositeit en verbeeldingskracht* door conservator Peter van der Coelen gaat Erik Hinterding (conservator prenten, Rijksmuseum) verder in op het werk van Rembrandt als etser.

Rotterdam Tekenfestival

7 en 8 oktober

Samen met zeven Rotterdamse kunstinstellingen organiseert Museum Boijmans Van Beuningen het eerste Rotterdamse Tekenfestival, met onder andere etsworkshops van Ondine de Kroon, een tekenworkshop van Nazif Lopulissa en een raamtekening van Bruno Xavier Da Silva.

Meet & Greet Tal R

13 oktober

Een dag voor de opening van de tentoonstelling heeft het publiek gelegenheid de kunstenaar Tal R te ontmoeten en met hem in gesprek te gaan over zijn werk en tentoonstelling.

Publieksoeningen

14 oktober

Tijdens deze openingsdag zijn verschillende kunstenaars en ontwerpers uit de tentoonstelling *Change the System* in het museum aanwezig om hun onderzoeksprojecten te demonstreren en toe te lichten.

Gratis familierondleidingen Change the System

14 t/m 22 oktober en 23 t/m 31 december

In de herfst- en kerstvakantie zijn er dagelijks gratis instaprondleidingen voor families.

Première documentaire We Margiela en rondetafelgesprek Change in a day

22 oktober

In het kader van *Change the System* vindt de première van de documentaire *We Margiela* plaats in het museum, gevolgd door een rondetafelgesprek met de filmmaker Menna Laura Meijer, modeontwerper Elisa van Joolen en diverse oud-Margiela medewerkers.

Movement sessions Transitioning Values

20 en 8 oktober, 3, 17 en 24 november, 1, 16 en 22 december

Tijdens de beweessessies laat choreograaf Connor Schumacher deelnemers ervaren hoe door middel van bewustwording van het lichaam en beweging, de geest open kan staan voor verandering.

Inloopworkshop Human Power Plant

4, 5, 10 en 11 november

Kunstenaar Melle Smets en schrijver Kris De Decker geven uitleg over The Human Power Plant en hoe je jezelf kan motiveren om energie te blijven opwekken. Samen met het publiek gaan ze aan de slag met het opwekken van energie.

Rondetafelgesprek Jólán van der Wiel

8 november

Jólán van der Wiel houdt zich bezig met ontwerp oplossingen voor klimaatverandering. In een publiek toegankelijk rondetafelgesprek gaat hij in gesprek met wetenschapper Roelof Stuurman, ontwerper Bas Sala en studenten van de Willem de Kooning Academie.

Workshops door Elisa van Joolen

11 en 23 november

11"x17" is een doorlopend onderzoeksproject van Elisa van Joolen dat de gangbare waardesystemen in de mode-industrie bevraagt en nieuwe productiemethoden verkent. Op twee momenten neemt Van Joolen het publiek mee in haar onderzoek.

Excursie Maasvlakte met Atelier NL

26 november

Het ontwerpduo Atelier NL neemt het publiek mee naar de Maasvlakte om daar zand te verzamelen, prepareren en sorteren. Het zand wordt gebruikt als basis voor een nieuw advies.

Rondetafelgesprek Change the System

29 november

In dit rondetafelgesprek wordt dieper ingegaan op 'bio-based production'. Te gast zijn Tjeerd Veenhoven (ontwerper argentextiel), Eric Klarenbeek & Maartje Dros (ontwerpers algenglas en 3D Bakery) en Jan Rotmans (hoogleraar transitiekunde en duurzaamheid, Erasmus Universiteit). Conservator Annemartine van Kesteren modereert het gesprek.

Rondetafelgesprek Arne Hendriks

30 november, 13 december

In zijn werk onderzoekt Arne Hendriks de eigenschappen en voordelen van krimp. In twee publieke rondetafelgesprekken gaat hij met experts in gesprek over krimp en economie.

Etsworkshop voor volwassenen

3 december

Kunstenaar Ondine de Kroon laat deelnemers tijdens deze workshop kennismaken met esthetische technieken die Rembrandt toepaste.

Classic Young Masters

10 december

In samenwerking met Classic Young Masters organiseert het museum een concert met jonge talentvolle componisten die zich lieten inspireren door werken uit de collectie voor het maken van nieuwe composities.

Onthulling kerstboom

22 december

De onthulling van de monumentale kerstboom, gemaakt door de ontwerpers van Nightshop, wordt omlijst door een feestelijk programma. Met optredens van dichters van de Pauluskerk, soep door de Wereldvrouwen, rondleidingen door de tentoonstelling en optredens door verschillende artiesten die zich lieten inspireren door de tentoonstelling *Change the System*.

Aanwinsten en uitgaande bruiklenen

Aankopen

Bas Jan Ader
Gabriel, 1962
tekening
aankoop Anthony Mundt, New York met steun van het Mondriaan Fonds MB 2017/T 10 (PK)

Bas Jan Ader
Berthe, 1962
tekening
aankoop Anthony Mundt, New York met steun van het Mondriaan Fonds MB 2017/T 11 (PK)

Giuseppe Arcimboldo
Humani Victus Instrumenta, circa 1569
prent
aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/3 (PK)

Charles Robert Ashbee
inktpot, 1900
aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van BankGiro Loterij (collectie Krekel) MBZ 536 a-b (KN&V)

Paul Beckman
Fata Morgana, 1984-1987
installatie
aankoop Hans Beckman, Rotterdam met steun van het Mondriaan Fonds Stad B 169 a-m

Sigvard Bernadotte voor Georg Jensen Solvsmedie A/S
9-delig cocktailservies, circa 1938
aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 524 a-i (KN&V)

Herman Bieling
Vrouwskop, 1920-1925
schilderij
aankoop Willem Hoogendijk, Utrecht met steun van de BankGiro Loterij 4059 (MK)

Carl Bloch
Boot naast een aanlegsteiger, 1887
prent
aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/6 (PK)

Hoos Blotkamp
Pix 1, 1992-2014
inkjetdruk
aankoop Galerie KuuB, Utrecht met steun van het Mondriaan Fonds 4112 (MK)

René Boyvin
Livre de la Conquête de la Toison d'or, par le Prince Iason de Tessalie, 1563
prentalbum met 26 prenten
aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/5 1-27 (PK)

Eugène Brands
Neptunes, 1933-1946
collage
aankoop Bubb Kuyper, Haarlem met steun van de BankGiro Loterij MB 2017/T 114 (PK)

Victor Brauner
Le déserteur, 1931
schilderij
aankoop Simon C. Dickinson, Ltd, Londen met steun van de BankGiro Loterij, gedeeld eigendom met Stichting Museum Boijmans Van Beuningen 4026 (MK)

Harmen Brethouwer en Michael Young
Exquisite Corpse, 2015-2016
sculptuur
aankoop Hidde van Seggelen Gallery, Londen met steun van het Mondriaan Fonds V 3228 (KN&V)

Nicolas François Chiffart
Allegorie op de oorlog, circa 1870-1880
prent

aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/7 (PK)

Nicolas François Chiffart
Allegorie op de oorlog, circa 1870-1880
prent
aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/8 (PK)

Christofle
kraankan, 1925
aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van BankGiro Loterij (collectie Krekel) MBZ 537 a-c (KN&V)

Andries Dirk Copier voor B.V. Koninklijke Glasfabriek Leerdam
Ornstein, 1927-1928
lamp
aankoop Bartel van Leer, Leerdam met steun van de BankGiro Loterij V 3192 a-c (KN&V)

Johan Christian Dahl
Landschap bij maanlicht, 1823
schilderij
aankoop veiling Grisebach, Berlijn met steun van de BankGiro Loterij 3724 (OK)

Christopher Dresser voor Hukin & Heath
5-delig theeservies, 1894-1901
aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 523 a-g (KN&V)

Isabel Ferrand
On the Memory of the Hands, 2014
installatie van 106 aardewerk potten
aankoop Galerie SANAA, Utrecht met steun van Stichting Van Achterbergh Domhof, gedeeld eigendom met Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, aan-

gekocht met gelden uit de nalatenschap van Koster & Quist A 8987 a 1-a 107 (KN&V)	aankoop MOREpublishers, Brussel MB 2017/2 (PK)	aankoop TEFAP / Studio 2000, Blaricum met steun van de Bank-Giro Loterij en de Vrienden van Museum Boijmans Van Beuningen MB 2017/T 12 (PK)	Jeroen de Leijer <i>Verkiezingsposter</i> , 2017 prent aankoop PrintRoom, Rotterdam MB 2017/40 (PK)	Rotterdam V 3239 (KN&V)	Emmy Roth schaal, circa 1930 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 531 (KN&V)
Isabel Ferrand en Maarten Theuwkens <i>On the Memory of the Hands</i> , 2015 film aankoop Galerie SANAA, Utrecht met steun van Stichting Van Achterbergh Domhof gedeeld eigendom met Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, aangekocht met gelden uit de nalatenschap van Koster & Quist 185	Wim Gijzen <i>Zonder titel</i> , 1994 schilderij aankoop dhr. M. Valkenburg, Rotterdam Stad-S 201 Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1999 tekening aankoop Hilde de Groot, Rotterdam met steun van het Mondriaan Fonds MB 2017/T 125 (PK)	Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse fauteuil, circa 1971 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3165 a-c (KN&V) Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse tekeningtafel, circa 1973 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3166 (KN&V) Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse bureaustoel, circa 1973 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3167 (KN&V)	Lucas van Leyden <i>Golgotha</i> , circa 1517-1600 prent aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/4 (PK) Maximilien Luce <i>Gezicht op de haven van Rotterdam</i> , circa 1907 prent aankoop Galerie Seydoux, Parijs met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/11 (PK) Charles Rennie Mackintosh voor Elkington & Co 3 theelepels, 1907 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 527 a-c (KN&V) Chris Martin <i>Untitled</i> , 2015-2017 schilderij aankoop VnH Gallery, Parijs Stichting Fonds Willem van Rede 4117 (MK)	Ron Nagle <i>Cult Classic</i> , 2016 sculptuur aankoop Matthew Marks Gallery, New York met steun van het Mondriaan Fonds V 3238 a-b (KN&V) NIGHTSHOP <i>Tower</i> , 2015 kast aankoop Robert van Oosterom Interiors Fine Art, Rotterdam met steun van @Boijmans V 3185 (KN&V) Orivit AG wijnkoeler, circa 1903 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van BankGiro Loterij (collectie Krekel) MBZ 535 (KN&V) Grayson Perry <i>Reclining Artist</i> , 2017 prent aankoop Paragon – Contemporary Editions, Londen met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/10 (PK)	J.P. van der Schilden kast, 1885 aankoop Cindy de Jong, Haarlem met steun van de BankGiro Loterij Div. M 92 (KN&V) Scholten & Baijings voor Established & Sons <i>Amsterdam Armoire</i> , 2010 kabinet aankoop Valerie Traan Gallery, Gent met steun van het Mondriaan Fonds V 3216 a-d (KN&V) Ad Schouten <i>Serie van vier zelfportretten 'The Day After'</i> , 2007 4 tekeningen aankoop Galerie Frank Taal, Rotterdam met steun van de Bank-Giro Loterij en het Mondriaan Fonds MB 2017/T 113 a-d (PK)
Isabel Ferrand <i>Wheel throwing</i> , 2015 film aankoop Galerie SANAA, Utrecht met steun van Stichting Van Achter-bergh Domhof gedeeld eigendom met Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, aangekocht met gelden uit de nalatenschap van Koster & Quist 186	Josef Hoffmann voor de Wiener Werkstätte hengselmand, 1906-1932 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 526 a-b (KN&V) Han Hoogerbrugge <i>Verkiezingsposter</i> , 2017 prent aankoop PrintRoom, Rotterdam MB 2017/41 (PK)	Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse bed, circa 1971 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3169 (KN&V) Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse voetenbank, circa 1973 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3168 (KN&V) Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse bijzettafel, circa 1973 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3170 (KN&V)	Charles Rennie Mackintosh voor Elkington & Co 3 theelepels, 1907 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 527 a-c (KN&V) Chris Martin <i>Untitled</i> , 2015-2017 schilderij aankoop VnH Gallery, Parijs Stichting Fonds Willem van Rede 4117 (MK)	Ravinet d'Enfert dekschaal en sauskom, circa 1930 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 528 a-c (KN&V) Jørgen Roed <i>Gezicht op de Kathedraal van Roskilde</i> , 1837 prent aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/13 (PK)	Iwan Smit <i>De mystieke geboorte van Rotterdam</i> , 2017 schilderij aankoop kunstenaar met steun van het Mondriaan Fonds 4022 (MK) Lotte Stam Beese <i>Portret van Mart Stam</i> , 1928-1930 foto aankoop Galerie Derda, Berlijn met steun van de BankGiro Loterij 4025 (MK)
Christian Fjerdingstad voor Puiforcat schaal, circa 1930 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 532 (KN&V)	Jeroen Jongeleen <i>Running A Circle Clockwise</i> , 2017 film aankoop Upstream Gallery, Amsterdam met steun van het Mondriaan Fonds 187 John Körmeling <i>De vierkante auto</i> , 2010 sculptuur aankoop Zeno X Gallery, Antwerpen met steun van het Mondriaan Fonds BEK 1979 (MK)	Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse voetenbank, circa 1973 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3168 (KN&V) Dom Hans van der Laan en Wim Gorisse bijzettafel, circa 1973 aankoop Marjo van Leent, Geldrop en Marie-Louise Verhoeven, 's-Hertogenbosch met steun van de BankGiro Loterij V 3170 (KN&V)	Mici de Merode voor Walter van Beirendonck cape, 1997-1999 aankoop Annelies Planteydt, Kapelle met steun van het Mondriaan Fonds DTM 301 (KN&V) Peder Mønsted <i>Vijver bij Strandmøllen</i> , 1900 prent aankoop veiling Bassenge met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/9 (PK) Gavin Munro en Full Grown <i>The Wiltshire Chair</i> , 2000-2006 stoel aankoop Gallery TUTTI CORTEX,	Emmy Roth koffiepot, circa 1930 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 530 (KN&V)	Studio Makkink & Bey <i>Bath tub</i> , 2007-2016 bad aankoop kunstenaars, met steun van het Mondriaan Fonds V 3171 a-d (KN&V) Telcosystems <i>Resonanz</i> , 2015 boek aankoop Spatial Media Laboratories, Rotterdam 2017/0731
Ryan Gander voor MORE publishers <i>*(Ee Ouw Arh ...) 50,000 year old noises that constitute the basis for the sound of our vowels and in turn the beginning of language, typeset in a typeface newly invented by the artist called Set in Stone Regular produced by Adrien Vasquez of John Morgan Studio, based on a collection of stones found on the beach by the artist's daughters</i> prent	Herman Kruyder <i>Meisje met maan</i> , circa 1928 tekening				

<p>Kristians Tonny <i>Le fossoyeur</i>, circa 1936 schilderij aankoop F. van Blijdestejin, Wadenoijen met steun van de BankGiro Loterij 4113 (MK)</p>	<p>MBZ 529 (KN&V)</p> <p>Jeroen Wand <i>Laminated Table (prototype)</i>, 2015 tafel aankoop WonderWood, Amsterdam met steun van het Mondriaan Fonds V 3193 (KN&V)</p>	<p>PTT Nederland Genie, circa 1983 telefoon schenking Ben Shamier V 3236 (KN&V)</p>	<p>schenking G.H. ART 4125 (MK)</p>	<p>Mark Brusse <i>About Base</i>, 1990 schilderij schenking Hans Kombrink 4062 (MK)</p>	<p>schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 70 (PK)</p>
<p>Joost van den Toorn <i>Hedendaagse postmoderne vaas</i>, 2014 plastiek aankoop Willem Baars Projects, Amsterdam met steun van het Mondriaan Fonds BEK 1976 (MK)</p>	<p>Sylvie Zijlmans en Hewald Jongenelis <i>The Fence of Freedom</i>, 2017 installatie aankoop kunstenaars, met steun van het Mondriaan Fonds en de BankGiro Loterij BEK 1982 (MK)</p>	<p>Maddy Arkesteyn <i>Untitled</i>, 2001 foto schenking G.H. ART 4122 (MK)</p>	<p>John Bock <i>O. T. (250905, 1)</i>, 2005 collage schenking G.H. ART BEK 1984 (MK)</p>	<p>Mark Brusse <i>Zonder titel</i>, 1993 prent schenking Hans Kombrink MB 2017/5 (PK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 71 (PK)</p>
<p>Walter Vaes <i>Les insectes malfaisants</i>, 1916 prent aankoop Nicolaas Teeuwisse, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/2 (PK)</p>	<p>Sylvie Zijlmans en Hewald Jongenelis <i>The Magnetic North</i>, 2015-2017 serie van 9 films (<i>De Dichter</i>, <i>De Overloper</i>, <i>De Eigenaar</i>, <i>De Verdrijver</i>, <i>De Verspiller</i>, <i>De Oplichter</i>, <i>De Stoker</i>, <i>De Conservator</i>, <i>Konvooi</i>) aankoop kunstenaars, met steun van het Mondriaan Fonds en de BankGiro Loterij, Courtesy: Andriessse-Eyck galerie Amsterdam en de kunstenaars met de steun van het Mondriaan Fonds, Gemeente Amsterdam-Noord, Prins Bernhard Cultuurfonds, VSB Fonds, Amsterdams Fonds voor De Kunsten, Stichting NDSM-werf Oost, Bart Janssen, Eduard de Geer, Nieuw Dakota en Coöperatie TAAK 188</p>	<p>Dan Asher <i>z.t.</i>, 1998 foto schenking G.H. ART 4123 (MK)</p>	<p>John Bock <i>O. T. (020805, 1)</i>, 2005 collage schenking G.H. ART BEK 1985 (MK)</p>	<p>James Lee Byars en Rudi Fuchs 53 objecten, bestaande uit diverse correspondentie en multiples, 1979-1997 schenking Rudi Fuchs 4063 a-b (MK) t/m 4111 (MK) en 4118 a-c (MK) t/m 4121 a-h (MK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2004 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 73 (PK)</p>
<p>Henry Van de Velde voor Firma Theodor Müller Hofjuwelierbord, circa 1905 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) MBZ 525 (KN&V)</p>	<p>Marjan van Aubel <i>Current table</i>, 2014 tafel schenking kunstenaar V 3245 a-d (KN&V)</p>	<p>Atelier Van Lieshout <i>Large Sink</i>, 1997 sculptuur schenking G.H. ART BEK 1999 (MK)</p>	<p>John Bock <i>O. T.</i>, datering onbekend collage schenking G.H. ART BEK 1986 (MK)</p>	<p>Eugène Carrière <i>Rodin aan het werk</i>, 1900 prent schenking Wietse van den Noord MB 2017/3 (PK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2006 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 87 (PK)</p>
<p>Enea Vico <i>Flora</i>, circa 1561 prent aankoop Margrit Bernard, Keulen met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/1 (PK)</p>	<p>Frans Zwollo (Sr.) visschep, 1916 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van de BankGiro Loterij (collectie Krekel) MBZ 533 (KN&V)</p>	<p>Charles Avery <i>Untitled</i> (Venditore) CA 003-06, 2006 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 126 (PK)</p>	<p>John Bock <i>O. T. (240905, 1)</i>, 2005 collage schenking G.H. ART BEK 1987 (MK)</p>	<p>Mary Cassatt <i>Margot met een kap</i>, circa 1904 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/28 (PK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zakkam</i>, 1992 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 88 (PK)</p>
<p>Enea Vico <i>Tarquinius vergrijpt zich aan Lucretia</i>, 1541-1563 prent aankoop veiling Bassenge, Berlijn met steun van Stichting Lucas van Leyden L 2017/12 (PK)</p>	<p>Schenken en nalatenschappen</p>	<p>Adam Avikainen <i>On the growth of Plants in Closely Glazed Cases</i>, 2006 schilderij schenking G.H. ART 4124 (MK)</p>	<p>John Bock <i>Raumspanncholeriker</i>, 2005 assemblage schenking G.H. ART BEK 1988 a-h (MK)</p>	<p>Marc Chagall <i>Les Deux Taureaux et une Grenouille</i>, 1927-1930 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/15 (PK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 84 (PK)</p>
<p>Wilhelm Wagenfeld voor Staatliche Hochschule für Handwerk und Baukunst bord, circa 1929 aankoop A. Krekel-Aalberse, Amersfoort met steun van Vereniging Rembrandt en Mondriaan Fonds (collectie Krekel) 122</p>	<p>Anoniem muts van kant, 1875-1925 schenking Gerard van 't Hoff MB 2052 (KN&V)</p> <p>American Telecommunications Corporation voor Autophon AG en</p>	<p>David Bade <i>z.t. (Mother)</i>, 1995 sculptuur schenking G.H. ART BEK 1983 (MK)</p>	<p>Johannes Bosboom <i>Kerkinterieur</i>, 1831-1891 tekening uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/T 124 (PK)</p>	<p>Adam Colton <i>Big Blob No. 3</i>, 2005 sculptuur schenking van de kunstenaar BEK 1977 (MK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 86 (PK)</p>
		<p>Avner Ben Gal <i>Untitled</i>, 2004 aquarel schenking G.H. ART MB 2017/T 127 (PK)</p> <p>Avner Ben Gal <i>Untitled</i>, 2004 schilderij</p>	<p>Thorsten Brinkmann <i>Sanny Wooduedge</i>, 2007 foto schenking G.H. ART 4127 (MK)</p>	<p>Corneille <i>Vogel en vrouwenhoofd</i>, 1981 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/20 (PK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2006 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 66 (PK)</p>
			<p>Thorsten Brinkmann <i>Henry van Ed</i>, 2007 c-print schenking G.H. ART 4128 (MK)</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2006 tekening</p>	<p>Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i>, 2004</p>

tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 67 (PK)	het maandblad <i>De Stijl</i> , 1926 schenking dhr. A. Rosbergen MB 2017/48 (PK)	Willem Hendrik Gispen voor Gispen's Fabriek voor Metaalbewerking N.V. <i>412</i> , 1934 4 fauteuils en een salontafel schenking ProDelta Holding BV V 3240 (KN&V) t/m V 3244 (KN&V)	schenking Joost Hesseling MB 2017/T 17 (PK)	tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 27 (PK)	Thomas Hirschhorn <i>Serie 1 Man=1 Man 19/20</i> , 2002 collage schenking G.H. ART MB 2017/T 130 (PK)
Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i> , 2006 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 69 (PK)	Otto Egberts <i>Blinde wereld</i> , 1991 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 111 (PK)	Sebastian Gögel <i>Klotzer</i> , 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 38 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 2007 tekening schenking Joost Hesseling MB 2017/T 18 (PK)	Arie de Groot <i>Aurora: gebruiksvoorwerpen</i> , 1959-2016 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 28 (PK)	Johannes Franciscus Hoppenbrouwers <i>Landschap met karkas en kraaien</i> , 1845 tekening schenking Carel Blotkamp MB 2017/T 2 (PK)
Ronald Cornelissen <i>Drunken Butterfly</i> , 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 83 (PK)	Alfred Eikelenboom <i>Painting as a Project</i> , 2000 serie van 10 schilderijen schenking Esther Eikelenboom 4116 a-j (MK)	Sebastian Gögel <i>Reflection</i> , 2007 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 39 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 2013(?) tekening schenking Joost Hesseling MB 2017/T 19 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 2009 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 29 (PK)	Henri Jacobs <i>Lou (journaaltekening 383)</i> , 2008 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 49 (PK)
Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i> , 2006 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 85 (PK)	Oscar Camilo de Las Flores <i>Los Crucificados</i> , 2005 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 128 (PK)	Sebastian Gögel <i>Geheimnisvolles Porträt (Butcher)</i> , 2007 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 40 (PK)	Arie de Groot <i>Ochtendzon</i> , 2014 tekening schenking Joost Hesseling MB 2017/T 20 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 2013 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 30 (PK)	Henri Jacobs <i>Homme et fille</i> , 1992 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 57 (PK)
Ronald Cornelissen <i>Mother and father do you want a ride?</i> , 2002 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 64 (PK)	Ryan Gander <i>Three shelves (most works need a second title)</i> , 2010 sculptuur schenking G.H. ART BEK 1989 (MK)	Michel Gouéry <i>Zonder titel</i> , 2007 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 36 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1985-1990(?) tekening schenking Joost Hesseling MB 2017/T 21 (PK)	Arie de Groot <i>Sara Malach zur Ehre</i> , 1988-2014 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 31 (PK)	Henri Jacobs <i>Nuages (Kalypso & Odysseus)</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 58 (PK)
Ronald Cornelissen <i>Zonder titel</i> , 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 65 (PK)	Gilgian Gelzer <i>Zonder titel</i> , 2004 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 47 (PK)	Michel Gouéry <i>Zonder titel</i> , 2002 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 37 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1979 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 22 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 2013 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 32 (PK)	Henri Jacobs <i>Étude de vagues (journaaltekening 289)</i> , 2006 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 59 (PK)
Tony Cragg <i>Palette</i> , 1986 sculptuur uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings 4136 (MK)	Gilgian Gelzer <i>Zonder titel</i> , 2010 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 45 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1985 tekening schenking Joost Hesseling MB 2017/T 14 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1988(?) tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 23 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 2011 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 33 (PK)	Henri Jacobs <i>Earth, fire, time, water & wind (journaaltekening 404)</i> , 2008 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 50 (PK)
Salvador Dalí <i>Vrouwelijk naakt met een beker in de hand</i> , 1967 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/16 (PK)	Gilgian Gelzer <i>Zonder titel</i> , 2009 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 46 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , circa 1986 tekening schenking Joost Hesseling MB 2017/T 15 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1980-1990(?) tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 25 (PK)	Klaas Gubbels <i>Figuur aan een tafel</i> , 2001 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/45 (PK)	Henri Jacobs <i>Earth, fire, time, water & wind (journaaltekening 403)</i> , 2008 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 51 (PK)
Otto Dix <i>Katze</i> , 1959 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/27 (PK)	Gilgian Gelzer <i>Zonder titel</i> , 2003 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 48 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1988 tekening schenking Joost Hesseling MB 2017/T 16 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1990-1995 tekening schenking Madeleine Klis MB 2017/T 26 (PK)	Wout van Heusden <i>Stilleven</i> , 1933 schilderij schenking familie Pinckaers 4048 (MK)	Henri Jacobs <i>Vierge</i> , 1987 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 56 (PK)
Theo van Doesburg set van vijf verzendwikkels voor	Alberto Giacometti <i>Wandelende vrouw</i> , 1955 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/8 (PK)	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1988 tekening	Arie de Groot <i>Zonder titel</i> , 1993	Thomas Hirschhorn <i>Serie 1 Man=1 Man 14/20</i> , 2002 collage schenking G.H. ART MB 2017/T 129 (PK)	

Henri Jacobs <i>Earth, fire, time, water & wind (journaaltekening 402)</i> , 2008 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 52 (PK)	Käthe Kollwitz <i>Hamburger Kneipe</i> , 1901 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/14 (PK)	Erik van Lieshout <i>Too short, Pastor met Kutje</i> , 1994 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 133 (PK)	Erik van Lieshout <i>Taliban studie Wife II</i> , 2002 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 139 (PK)	modification schenking van de kunstenaar 4055 (MK)	Marino Marini <i>Ruiter met paard</i> , 1917-1980 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/24 (PK)
Henri Jacobs <i>Étude / studie (journaaltekening 168)</i> , 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 53 (PK)	Rob van Koningsbruggen <i>Zonder titel</i> , 1994 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/26 (PK)	Erik van Lieshout <i>Z. t. Erik met tietjes (happiness)</i> , 2003 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 135 (PK)	Erik van Lieshout <i>Untitled</i> , 2002 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 140 (PK)	Lucassen <i>De cultus van het penetreren</i> , 2007-2009 modification schenking van de kunstenaar 4057 (MK)	Marino Marini <i>Abstracte compositie met ruiter en paard</i> , 1979 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/25 (PK)
Henri Jacobs <i>Portrait Prou Plau (journaaltekening 487)</i> , 2010 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 54 (PK)	Theo Kuijpers <i>Zonder titel</i> , 1988 Tekening uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/T 147 (PK)	Erik van Lieshout <i>Respect</i> , 2003 installatie schenking G.H. ART BEK 1992 a-d (MK)	Raymond Loewy voor Kalorik <i>5355</i> , 1947 wafelijzer schenking Christel van Hees V 3237 a-b (KN&V)	Lucassen <i>Chapeau contra chaos</i> , 1996 schilderij schenking van de kunstenaar 4053 (MK)	Henri Matisse <i>La Cité – Notre Dame</i> , 1937 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/18 (PK)
Henri Jacobs <i>Femme</i> , 1988 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 55 (PK)	Lantoni <i>Sizzling servers</i> , circa 1960-1965 set van 3 panneltjes schenking Christel van Hees V 3197 a-c (KN&V)	Erik van Lieshout <i>Turkse Jongens uit de video. 5 migranten (Respect)</i> , 2003 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 132 (PK)	Lucassen <i>Tafel (Serie gezelligheid kent geen tijd)</i> , 1968 schilderij schenking van de kunstenaar 4049 (MK)	Lucassen <i>De opstandige zuigeling</i> , 2016-2017 modification schenking van de kunstenaar 4056 (MK)	Henri Matisse <i>Nu assis, bras gauche sur la tête</i> , 1926 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/22 (PK)
Folkert de Jong <i>Meet me and Mr. Beefy</i> , 2001 assemblage schenking G.H. ART BEK 1990 (MK)	Geert Lap bak, 1991 schenking uit de nalatenschap van Geert Lap A 8960 (KN&V)	Erik van Lieshout <i>Call Erik</i> , 1994 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 134 (PK)	Lucassen <i>De kus van de vampier</i> , 1974-1977 schilderij schenking van de kunstenaar 4050 (MK)	René Magritte <i>Schets met een hand die een lijst vasthoudt</i> , ca. 1920-1967 tekening schenking de heer en mevrouw Gubbels Arnhem MB 2017/T 13 (PK)	Henri Matisse <i>Portret van René Leriche</i> , 1949 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/11 (PK)
Johan Barthold Jongkind <i>Landschap met molens in de omgeving van Rotterdam</i> , 1867 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/43 (PK)	Geert Lap kom, datering onbekend schenking uit de nalatenschap van Geert Lap A 8961 (KN&V)	Erik van Lieshout <i>Z.t.</i> , 1998 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 136 (PK)	Lucassen <i>Traum</i> , 1981 schilderij schenking van de kunstenaar 4051 (MK)	Aristide Joseph Bonaventure Maillol <i>Twee staande vrouwelijke naakten</i> , 1885-1944 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/17 (PK)	Roberto Matta <i>Zonder titel</i> , 1971 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/30 (PK)
Fernand Khnopff <i>Gezicht van een vrouw</i> , 1898 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/9 (PK)	Geert Lap vaas, datering onbekend schenking uit de nalatenschap van Geert Lap A 8962 (KN&V)	Erik van Lieshout <i>Z.t. Mannenkop (tent: we are the world)</i> , 2003 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 141 (PK)	Lucassen <i>Was kameraad Lenin een potloodventer</i> , 2017 assemblage schenking van de kunstenaar 4058 (MK)	Robert Peter Mangold <i>Untitled, State B (Black)</i> , 1988 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/34 (PK)	Alessandro Mendini <i>Poltrona di Proust</i> , 1978 (2002) fauteuil schenking Marja Visser V 3248 (KN&V)
Michael Kirkham <i>The Waste Ground</i> , 2007 schilderij schenking G.H. ART 4130 (MK)	Marie Laurencin <i>Drie vrouwen en een man dansen</i> , 1907-1956 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/29 (PK)	Erik van Lieshout <i>Z.t.</i> , 1998 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 137 (PK)	Lucassen <i>De Aleph (it's not after Fontana?)</i> , 2004 schilderij schenking van de kunstenaar 4054 (MK)	Dwight Marica <i>Space object, serie 2099</i> , 2004 sculptuur schenking G.H. ART BEK 1993 (MK)	Joan Miró <i>Préparatifs d'Oiseaux I</i> , 1961 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/31 (PK)
Terence Koh <i>Horny</i> , 2004 assemblage schenking G.H. ART BEK 1991 (MK)	Jeffrey TY Lee <i>Web 1</i> , 2006 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 131 (PK)	Erik van Lieshout <i>The Islamic Drawing Course</i> , 2002 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 138 (PK)	Lucassen <i>Cultuur contra natuur</i> , 2016	Dwight Marica <i>Zonder titel</i> , ongedateerd sculptuur schenking Hans Kombrink BEK 1980 (MK)	Joan Miró <i>Nocturn Catala</i> , 1972

prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/21 (PK)	schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4038 (MK)	schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 120 (PK)	2017 V 3194 a-b (KN&V)	Jean Raine <i>La Broyeuse de têtes á minivelle</i> , 1985? tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 60 (PK)	Ugo Rondinone <i>sechszundzwanzigsterjunizwei- tausendundsechzehn</i> , 2016 schilderij schenking van de kunstenaar 4023 (MK)
Henry Moore <i>Two Heads</i> , 1973 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/33 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Dog Toby</i> , 1995 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4042 (MK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Man kissing a woman's hand (Kokoschka?) – related to French Restaurant</i> , 1968 tekening schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 121 (PK)	Adriaen van Ostade <i>Het ontbijt</i> , 1617-1652 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/42 (PK)	Jean Raine <i>Zonder titel</i> , 1944 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 63 (PK)	James Rosenquist <i>Tin Roof</i> , 1978 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/32 (PK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>Henriette in Dog Cart with Marie- Louise Running Alongside</i> , 1965 tekening schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 115 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Sketchbook 79</i> , circa 1965 schetsboek schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 116 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Garden in the Summer</i> , 1960 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4037 (MK)	Katsuhiko Otomo <i>Inside Babel 2</i> , 2017 digitale print schenking van de kunstenaar 4115 (MK)	Jean Raine <i>Comme un immense bigoudi</i> , 1957 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 62 (PK)	Joop Schaffhuizen <i>Sigarenkistje</i> , 1972 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 112 (PK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>Study for Garden in Summer</i> , 1960 schetsboek schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 122 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Man kissing a woman's hand (Kokoschka?)</i> , 1968 tekening schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 118 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Chemist's Shop</i> , 1964 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4039 (MK)	Katsuhiko Otomo <i>Inside Babel 1</i> , 2017 digitale print schenking van de kunstenaar 4114 (MK)	Jean Raine <i>Gros bec nr. 2</i> , 1957 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 61 (PK)	Charlotte Schleiffert <i>Black Beauty</i> , 1998 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 144 (PK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>Study for The Short Trip</i> , 1965 tekening schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 123 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Nude</i> , 1931 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4032 (MK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>The Short Trip</i> , 1965 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4041 (MK)	Bob van Persie <i>Hongkong</i> , 2001 assemblage schenking Hans Kombrink 4060 (MK)	Marisa Rappard <i>Zonder titel</i> , 2013 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 34 (PK)	Charlotte Schleiffert <i>z.t.</i> , 1996 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 145 (PK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>Study for The Short Trip</i> , 1965 tekening schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 117 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Mrs Beazly</i> , circa 1941 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4035 (MK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>French Restaurant</i> , 1968 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4034 (MK)	Bob van Persie <i>Zonder titel</i> , ongedateerd assemblage schenking Hans Kombrink 4061 (MK)	Marisa Rappard <i>Rage rage burn rave</i> , 2014 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 35 (PK)	Charlotte Schleiffert <i>Men are Dogs</i> , 2000 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 146 (PK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>Sketch related to Garden in Summer</i> , 1960 tekening schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust MB 2017/T 119 (PK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>Florist, Japanese Girl</i> , 1993 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4033 (MK)	Janpeter Mulwijk <i>Troostvrienden</i> , 2006 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 142 (PK)	Pablo Picasso <i>La Autruche</i> , 1942 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/13 (PK)	Man Ray <i>Biennale de Menton Juillet Aout Septembre 1970</i> , 1970 affiche schenking particuliere collectie MB 2017/1 (PK)	Charlotte Schleiffert <i>z.t. (Black Beauty)</i> , 1998 schilderij schenking G.H. ART 4131 (MK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>In the Garden</i> , 1948 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4040 (MK)	Marie-Louise von Motesiczky <i>In the park with swans</i> , circa 1924 1996 schilderij schenking Marie-Louise von Motesiczky Charitable Trust 4036 (MK)	Edvard Munch <i>Portret van Edith Rode</i> , 1908-1909 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/19 (PK)	Pierre Puvis de Chavannes <i>Zonder titel</i> , 1846-1898 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 43 (PK)	Rembrandt van Rijn <i>Landschap met drinkende koe</i> , 1648-1652 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/10 (PK)	Hans Scholze <i>Zonder titel</i> , 1977 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 44 (PK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>Still life with Brush and Strawberries</i> , 1960-1969	Marie-Louise von Motesiczky <i>Study for Chemist's Shop</i> , 1964 tekening	Marcello Nizzoli voor Ing. C. Olivetti & Co. S.p.A. <i>Lettera 22</i> , 1949-1950 typemachine schenking dhr. en mevr. Schreuders	Pierre Puvis de Chavannes <i>Zonder titel</i> , 1846-1898 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 42 (PK)	Charlie Roberts <i>Krappkave</i> , 2010 tekening schenking G.H. ART MB 2017/T 143 (PK)	Maaie Schoorel <i>Sunflowers</i> , 2004 schilderij schenking G.H. ART 4132 (MK)
Marie-Louise von Motesiczky <i>Still life with Brush and Strawberries</i> , 1960-1969	Marie-Louise von Motesiczky <i>Study for Chemist's Shop</i> , 1964 tekening	Richard Serra <i>183rd & Webster Avenue</i> , 1972			

prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/35 (PK)	Aaron Spangler <i>Working On A Building</i> , 2007 sculptuur schenking G.H. ART 4134 (MK)	schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 80 (PK)	tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 96 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 383</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 81 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 493</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 106 (PK)	uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/47 (PK)
Bert Sissingh <i>Essai sur le don</i> , 1998 foto schenking G.H. ART 4133 (MK)	Johannes Steendam <i>Haas van Hoop</i> , 2016-2017 tekening schenking dhr. A. Rosbergen MB 2017/T 1 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 660</i> , 1992 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 82 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 552</i> , 1991 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 97 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 552</i> , 1991 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 97 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 1176</i> , 2002 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 107 (PK)	N.V. Vereenigde Glasfabrieken <i>C.V.C. fles</i> , 1960-1969 melkfles schenking Johan Soetens 2539 (KN&V)
Iwan Smit <i>De geboorte van de Rotte</i> , 2016 tekening schenking van de kunstenaar MB 2017/T 3 (PK)	Frank Stella <i>The Butcher Came and Slew the Ox</i> , 1984 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/46 (PK)	Elisabeth Trenkwalder <i>Zonder titel</i> , 1996 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 89 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 360</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 98 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 360</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 98 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 380</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 108 (PK)	N.V. Vereenigde Glasfabrieken <i>C.V.C. fles</i> , 1960-1969 melkfles schenking Johan Soetens 2540 (KN&V)
Iwan Smit <i>Sint Laurentius</i> , 2016 tekening schenking van de kunstenaar MB 2017/T 4 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 908</i> , 1997 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 74 (PK)	Elisabeth Trenkwalder <i>Zonder titel</i> , 1993 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 90 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 732</i> , 1993 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 100 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 732</i> , 1993 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 100 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 501</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 109 (PK)	N.V. Vereenigde Glasfabrieken melkfles, 1950-1959 schenking Johan Soetens 2541 (KN&V)
Iwan Smit <i>Portunus/Janus</i> , 2016 tekening schenking van de kunstenaar MB 2017/T 5 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 874</i> , 1997 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 75 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 1370</i> , 2007 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 91 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 470</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 101 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 470</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 101 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 470</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 110 (PK)	Roy Villevoye <i>Aorket, Late afternoon</i> , 2001 prent schenking Interbellum Grafiek MB 2017/37 (PK)
Iwan Smit <i>Maria met Kind</i> , 2016 tekening schenking van de kunstenaar MB 2017/T 6 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 864</i> , 1997 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 76 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 1275</i> , 2005 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 92 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 778</i> , 1994 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 101 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 778</i> , 1994 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 101 (PK)	Joëlle Tuerlinckx <i>Ensemble: MEMOIRE D'EXPOSITION + théories locales série: hollandaise/nom:gris neutrale blue/métal noir mat/gris neutral rouge /configuration n. 19, 20, 22, 23, 24, 2004-2005</i> installatie schenking G.H. ART 4155 (MK)	Roy Villevoye <i>Presents ready to be given away</i> , 1999 prent schenking Interbellum Grafiek MB 2017/36 (PK)
Iwan Smit <i>Compositie 8.2</i> , 2016 tekening schenking van de kunstenaar MB 2017/T 8 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 427</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 77 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 1028</i> , 2000 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 93 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 734</i> , 1993 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 102 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 734</i> , 1993 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 102 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 110</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 110 (PK)	Roy Villevoye <i>2 Propellers</i> , 2004 prent schenking Interbellum Grafiek MB 2017/38 (PK)
Iwan Smit <i>Compositie nr 7</i> , 2016 tekening schenking van de kunstenaar MB 2017/T 7 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 1359</i> , 2007 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 78 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 916</i> , 1998 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 94 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 316</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 103 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 316</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 103 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 316</i> , 1989 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 103 (PK)	Roy Villevoye <i>Fourteen Beards</i> , 2006 prent schenking Interbellum Grafiek MB 2017/39 (PK)
Iwan Smit <i>Compositie 8.1</i> , 2016 tekening schenking van de kunstenaar MB 2017/T 9 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 962</i> , 1999 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 79 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 494</i> , 1990 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 95 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 578</i> , 1991 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 104 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 578</i> , 1991 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 104 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 578</i> , 1991 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 104 (PK)	Roy Villevoye <i>Zonder titel</i> , 1993 prent uit de nalatenschap van prof. dr. J.M. Pennings MB 2017/23 (PK)
Yutaka Sone <i>Music sculpture</i> , 2004 installatie schenking G.H. ART BEK 1994 (MK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 1238</i> , 2004 tekening	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 344</i> , 1989	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 406</i> , 1998 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 105 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 406</i> , 1998 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 105 (PK)	Elmar Trenkwalder <i>WVZ 406</i> , 1998 tekening schenking Paul van der Eerden MB 2017/T 105 (PK)	Édouard Vuillard <i>Portret van Theo van Rysselberghe</i> , circa 1898 prent uit de nalatenschap van
					Bram van Velde <i>Abstracte compositie</i> , 1970 prent	

prof. dr. J.M. Pennings
MB 2017/12 (PK)

Marijke van Warmerdam
Catch, 1999
foto
schenking G.H. ART
4135 (MK)

Sander Wassink
Contrabande, 2016
buisstoel
schenking kunstenaar
V 3247 (KN&V)

Franz West
Coathanger 'abonnement',
2003
driedimensionaal object
schenking G.H. ART
BEK 1995 (MK)

Thomas Worlidge
Portret van Rembrandt, circa 1758
prent
uit de nalatenschap van
prof. dr. J.M. Pennings
MB 2017/7 (PK)

Bouke Ylstra
Rotterdam mon amour, 1962
schilderij
schenking José Ylstra
3863 (MK)

Ossip Zadkine
Personnages, 1957
prent
schenking Hans Kombrink
MB 2017/4 (PK)

Thomas Zipp
Plant G (TZ/1 350), 2012
installatie
schenking G.H. ART
BEK 1996 (MK)

Langdurige bruiklenen

Anoniem
Tatanua masker, datering onbekend
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 523

Anoniem
Malagan masker, datering onbekend
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 524

Anoniem
Abelam masker, datering onbekend
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 525

Anoniem
Pende masker, datering onbekend
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 526

Anoniem
stoel, 1955-1970
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(schenking Cor de Wit)
St 529

Anoniem
stoel, 1955-1970
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(schenking Cor de Wit)
St 530

Alvar Aalto voor Artek Helsinki
401, 1933 (1980-1990)
fauteuil
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(schenking Cor de Wit)
St 532

Peter Blake
The Wrestlers, 1972
serie van 5 prenten
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 516 a-e

Arnold Bueno de Mesquita,
Dick Kikkert en M.A. Kikkert
Verheus voor Goed Wonen
Trits kast I, 1950

kast
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(schenking Cor de Wit)
St 534

David Altmejd
*Delicate Man Contemplating
Options*, 2017
sculptuur
bruikleen G.H. ART
BRL 2017-05 (MK)

Paul Beckman
Caribbean Mood, 1990
kast
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 521

Michael Byron
The Affair, 1991-1992
schilderij
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 510

Arie van Geest
Penitentiary, 2002
schilderij
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 512

Jan van Grunsven voor UMS
Pastoe B.V.
FB18 Scissors, 1957
stoel
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(schenking Cor de Wit)
St 531

Dolf Henkes
Zonder titel, 1953
schilderij
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 511

Alex Israel
Lens (yellow), 2015
driedimensionaal object
bruikleen particuliere collectie,
New York
BRL 2017-08 (MK)

Allen Jones
Chest, 1968
sculptuur
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 515

Milan Kunc
Giraffe, datering onbekend
schilderij
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 513

Milan Kunc
Sentimentele Reise, 1984
schilderij
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 522

Dinh Q. Lê
The Colony, 2016
installatie
bruikleen Han Nefkens
H+F Collection. Gemaakt in
opdracht van Artangel, IKON,
Birmingham, Han Nefkens
H+F Collection, Proyecto Amil,
Lima met aanvullende steun
van Catherine Petitgas, Private
Collection, New York en Shoshana
Wayne Gallery. Geproduceerd
door Artangel en TANQ Studios.
BRL 2017-03 1-31 (MK)

Mark Manders
Dry Clay Head on Concrete Floor,
2016
sculptuur
bruikleen Mark Manders, Tanya
Bonakdar Gallery, New York
and Zeno X Gallery, Antwerpen
BRL 2017-04 (MK)

Calvin Marcus
Grass, Dead Soldier, Grass, 2016
schilderij
bruikleen particuliere collectie,
New York
BRL 2017-07 a-c (MK)

Shirin Neshat
The Last Word, 2003
film
bruikleen Han Nefkens
H+F Collection
BRL 2017-01 (MK)

A.R. Penck
Zonder titel, 1955 2017
prent
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 517

A.R. Penck
Zonder titel, 1955 2017
prent
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 518

Wim Rietveld voor Gispens' Fabriek
voor Metaalbewerking N.V.
116, 1953
stoel
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(schenking Cor de Wit)
St 533

Martin Smith
Triptych in the form of a vase No 1,
2015
triptiek
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
aangekocht met gelden uit de
nalatenschap van Koster & Quist
St 504 a-d

Joe Tilson
Transparency Made in Italy, 1968
prent
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 519

Joe Tilson
Transparency Made In Italy, 1968
prent
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 520

Kees Timmer
Bedelaar in Pretoria II, 1954
schilderij
bruikleen Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed
BRL 2017-02

Jacob Zekveld
Hinderickx en Winderickx, 1995
assemblage
bruikleen Stichting Museum
Boijmans Van Beuningen
(uit de nalatenschap van
dhr. Hans Sonnenberg)
St 514

Uitgaande bruiklenen nationaal

Stedelijk Museum Alkmaar

Meester van het licht

23 sep 2017 – 21 jan 2018

- Emanuel de Witte
*Vertumnus bezoekt Pomona in
de gedaante van een oude
vrouw*, 1644
1989 (OK)
- Emanuel de Witte
*Gezicht in de Nieuwe Kerk te
Amsterdam*, 1656
1990 (OK)
- Emanuel de Witte
Vismarkt bij avond, 1672
1992 (OK)
- Emanuel de Witte
Portret van een vrouw, 1648
2007 a (OK)
- Emanuel de Witte
Portret van een man, 1648
2007 (OK)
- Emanuel de Witte
*Interieur met vrouw aan het
virginaal*, 1665-1670
2313 (OK)
- Jan Stolker
*Kerkinterieur met graf van Willem
de Zwijger*, 1700-1800
MB 1992/T 2 149 (PK)

- Jan Stolker
Kerkinterieur: de Nieuwe Kerk in Amsterdam (lijntekening naar het schilderij van Pieter Saenredam), circa 1760-1785
MB 1992/T 2 150 (PK)
- Jan Stolker
Kerkinterieur: de Nieuwe Kerk te Amsterdam (naar een schilderij van Pieter Saenredam), circa 1760-1785
MB 2009/T 27 (PK)
- Emanuel de Witte
De binnenplaats van de Beurs in Amsterdam, 1653
VdV 91

Kunsthall KAdE, Amersfoort

- Goed gemaakt*
21 jan 2017 – 17 apr 2017
- Johannes Stradanus
De uitvinding van de olieverf, circa 1591
BdH 12473 (PK)
  - Axel van der Kraan en Helena van der Kraan
Handtekeningmachine, 1977
BEK 1557 (MK)
  - Hans Peter Feldmann
Multiple [Kopf], 1989
BEK 1648 (MK)
  - Kees van Dongen
Buikdanseres, circa 1910
KvD 27 (PK)

Kunsthall KAdE, Amersfoort

- De Kleuren van De Stijl*
6 mei 2017 – 3 sep 2017
- Josef Albers
Hommage au carré, 1965
MB 1967/95 a (PK)
  - Josef Albers
Hommage au carré, 1965
MB 1967/95 c (PK)
  - Josef Albers
Hommage au carré, 1965
MB 1967/95 d (PK)
  - Josef Albers
Hommage au carré, 1965
MB 1967/95 f (PK)
  - Josef Albers
Hommage au carré, 1965
MB 1967/95 h (PK)
  - Josef Albers
Hommage au carré, 1965
MB 1967/95 i (PK)

Rozenstraat | A rose is a rose is a rose, Amsterdam

- Warming Up*
20 mei 2017 – 20 aug 2017
- Miguel Ángel Cárdenas
Alienation 105 A.B.R., 1978
154

Museum van Loon, Amsterdam

- Ferdinand Bol. Het huis, de collectie, de kunstenaar*
5 okt 2017 – 8 jan 2018
- Jan Looten
Bosgezicht met valkenier, 1658
1464 (OK)
  - Peter Paul Rubens
Twee Romeinse veldheren, circa 1635
2300 (OK)
  - Jacob Symonsz. Pynas
De vlucht naar Egypte, circa 1630
VdV 54

Rijksmuseum Amsterdam

- Matthijs Maris*
6 okt 2017 – 7 jan 2018
- Matthijs Maris
Vrouwenhoofd, circa 1894-1906
MB 558 (PK)

Van Gogh Museum, Amsterdam

- Nederlanders in Parijs 1789-1914*
13 okt 2017 – 7 jan 2018
- Jan Frans van Dael
Het huis van de schilder, 1828
2193 (OK)
  - Honoré Daumier
De schilderijen-liefhebbers, 1860-1865
2597 (OK)
  - George Hendrik Breitner
Zelfportret, 1882
VdV 6

Amsterdam Museum (venue 1)

- Ferdinand Bol en Govert Flinck – Rembrandts meesterleerlingen*
13 okt 2017 – 18 feb 2018
- Ferdinand Bol
Otto van der Waeyen in Pools kostuum, 165
1071 (OK)
  - Govert Flinck
Portret van Dirck Graswinckel en Geertruyt van Loon, 1646
1207 (OK)

Museum het Rembrandthuis, Amsterdam (venue 2)

- Ferdinand Bol en Govert Flinck – Rembrandts meesterleerlingen*
- Ferdinand Bol
Abraham en de engelen, circa 1632-1634
R 69 (PK)
  - Govert Flinck
Isaac zegent Jacob, circa 1638
R 73 (PK)

Drents Museum, Assen

- The American Dream*
19 nov 2017 – 27 mei 2018
- Claes Oldenburg
Baked Potato, 1966
BEK 1883 a-b (MK)
  - Roy Lichtenstein
Huilende vrouw, 1963
MB 1965/29 (PK)
  - Roy Lichtenstein
Brushstroke, 1965
MB 1967/90 (PK)

Museum Het Markiezenhof, Bergen op Zoom

- Voorbij ijdelheid. Zes eeuwen zilver in en rond Bergen op Zoom*
20 mei 2017 – 29 okt 2017
- Abraham Frans Gips voor de Koninklijke Utrechtse Fabriek van Zilverwerken
koffie- en theeservies, 1900-1908
MBZ 370 a-i (KN&V)

Gemeentemuseum Den Haag

- Piet Mondriaan en Bart Van der Leek*
11 feb 2017 – 21 mei 2017
- Piet Mondriaan
Compositie met kleurvlakjes, 1917
1543 (MK)

Nationaal Archief, Den Haag

- VOC*
17 feb 2017 – 24 jun 2018
- Nicolaes Muys
De belachelijke jonker, 1777
1556 (OK)

Gemeentemuseum Den Haag

- Lee Bontecou*
25 feb 2017 – 2 jul 2017
- Lee Bontecou
Untitled, 1960
BEK 1495 (MK)

Mauritshuis, Den Haag

- Slow food*
9 mrt 2017 – 25 jun 2017
- Anoniem
berkemeier, 1600-1650
703 (KN&V)
  - Anoniem
tuitkan, 1593
A 3160 (KN&V)
  - Anoniem
wijnkan, 1625-1675
F 4381 (KN&V)
  - Anoniem
teljoor, circa 1600
F 5736 (KN&V)
  - Onbekend
dekselbokaal, 1609
MBZ 194 (KN&V)
  - Cornelis Jansz van Weerdenborch
bekerschroef, 1622-1623
MBZ 435 (KN&V)
  - Anoniem
tuitkan, 1600-1650
OM 570 (KN&V)

Haags Historisch Museum

- Afrikaanse bedienden aan het Haagse hof*
21 sep 2017 – 28 jan 2018
- Hendrik Pothoven
Figuurstudie van een Afrikaanse bediende, 1726-1807
MB 1941/T 18 (PK)

De Mesdag Collectie, Den Haag

- Nederlanders in Barbizon*
27 okt 2017 – 7 jan 2018
- Martinus Kuytenbrouwer
Rotsen bij de 'Gorges d'Aprémonf', 1848
1424 (MK)
  - Willem Roelofs
Forêt de Fontainebleau, circa 1852-1955
3030 (MK)

Panorama Mesdag, Den Haag

- Pieter de Josselin de Jong*
11 nov 2017 – 11 feb 2018
- Pieter de Josselin de Jong
De pennelikker, 1884
MB 580 (PK)
  - Pieter de Josselin de Jong
Fabrieksarbeider, 1899
MB 584 (PK)

Gemeentemuseum Den Haag

- Julio González*
25 nov 2017 – 2 apr 2018
- Pablo Picasso
Sueño y Mentira de Franco, 1937
MB 1951/44 a-d (PK)

Dordrechts Museum

- Koninklijk Paradijs. Aert Schouman en de verbeelding van de natuur*
19 feb 2017 – 17 sep 2017
- Aert Schouman
Indigo Gors (Passerina cyanea, links), Bonte IJsvogel (Ceryle rudis, rechts), Witrug Muisvogel (Colius colius, boven), circa 1760-1770
MB 1598 (PK)
  - Aert Schouman
Kaapse Ibis (Geronticus calvus), 1756
MB 1599 (PK)
  - Aert Schouman
Cayenne Gaai (Cyanocorax cayanus, boven), Prachtmanakin (Chiroxiphia pareola, onder), circa 1766
MB 1601 (PK)
  - Aert Schouman
Twee viervoetige dieren op lage poten, 1764
MB 1603 (PK)
  - Aert Schouman
Blauwkapmotmot (Momotus momota, boven), Geelbrauwspecht (Melanerpes cruentatus, onder), 1769
MB 1608 (PK)
  - Aert Schouman
Auerhoen (Tetrao urogallus, vrouwtje, voorgrond), Korhoen (Tetrao tetrix, mannetje, achtergrond), circa 1760-1770
MB 1609 (PK)
  - Aert Schouman
Grote Paradijsvogel (Paradisaea apoda), 1758
MB 1610 (PK)
  - Aert Schouman
Gekuiide Argusfazant (Rheinardia ocellata), 1769
MB 1611 (PK)
  - Aert Schouman
Reuzentoekan (Rampastos toco), circa 1748
MB 1612 (PK)

- Aert Schouman
Drie exotische vogels op een boomtak, 1775
MB 1614 (PK)
- Aert Schouman
Groepsportret van de Rotterdamse suikerraffinadeur en verzamelaar Jan Snellen met zijn vrouw Krijna Vroombrauck en zijn moeder Margaretha van 't Wedde, 1746
MB 2004/T 7 (PK)
- Aert Schouman
Portret van een onbekende verzamelaar en zijn familie, circa 1725-1792
PAK 1426 (PK)

Dordrechts Museum

- Jongkind & vrienden*
28 okt 2017 – 28 mei 2018
- Charles François Daubigny
Een kusttafereel, 1874
2593 (MK)
  - Claude Monet
La Seine près de Vétheuil, 1878
2612 (MK)

Van Abbemuseum, Eindhoven

- Beyond Generations*
7 okt 2017 – 5 nov 2017
- Madeleine Bosscher
stoel, 1989
V 1610 (KN&V)
  - Gijs Bakker
Gatenstoel, 1989
V 1729 (KN&V)
  - Martin Visser
They tell me what to do: stoel 3, 1990-1994
V 1836 (KN&V)
  - Joke van der Heyden
Bulletje, 1995
V 1971 (KN&V)
  - Lou Beeren
Cafe Gourmet, 1975-1990
V 2570 a-f (KN&V)

Rijksmuseum Twenthe, Enschede (venue 2)

- De Snuffelaer*
5 nov 2017 – 11 mrt 2018
- Elias van den Broeck
Een vogelnest aan de voet van een boom, 1675-1708
1278 (OK)
  - Otto Marseus van Schrieck
Landschap met insecten, cycloam en distel, 1650-1675
2206 (OK)

Groninger Museum

De Romantiek in het Noorden

9 dec 2017 – 6 mei 2018

- Barend Cornelis Koekoek
Eikenbos, 1856
1411 (OK)
- Wijnand Nuijen
Waterland met molen, 1836
1603 (OK)

Teylers Museum, Haarlem

Watteau

1 feb 2017 – 14 mei 2017

- Jean Baptiste Pater
Landelijk feest met wijnschenkende jonge man, 1695-1736
2584 (OK)
- Jean Baptiste Pater
Landelijk feest bij een beeld van Venus, circa 1720-1736
2585 (OK)
- Jean Antoine Watteau
L'Indiscret, 1713-1717
2588 (OK)
- Jean Antoine Watteau
Studie voor een boogvormig decoratief paneel met drie jachthonden en dood gevogelte, circa 1720-1740
F I 17 (PK)
- Jean Antoine Watteau
Twee studies van een jongetje, circa 1719-1720
F I 49 (PK)
- Jean Antoine Watteau
Studie van twee jonge schoenlappers, circa 1715-1716
F I 68 (PK)
- Jean Antoine Watteau
Man met kiekkast, 1715
F I 98 (PK)
- Jean Antoine Watteau
Studies van vier rustende soldaten en een staande vrouw, 1709-1712
F I 150 recto (PK)
- Jean Antoine Watteau
Twee acteurs (een met een gitaar) en een hond, circa 1711
F I 152 recto (PK)
- Jean Antoine Watteau
Studie van een staande danser met uitgestrekte arm, circa 1710
F I 281 (PK)

Frans Hals Museum, Haarlem (venue 1)

Humor – 101 jaar lachen om kunst

136

7 mei 2017 – 10 sep 2017

- Geert Kooiman
Daar waar het springen begint (Hommage aan Magritte), 1973
2829 (MK)
- Rob Scholte
Utopia, 1986
3121 (MK)
- Jeroen Henneman
Het Joodse bruidje, 1973
BEK 1510 (MK)

De Hallen, Haarlem (venue 2)

Humor – 101 jaar lachen om kunst

20 mei 2017 – 10 sep 2017

- Carolein Smit
plastic, 2006
A 7786 (KN&V)
- Jeroen Henneman
Uit het leven der dingen, 1971
BEK 1483 (MK)
- Wim T. Schippers
The Eggs, 1966
BEK 1556 a b (MK)
- Wim T. Schippers
Stilleven met peer, 2005-2006
BEK 1744 (MK)
- Axel van der Kraan
Handtekeningmachine, 1977
BEK 1557 (MK)
- Marcel Duchamp
Un robinet original révolutionnaire: "Renvoi miriorique"?, 1964
MB 1990/7 (MK)
- Wim van der Linden en Wim T. Schippers
Tulips, 1965
17

Frans Hals Museum, Haarlem

A Global Table

23 sep 2017 – 7 jan 2018

- Abraham van den Tempel
Portret van Jan van Amstel en zijn vrouw Anna Boxhoorn, 1671
1852 (OK)
- Frans Jansz. Post
Een suikerfabriek, circa 1660
2116 (OK)
- Pieter de Ring
Stilleven met vruchten, 1658
2169 (OK)

Frans Hals Museum, Haarlem

De kunst van het lachen – Humor in de Gouden Eeuw

11 nov 2017 – 18 mrt 2018

- Willem Pietersz. Buytewech
Vrolijk gezelschap, circa 1620

1103 (OK)

- Cornelis Saftleven
"Die wil rechten om een koe...", 1629
1768 (OK)
- Gerard Dou
De kwakzalver, 1652
St 4

Kasteel Huis Bergh, 's Heerenberg

De oudste tuin van Nederland

1 mrt 2017 – 1 mrt 2018

- Anoniem
bloempot, 1550-1650
F 2963 (KN&V)
- Anoniem
gieter, circa 1575
F 4287 (KN&V)

Museum Helmond

Constantin Meunier

8 okt 2017 – 4 mrt 2018

- Constantin Emile Meunier
De puddeler, 1887
BEK 1288 (MK)
- Constantin Emile Meunier
Monnikskap in pij, 1800-1900
Meunier 1 (PK)

Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch

Verspijkerd en verzaagd

18 feb 2017 – 5 jun 2017

- Woody van Amen
Checkpoint Charley, 1964
BEK 78-01 (MK)

Stedelijk Museum

's-Hertogenbosch

Radicaal Italiaans design

18 feb 2017 – 11 jun 2017

- Michele de Lucchi
huishoudelijke apparaten (prototypes), 1979
V 951 a-f (KN&V)
- Ettore Sottsass
Tappeto Volante, circa 1985
V 2465 (KN&V)

Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch

De jaren '80 – Doemdenkers en positivo's

3 jun 2017 – 15 okt 2017

- Michael Graves voor Officina Alessi
theepot, 1983 (1996)
MBZ 467 b 1-2 (KN&V)

- Ettore Sottsass voor Memphis srl

- Carlton*, 1981
V 258 (KN&V)
- Sir Clive Sinclair
Sinclair C5, 1984
V 412 a (KN&V)
- Bruno Ninaber van Eyben voor BSI
BSI 301, 1982
V 434 (KN&V)
- Concern Industrial Design
Centre voor Philips
CD 555, 1985
V 837 (KN&V)
- Ettore Sottsass voor Memphis srl
Quisisana, 1981
V 2679 (KN&V)

Stedelijk Museum

's-Hertogenbosch

Ettore Sottsass

14 sep 2017 – 18 feb 2018

- Ettore Sottsass
Me stesso, uit serie Rovine/Ruins, 1992
V 1682 (KN&V)
- Ettore Sottsass
Mai e mai piu, 1992
V 1683 (KN&V)
- Ettore Sottsass
Shiva Flower Vase, 1973
V 2707 (KN&V)

Nationaal Glasmuseum, Leerdam

A.D. Copier – Lino Tagliapietra

24 jun 2017 – 17 dec 2017

- Andries Dirk Copier voor Effetre International
Filigrane Interferenti, 1985
1920 a-c (KN&V)
- Andries Dirk Copier voor de Oude Horn
vaas, 1990
1944 (KN&V)
- Andries Dirk Copier voor Effetre International
schaal, 1981
2040 (KN&V)
- Andries Dirk Copier voor Effetre International
schaal, 1986
2216 (KN&V)

Fries Museum, Leeuwarden

Beladen landschap

4 feb 2017 – 4 jun 2017

- Anselm Kiefer
Bilder-Streit, 1980
MB 1980/T 61 (MK)

Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

Casa Romana

23 mei 2017 – 17 sep 2017

- Scholten & Baijings
Vegetables, 2009
V 2658 a-i (KN&V)

MECC Maastricht, Maastricht

TEFAF 2017

10 mrt 2017 – 19 mrt 2017

- Vilhelm Hammershøi
The Balcony Room at Spurveeskjul, 1911
3750 (MK)

Hervormde Gemeente Poortugaal

Open Monumentendag 2017

7 sep 2017 – 11 sep 2017

- Anoniem
schotel, 1700-1800
BT 3 (KN&V)
- Anoniem
schotel, 1700-1800
BT 4 (KN&V)
- H. Kock
kan, 1700-1800
BT 5 (KN&V)
- Hermanus Sonnemans
avondmaalbeker, 1641
BZ 23 (KN&V)
- Hermanus Sonnemans
avondmaalbeker, 1641
BZ 24 (KN&V)
- Sacharias Vignon
avondmaalschotel, 1687
BZ 25 (KN&V)

Garage Rotterdam

How to disappear completely

8 feb 2017 – 16 apr 2017

- Fiona Tan
Lift, 2000
BEK 1707 a (MK)

Wereldmuseum, Rotterdam

Ik kook dus ik ben. Een culinaire vertelling door Abdelkader Benali

9 feb 2017 – 15 aug 2017

- Cornelis Jacobsz. Delft
De huishoudster, 1600-1643
1161 (OK)
- Italiaanse school (Bologna?), 16e eeuw
Keukenstuk, 1590-1600
2530 (OK)
- Anoniem
schotel, 1600-1700
A 3907 (KN&V)
- Anoniem
schotel, 1600-1625
A 7306 (KN&V)
- Anoniem
kop, circa 1670
A 7663 c (KN&V)
- Anoniem
schotel, circa 1700
A 7663 f (KN&V)
- Peter Rottermond
Ezau verkoopt zijn eerstgeboorterecht aan Jacob, circa 1640-1660
BdH 2214 (PK)
- Lucas van Leyden
De bedelaars, circa 1509
BdH 12174 (PK)
- Pieter van der Heyden
Luilekkerland, circa 1570-1572
BdH 12956 (PK)
- Crispijn de Passe (I)
De lente, circa 1590-1600
BdH 13390 (PK)
- Crispijn de Passe (I), naar Maarten de Vos
De zomer, circa 1590-1600
BdH 13391 (PK)
- Crispijn de Passe (I)
De herfst, circa 1590-1600
BdH 13392 (PK)
- Crispijn de Passe (I)
De winter, circa 1590-1600
BdH 13393 (PK)
- Schelte à Bolswert
Het gevecht tussen de mageren en de vetten, circa 1620-1630
BdH 15023 (PK)
- Gillis van Scheyndel (I)
Tryn Coerten, 1638
BdH 16086 (PK)
- Anoniem
kroes, 1525-1575
F 1126 (KN&V)
- Anoniem
mes, circa 1550
F 6213 (KN&V)
- Anoniem
kookpot, 1500-1600
F 8358 (KN&V)
- Philips Galle
Ceres, 1581
L 1963/77 q (PK)
- Pieter van der Heyden (?)
Het Priapus feest, 1553
L 1964/46 (PK)
- Rembrandt van Rijn
De pannenkoekenbakster, 1635
MS 332 (PK)
- Anoniem

- teljoor, circa 1540
OM 89 (KN&V)
- Frederik Regout
bord, 1893-1896
V 1320 (KN&V)
- Pieter van der Heyden
De zomer, 1570
MS 187 (PK)

Kunsthal, Rotterdam

All you can Art 2

16 jun 2017 – 27 aug 2017

- Dolf Henkes
Geestesziekte – Curaçao, 1988
Stad-S 35

Wereldmuseum, Rotterdam

Power Mask. The Power of Masks

1 sep 2017 – 18 maart 2018

- Hans Bollongier
Maskerade van Valentijn en Oerson, 1628
1072 (OK)
- Jean-Michel Basquiat
Kings of Egypt III, 1982
3687 (MK)
- Anoniem
Vastenavond, circa 1625-1650
BdH gi. 6 (PK)
- Walter van Beirendonck
The Bee, zomer 2008
DTM 240 c (KN&V)
- Walter van Beirendonck
The Bee, zomer 2008
DTM 240 d-e (KN&V)
- Stephen Jones
The Bee, zomer 2008
DTM 240 f (KN&V)
- Saul Steinberg
Shadow (mask), 1965
MB 1967/T 24 (PK)
- Homei
netsuke, 1825-1875
MBL 254 (KN&V)

Kunsthal, Rotterdam

Kattenliefde – Negen levens in de kunst

9 sep 2017 – 14 jan 2018

- Henriëtte Ronner Knip
Spelende katjes, circa 1860-1900
2126 (MK)

Oud Katholieke Parochie HH. Petrus en Paulus/Paradijkerk, Rotterdam

Kerstmis 2017

19 dec 2017 – 9 jan 2018

138

- Anoniem
miskelk, 1681
BZ 7 (KN&V)
- Cornelis de Haan
schaal, 1681
BZ 8 (KN&V)
- Rudolp Sondagh
ampul, 1767
BZ 9 (KN&V)
- Rudolp Sondagh
ampul, 1767
BZ 10 (KN&V)
- Michiel de Bruyn van Berendrecht
kandelaar, 1652
BZ 11 (KN&V)
- Michiel de Bruyn van Berendrecht
kandelaar, 1652
BZ 12 (KN&V)
- Michiel de Bruyn van Berendrecht
wijnkan, 1652
BZ 13 (KN&V)

Stedelijk Museum Schiedam

Eye Attack – Op art en kinetische kunst

5 feb 2017 – 18 juni 2017

- Bridget Riley
Breathe, 1966
2779 (MK)
- #### TextielMuseum, Tilburg
- Earth Matters*
- 10 jun 2017 – 26 nov 2017
- Christien Meindertsma
Bottom Ash Observatory, 2015
V 3070 a-e (KN&V)

Museum Catharijneconvent, Utrecht

Maria

10 feb 2017 – 20 aug 2017

- Meester van het Leven van Maria
De visitatie, 1465-1475
2465 (OK)

Centraal Museum Utrecht

Grappen en grollen – Reproductie-grafiek naar de Utrechtse Caravaggisten

19 mei 2017 – 11 sep 2017

- Dirck van Baburen
De graflegging, circa 1617-1675
BdH 17630 (PK)
- Cornelis van Dalen I of II
Oude vrouw bij kaarslicht, circa 1625-1675

- BdH 17637 (PK)
- Crispijn de Passe (I)
Het cholericische temperament, circa 1620-1630
BdH 17850 (PK)
- Cornelis van Dalen I of II
Man met een kruijk, van een ham etend, circa 1635-1665
BdH 19236 (PK)
- Cornelis van Dalen I of II
De rommelpotspeler, circa 1630-1665
MB 2959 (PK)

Museum Catharijneconvent, Utrecht

Luther

21 sep 2017 – 28 jan 2018

- Albrecht Dürer
De heilige Hieronymus in zijn studeervertrek, 1514
BdH 4557 (PK)
- Pieter Nagel
De mens tussen het Oude en het Nieuwe Verbond, circa 1567
BdH 13333 (PK)

Centraal Museum Utrecht

De wereld van Pyke Koch

18 nov 2017 – 18 mrt 2018

- Pyke Koch
De schiettent, 1931
1425 (MK)
- Paul Delvaux
La ville rouge, 1944
2782 (MK)
- Pyke Koch
Rustende slaapwandelaarster III, circa 1965
2814 (MK)
- Pyke Koch
Portret van mevr. J.C. barones van Boetzelaer, 1948
BRL 2010 30 (MK)
- Pyke Koch
Portret Jkvr. J.C. van Boetzelaer, circa 1954
BRL 2012 03 (MK)

Museum Voorschoten

Het Paapje

4 feb 2017 – 21 mei 2017

- J.J.P. Oud
tapijt, 1938
MBT 39 (KN&V)
- J.J.P. Oud
tapijt, 1938
MBT 40 (KN&V)
- Het Paapje

- interieurtextiel, 1945-1960
V 1563 (KN&V)

Villa Mondriaan, Winterswijk

Figuratie in Stijl

3 mrt 2017 – 24 sep 2017

- Vilmos Huszár
Stilleven, 1909
1341 (MK)

Uitgaande langdurige bruiklenen nationaal

Zeeuws Museum, Middelburg

Dit is Zeeland – vaste presentatie geschiedenisalen

13 mei 2017 – 13 aug 2018

- Anoniem
baardmankruijk, 1520-1540
F 316 (KN&V)
- Anoniem
zoutvat, 1450-1525
F 3147 (KN&V)
- Anoniem
Driekoningenkan, 1350-1400
F 3854 (KN&V)
- Anoniem
kruijk, 1300-1350
F 4097 (KN&V)
- Anoniem
kom, 1425-1475
F 4995 (KN&V)
- Anoniem
tripschoen, 1400-1500
F 5761 (KN&V)

Dordrechts Museum

Herinrichting Cuyppaal

1 jul 2017 – 1 jul 2019

- Hendrik Maertensz. Sorgh
Gezicht op de Merwede, 1644-1647
1817 (OK)
- Jan Josefsz. Van Goyen
Vergezicht over een vlak landschap, 1642
2496 (OK)

Uitgaande bruiklenen internationaal

ARoS Aarhus Art Museum

The Garden – End of Times, Beginning of Times

8 apr 2017 – 10 sep 2017

- Jacob Isaacksz. van Ruisdael
Landschap met waterval,

- circa 1660
2521 (OK)
- Jacob Isaacksz. van Ruisdael
Bosgezicht, 1646
3193 (OK)
- Richard Long
Driftwood circle, 1978
BEK 1555 (MK)

Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen

Eurasienstab

12 okt 2017 – 21 jan 2018

- Joseph Beuys
Grond, 1980-1981
BEK 1579 a-i (MK)

Fondation Beyeler, Basel

Claude Monet

22 jan 2017 – 28 mei 2017

- Claude Monet
La maison du pêcheur, Varengeville, 1882
1544 (MK)

Kunstmuseum Basel

The Hidden Cézanne. From Sketchbook to Canvas

10 jun 2017 – 24 sep 2017

- Paul Cézanne
Portret van een man met baard, circa 1866
F II 120 recto (PK)
- Paul Cézanne
Landschap met bomen en gebouwen, circa 1890-1895
F II 150 (PK)
- Paul Cézanne
Bosgezicht, circa 1896
F II 214 (PK)
- Paul Cézanne
Studie naar de Hercules sculptuur van Pierre Puget in het Louvre, circa 1882-1884
F II 215 (PK)

Bröhan Museum, Berlijn

Jan Toorop (1858-1928)

23 feb 2017 – 21 mei 2017

- Jan Toorop
De nieuwe generatie, 1892
2337 (MK)
- Jan Toorop
Dorpelwachers der zee, 1901
2429 (MK)

Museo de Bellas Artes de Bilbao (venue 2)

Renoir and Intimacy

7 feb 2017 – 15 mei 2017

- Auguste Renoir
Jeune fille en rose dans un paysage, circa 1903
2614 (MK)

Monastère Royal de Brou, Bourg-en-Bresse

Georges Michel, le paysage sublime

7 okt 2017 – 7 jan 2018

- Jan van Kessel
Vergezicht met valkenjacht, 1665-1670
1399 (OK)
- Jacob Isaacksz. van Ruisdael
Het korenveld, op de achtergrond de Zuiderzee, circa 1660
1742 (OK)
- Herman Saftleven
Duinrand onder stormachtige lucht, circa 1632
1769 (OK)
- Georges Michel
Seinelandschap bij onweer, circa 1800-1843
2240 (OK)

SALOON, Brussel

People in Trees

8 sep 2017 – 24 sep 2017

- Bas Jan Ader
Broken Fall (Organic Amsterdamse Bos, Holland, 1971
FKI 200 (MK) Origineel

Instituut de Carton, Brussel

La vie, palimpseste la vie

23 sep 2017 – 23 dec 2017

- Henri Jacobs
Mohhe, 1987
Stad-S 4

Koninklijke musea voor Schone Kunsten van België, Brussel

Magritte, Broodthaers & de hedendaagse kunst

13 okt 2017 – 18 feb 2018

- René Magritte
La reproduction interdite, 1937
2939 (MK)

Europalia Arts Festival, Brussel

Power and Other Things. Indonesia and Art

18 okt 2017 – 21 jan 2018

- Jan Toorop
Zelfportret in Javaanse gewaden, 1883
MB 761 (PK)

**Musée du Louvre, Parijs
(Venue 1)**

*Vermeer and the Masters of Genre
Painting: Inspiration and Rivalry*
22 feb 2017 – 22 mei 2017

**National Gallery of Ireland,
Dublin (venue 2)**

17 jun 2017 – 17 sep 2017

**National Gallery of
Art Washington (venue 3)**

22 okt 2017 – 21 jan 2018

- Gerard Dou
Jonge vrouw aan de kaptafel,
1667
1186 (OK)
Alleen naar Parijs:
- Eglon Hendrik van der Neer
Citerspeelster bij het virginaal,
1669
1585 (OK)

**Museum voor Schone Kunsten
Gent**

*Ooggetuigen: Francisco Goya en
Farideh Lashai*

10 feb 2017 – 7 mei 2017

- Francisco Goya
*Tristes presentimientos de lo que
ha de acontecer*, circa 1814-1820
DN 471/34 (PK)
- Francisco Goya
Los Desastres de la Guerra,
circa 1810-1820
DN 471 - DN 550
- Francisco Goya
Con razon ó sin ella,
circa 1810-1814
DN 472/35 (PK)
- Francisco Goya
Lo mismo, circa 1810-1814
DN 473/36 (PK)
- Francisco Goya
Las mugeres dan valor,
circa 1810-1814
DN 474/37 (PK)
- Francisco Goya
Y son fieras, circa 1810-1814
DN 475/38 (PK)
- Francisco Goya
Bien te se está, circa 1810-1814
DN 476/39 (PK)
- Francisco Goya
Que valor!, circa 1810-1814
DN 477/40 (PK)
- Francisco Goya
Siempre sucede, circa 1814-1820
DN 478/41 (PK)
- Francisco Goya
No quieren, circa 1810-1814

DN 479/42 (PK)

- Francisco Goya
Tampoco, circa 1810-1814
DN 480/43 (PK)
- Francisco Goya
Ni por esas, circa 1810-1814
DN 481/44 (PK)
- Francisco Goya
Para eso habeis nacido,
circa 1810-1814
DN 482/45 (PK)
- Francisco Goya
Amarga presencia,
circa 1810-1814
DN 483/46 (PK)
- Francisco Goya
Duro es el paso!,
circa 1810-1814
DN 484/47 (PK)
- Francisco Goya
Y no hai remedio,
circa 1810-1814
DN 485/48 (PK)
- Francisco Goya
Se aprovechan, circa 1810-1814
DN 486/49 (PK)
- Francisco Goya
No se convienen,
circa 1810-1814
DN 487/50 (PK)
- Francisco Goya
Enterrar y callar, circa 1810-1814
DN 488/51 (PK)
- Francisco Goya
Ya no hay tiempo,
circa 1810-1814
DN 489/52 (PK)
- Francisco Goya
Curartos, y à otra, 1810
DN 490/53 (PK)
- Francisco Goya
Será lo mismo, circa 1810-1814
DN 491/54 (PK)
- Francisco Goya
Tanto y mas, 1810
DN 492/55 (PK)
- Francisco Goya
Lo mismo en otras partes,
circa 1810-1814
DN 493/56 (PK)
- Francisco Goya
Aun podrán servir,
circa 1810-1814
DN 494/57 (PK)
- Francisco Goya
Tambien estos, circa 1810-1814
DN 495/58 (PK)
- Francisco Goya
No se puede mirar,

circa 1810-1814

- DN 496/59 (PK)
- Francisco Goya
Caridad, 1810
DN 497/60 (PK)
- Francisco Goya
Populacho, circa 1814-1820
DN 498/61 (PK)
- Francisco Goya
Lo merecia, circa 1814-1820
DN 499/62 (PK)
- Francisco Goya
Estragos de la guerra,
circa 1810-1814
DN 500/63 (PK)
- Francisco Goya
Fuerte cosa es!, circa 1810-1814
DN 501/64 (PK)
- Francisco Goya
Por qué?, circa 1810-1814
DN 502/65 (PK)
- Francisco Goya
Qué hai que hacer mas?,
circa 1810-1814
DN 503/66 (PK)
- Francisco Goya
Por una navaja, circa 1810-1814
DN 504/67 (PK)
- Francisco Goya
No se puede saber por qué,
circa 1810-1814
DN 505/68 (PK)
- Francisco Goya
Tampoco, circa 1810-1814
DN 506/69 (PK)
- Francisco Goya
Esto es peor, circa 1810-1814
DN 507/70 (PK)
- Francisco Goya
Bárbaros!, circa 1810-1814
DN 508/71 (PK)
- Francisco Goya
Grande hazaña! Con muertos!,
circa 1810-1814
DN 509/72 (PK)
- Francisco Goya
Algun partido saca,
circa 1814-1820
DN 510/73 (PK)
- Francisco Goya
Escapan entre las llamas,
circa 1810-1814
DN 511/74 (PK)
- Francisco Goya
Todo va revuelto,
circa 1814-1820
DN 512/75 (PK)
- Francisco Goya
Tambien esto, circa 1810-1814

DN 513/76 (PK)

- Francisco Goya
Yo lo vi, circa 1810-1814
DN 514/77 (PK)
- Francisco Goya
Y esto tambien, circa 1810-1814
DN 515/78 (PK)
- Francisco Goya
Esto es malo, circa 1810-1814
DN 516/79 (PK)
- Francisco Goya
Así sucedió, circa 1810-1814
DN 517/80 (PK)
- Francisco Goya
Cruel lástima!, circa 1811-1812
DN 518/81 (PK)
- Francisco Goya
Caridad de una muger,
circa 1811-1812
DN 519/82 (PK)
- Francisco Goya
Madre infeliz!, circa 1811-1812
DN 520/83 (PK)
- Francisco Goya
Gracias á la almorta,
circa 1811-1812
DN 521/84 (PK)
- Francisco Goya
No llegan á tiempo,
circa 1811-1812
DN 522/85 (PK)
- Francisco Goya
Espiró sin remedio,
circa 1811-1812
DN 523/86 (PK)
- Francisco Goya
Clamores en vano,
circa 1811-1812
DN 524/87 (PK)
- Francisco Goya
Lo peor es pedir, circa 1811-1812
DN 525/88 (PK)
- Francisco Goya
Al cementerio, circa 1811-1812
DN 526/89 (PK)
- Francisco Goya
Sanos y enfermos,
circa 1811-1812
DN 527/90 (PK)
- Francisco Goya
No hay que dar voces,
circa 1811-1812
DN 528/91 (PK)
- Francisco Goya
De qué sirve una taza?,
circa 1811-1812
DN 529/92 (PK)
- Francisco Goya
No hay quien los socorra,

circa 1811-1812

- DN 530/93 (PK)
- Francisco Goya
Si son de otro linage,
circa 1811-1812
DN 531/94 (PK)
- Francisco Goya
Las camas de la muerte,
circa 1814-1820
DN 532/95 (PK)
- Francisco Goya
Muertos recogidos,
circa 1811-1812
DN 533/96 (PK)
- Francisco Goya
Carretadas al cementerio,
circa 1811-1812
DN 534/97 (PK)
- Francisco Goya
Qué alboroto es este?,
circa 1814-1820
DN 535/98 (PK)
- Francisco Goya
Extraña devocion!,
circa 1814-1820
DN 536/99 (PK)
- Francisco Goya
Esta no lo es menos,
circa 1814-1820
DN 537/100 (PK)
- Francisco Goya
Que locura!, circa 1814-1820
DN 538/101 (PK)
- Francisco Goya
Nada. Ello dirá, circa 1814
DN 539/102 (PK)
- Francisco Goya
No saben el camino,
circa 1814-1820
DN 540/103 (PK)
- Francisco Goya
Contra el bien general,
circa 1814-1820
DN 541/104 (PK)
- Francisco Goya
Las resultas, circa 1814-1820
DN 542/105 (PK)
- Francisco Goya
Gatesca pantomima,
circa 1814-1820
DN 543/106 (PK)
- Francisco Goya
Esto es lo peor!, circa 1814-1820
DN 544/107 (PK)
- Francisco Goya
Farándula de charlatanes,
circa 1814-1820
DN 545/108 (PK)
- Francisco Goya

El buitre carnívoro,

- circa 1814-1820
DN 546/109 (PK)
- Francisco Goya
Que se rompe la cuerda,
circa 1814-1820
DN 547/110 (PK)
- Francisco Goya
Se defiende bien, circa 1814-1820
DN 548/111 (PK)
- Francisco Goya
Murió la Verdad, circa 1814-1820
DN 549/112 (PK)
- Francisco Goya
Si resucitará?, circa 1814-1820
DN 550/113 (PK)

Bucerius Kunst Forum, Hamburg

The Birth of the Art Market

23 sep 2017 – 7 jan 2018

- Frans Floris (I)
De dood van Lucretia, circa 1560
1940 (OK)
- Philips Koninck
Vlak landschap met brede rivier,
circa 1648
2505 (OK)
- Albrecht Dürer
De heilige Eustachius, circa 1501
DN 1311/262 (PK)
- Rembrandt van Rijn
*Vier studies van Rembrandts
vrouw Saskia*, circa 1635-1636
R 83 recto (PK)

Staatliche Kunsthalle Karlsruhe

Cézanne: Metamorphoses

27 okt 2017 – 11 feb 2018

- Paul Cézanne
Studieblad met diverse figuren,
circa 1879-1880
F II 118 recto (PK)
- Paul Cézanne
*Studies van drie figuren, waar-
onder een zelfportret*, circa 1883
F II 122 (PK)
- Paul Cézanne
*Landschap in de Jas de Bouffan
en portret van een jongeman*,
circa 1880-1882
F II 211 verso (PK)

Wallraf Richartz Museum, Keulen

*Tintoretto – Venedigs Moderne um
1540*

6 okt 2017 – 28 jan 2018

- Jacopo Tintoretto
Maria met Kind, circa 1550
2564 (OK)

- Jacopo Tintoretto
De wijze en de dwaze maagden, 1547-1550
2567 (OK)

MUDAC, Lausanne

- Aldo Bakker. Pause*
8 feb 2017 – 30 apr 2017
- Aldo Bakker
Three Pair, 2013
V 2882 a-c (KN&V)

Palais des Beaux Arts Lille

- Jean François Millet*
12 okt 2017 – 21 jan 2018
- Jean François Millet
Breïend boerenmeisje zittend bij haar koe, circa 1852-1853
F II 10 (PK)

The National Gallery, Londen

- Michelangelo I Sebastiano: A Meeting of Minds*
15 mrt 2017 – 25 jun 2017
- Michelangelo Buonarroti
Maria met Christuskind in een venster, circa 1516-1517
I 198 (PK)

Barbican Art Gallery, Londen (venue 1)

- Basquiat: Boom for Real*
21 sep 2017 – 28 jan 2018
- Jean-Michel Basquiat
Untitled, 1982
3047 (MK)

The National Gallery, Londen

- Monochrome: Painting in Black and White*
30 okt 2017 – 18 feb 2018
- Adriaen van de Venne
Arme Weelde, 1635
1896 (OK)
  - Hendrick Goltzius
De grote Hercules, 1589
BdH 8079 (PK)
  - Pieter de Jode (II)
Rinaldo en Armida, 1644
BdH Boek FA 76/16154 (PK)

Museo Thyssen Bornemisza, Madrid

- Renaissance Venice: The Triumph of Beauty and the Destruction of Painting*
20 jun 2017 – 24 sep 2017
- Titiaan
Jongen met honden in een

- landschap*, 1565-1576
2569 (OK)

Draiflessen Collection, Mettingen

- Face to Face with Images*
14 okt 2017 – 28 jan 2018
- Gerhard Richter
Schwan (3), 1989
3217 (MK)

Metropolitan Museum of Art, New York

- Hercules Segers*
6 feb 2017 – 8 jan 2017
- Hercules Segers
Rivierdal met huizen, circa 1625
2525 (OK)

Solomon R. Guggenheim Museum, New York (venue 1)

- Mystical Symbolism*
30 jun 2017 – 4 okt 2017

Peggy Guggenheim Collection, Venezia (venue 2)

- 27 okt 2017 – 7 jan 2018
- Jan Toorop
De nieuwe generatie, 1892
2337 (MK)

Metropolitan Museum of Art, New York

- Michelangelo Divine Draftsman and Designer*
6 nov 2017 – 11 feb 2018
- Michelangelo Buonarroti
Studies van een paard met twee naakte ruiters en een manntorso, circa 1508-1509
I 513 recto (PK)
  - Michelangelo Buonarroti
Studies van een uitgestrekte rechter onderarm voor het fresco 'De dronkenschap van Noach' in de Sixtijnse Kapel, circa 1508-1509
I 513 verso (PK)

Fondation Custodia, Parijs (venue 2)

- Drawings for Paintings in the Age of Rembrandt*
3 feb 2017 – 7 mei 2017
- Hendrik Cornelisz. van Vlie
Schetsboek met 21 bladen met 38 tekeningen, 1671
HvV 1 a-s (PK)
  - Nicolaes Maes
Een kantwerkster, circa 1654
1655

- MB 199 (PK)
- Willem van de Velde (I)
Het Engelse schip 'Royal Prince', 1663
MB 1866/T 352 (PK)

Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris

- Derain, Balthus, Giacometti*
1 jun 2017 – 29 okt 2017
- Balthus
De kaartspelers, 1968-1973
2854 (MK)

Museum Georg Schäfer, Schweinfurt

- Mies van der Rohe. The MoMA Collages*
26 feb 2017 – 28 mei 2017
- Wassily Kandinsky
Grosse Studie, 1914
2677 (MK)

Staatliches Museum Schwerin (venue 1)

- Medusa's Menagerie*
7 jul 2017 – 15 okt 2017
- Elias van den Broeck
Een vogelnest aan de voet van een boom, 1675-1708
1278 (OK)
  - Otto Marseus van Schrieck
Landschap met insecten, cycloam en distel, 1650-1675
2206 (OK)

He Xiangning Art Museum, Shenzhen

- In search of Global Poetry: Videos from the Han Nefkens Collection*
15 apr 2017 – 18 okt 2017
- Zwelethu Mthethwa
Flex, 2002
BRL 2004-24 (MK)
  - Anri Sala
1395 Days without Red, 2011
BRL 2011-23 a (MK)
  - Shirin Neshat
Tooba, 2002
BRL 2013-10 (MK)
  - Pipilotti Rist
Cinquante Fifty (Installation for a Parking Lot), 2000
BRL 2013-18 (MK)
  - Sam Taylor Wood
Strings, 2003
BRL 2013-24 (MK)
  - Bill Viola
Man of Sorrows, 2001

- BRL 2013-29 (MK)

- Adel Abdessemed
Foot On, 2005
BRL 2016-15 (MK)
- Deimantas Narkevicius
Disappearance of a Tribe, 2005
BRL 2016-17 (MK)

Tokyo Metropolitan Art Museum (venue 1)

- Collection of Museum Boijmans Van Beuningen – Bruegel's 'The Tower of Babel' and Great 16th Century Masters*
18 apr 2017 – 2 jul 2017
- National Museum of Art Osaka (venue 2)**
18 jul 2017 – 15 okt 2017
- Jheronimus Bosch
De marskramer, circa 1500
1079 (OK)
  - Jacob Cornelisz. van Oostsanen
Portret van Augustijn van Teylingen, circa 1520
1625 (OK)
  - Jacob Cornelisz. van Oostsanen
Portret van Judoca van Egmond van der Nieuburgh, circa 1520
1626 (OK)
  - Bernard van Orley
Christus aan het kruis tussen Maria en Johannes, circa 1525
1629 (OK)
  - Pieter Pourbus
Portret van Joris (?) van den Heede, circa 1555
1681 (OK)
  - Jan Provoost
Het dispuut van de heilige Catharina, circa 1520
1682 recto (OK)
  - Jan Provoost
De heilige Catharina, circa 1520
1682 verso (OK)
  - Anri van Scorel
Portret van een jonge scholier, 1531
1797 (OK)
  - Meester van de Magdalena legende
Portret van Dirk Borre van Amerongen en Maria van Snellenberg, ca. 1515
2311 (OK)
  - Joachim Patinir
Landschap met de brand van Sodom en Gomorra, circa 1520
2312 (OK)
  - Cornelis Engebrectsz.
Christus aan het kruis,

- 1510-1520

- 2315 (OK)
- Meester van de Inzameling van het Manna
Offerande der joden, 1460-1470
2349 recto (OK)
- Herri met de Bles
Landschap met de Heilige Christoffel, circa 1540
2437 (OK)
- Anoniem
Christus wordt voor Pilatus gebracht, 1515-1525
2438 (OK)
- Jheronimus Bosch
Kop van een oude vrouw, circa 1510?
2439 (OK)
- Anoniem
De aanbidding van de drie koningen, circa 1540
2440 (OK)
- Anoniem
De verzoeking van de Heilige Antonius, circa 1540
2441 (OK)
- Dieric Bouts
Het hoofd van Christus, circa 1470
2442 (OK)
- Pieter Bruegel (I)
De toren van Babel, circa 1568
2443 (OK)
- Gerard David
Maria met kind, zittend in een landschap, circa 1520
2446 (OK)
- Lucas van Leyden
De vrouw van Potifar toont het kleed van Jozef, circa 1512
2455 (OK)
- Anoniem
Loth en zijn dochters, circa 1520
2456 (OK)
- Anoniem
Portret van een onbekende vrouw, 1520-1530
2457 (OK)
- Anoniem Utrecht?
Portret van Dirk Borre van Amerongen en Maria van Snellenberg, ca. 1515
2464 (OK)
- Anoniem
De H. Catharina wordt weggevoerd om onthoofd te worden, 1460-1470
2468 (OK)
- Anoniem
- Anoniem
Maria met Kind voor een landschap, 1470-1480
2469 recto (OK)
- Hans Memling
Twee paarden in een landschap, circa 1490
2470 (OK)
- Anoniem
Maria met Kind, zittend in de hortus conclusus, 1520-1530
2472 (OK)
- Joachim Patinir
Landschap met grazende ezel, circa 1520
2474 (OK)
- Meester van de Magdalena legende
Maria met Kind dat een appel vasthoudt, circa 1500
2481 (OK)
- Anoniem
De verkondiging aan Maria, 1485-1500
2642 (OK)
- Cornelis Engebrectsz.
Christus als Lam Gods, circa 1510
2885 (OK)
- Maarten van Heemskerck
De goden van de Olympus, 1556
2964 (OK)
- Meester van het Geborduurde Lover
De heilige Catharina, circa 1500
3168 (OK)
- Meester van het Geborduurde Lover
De heilige Barbara, circa 1500
3169 (OK)
- Jacob Cornelisz. van Oostsanen
Maria met Kind en musicerende engelen, circa 1515
3170 (OK)
- Jacob Cornelisz. van Oostsanen
Kanunnik Dirk Willemsz van Rietwijk met de Heilige Christoffel, circa 1516
3378 recto (OK)
- Jacob Cornelisz. van Oostsanen
De heilige Jeroen van Noordwijk, circa 1516
3379 verso (OK)
- Anoniem

- Christus voor Pilatus*, circa 1480
3387 (OK)
- Monogrammist I.A.M. van Zwolle
De aanbidding door de koningen, circa 1490
BdH 12 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De gulzigheid, 1558
BdH 1083 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De wellust, circa 1558
BdH 1085 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De heilige Jacobus bezoekt de tovenaer Hermogenes, 1565
BdH 7166 (PK)
  - Jheronimus Bosch
(navolger van)
Kreupelen, circa 1570-1580
BdH 7494 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De val van de tovenaer Hermogenes, 1565
BdH 7580 (PK)
  - Hendrick Hondius (I)
De schilder Jheronimus Bosch, 1610
BdH 7700 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De blinde leidt de blinde, circa 1550-1570
BdH 7993 (PK)
  - Joannes van Doetecum (I), Lucas van Doetecum, Pieter Bruegel (I), Hieronymus Cock
Bebost gebied, circa 1555
BdH 8004 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De grote vissen eten de kleine, 1557
BdH 8007 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De zomer, 1570
BdH 8017 (PK)
  - Frans Huys
Schaatsers voor de Sint Jorispoort in Antwerpen, circa 1558
BdH 8020 (PK)
  - Pieter Bruegel (I)
De wildeman, 1566
BdH 8021 (PK)
  - Pieter van der Heyden
Het Laatste Oordeel, 1558
BdH 8756 (PK)
  - Jheronimus Bosch
De boommens, circa 1590-1610
BdH 9588 (PK)
  - Pieter Bruegel (I)
- De konijnenjacht*, 1560
BdH 9589 (PK)
- Frans Huys
Bewapende driemaster op open zee begeleid door een galei, circa 1561-1562
BdH 9590 (PK)
  - Joannes van Doetecum (I)
De verzoeking van de heilige Christoffel, 1561
BdH 10066 (PK)
  - Joannes van Doetecum (I)
Sint Maarten met zijn paard op een schip, circa 1561
BdH 10067 (PK)
  - Joannes van Doetecum (I)
De belegering van een olifant, circa 1561
BdH 10068 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De keisnider, 1559
BdH 10073 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De boerenbruiloftsdans, circa 1570-1572
BdH 10076 (PK)
  - Pieter van der Heyden
Het narrenfeest, circa 1570-1572
BdH 11385 (PK)
  - Meester J. Kock
De verzoeking van de heilige Antonius, 1522
BdH 11547 (PK)
  - Philips Galle
Het Colosseum in Rome, 1572
BdH 13286 di. (PK)
  - Pieter van der Heyden
Die blau Schuyte, 1559
BdH 14468 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De mosselschelp, 1562
BdH 14469 (PK)
  - Pieter van der Heyden
Het gevecht om geld, circa 1570-1572
BdH 14472 (PK)
  - Philips Galle
De hoop, circa 1560
BdH 15039 (PK)
  - Philips Galle
De liefde, circa 1559-1560
BdH 15040 (PK)
  - Meester J. Kock
De heilige Christoffel, circa 1580-1620
BdH 16681 (PK)
  - Pieter van der Heyden
De verzoeking van de heilige Antonius, 1556
- BdH 20098 (PK)
- Cornelis Cort (toegeschreven)
Het Laatste Oordeel, circa 1560-1565
BdH 20128 - BdH 20130
  - Frans Hogenberg, Pieter Bruegel (I), Bartholomeus de Momper (I)
De kernis van Hoboken, circa 1559
BdH 23400 (PK)
  - Pieter van der Heyden
Vrolijk gezelschap, 1567
BdH 23959 (PK)
  - Jheronimus Bosch
(navolger van)
Fantastische figuren, circa 1570-1580
BdH 23960 (PK)
  - Pieter van der Heyden
Jesus in het voorgeborchte van de hel, 1561
BdH 25470 (PK)
  - Anoniem
Jozef van Arimathea of Nicodemus, circa 1520
BEK 1095 (OK)
  - Anoniem
Drieluikje met Kruisdraging, Kruisiging, Kruisafname en Graflegging, circa 1500
BEK 1776 (OK)
  - Anoniem
Maria van een verkondigingsgroep, circa 1460
BEK N 2 (OK)
  - Meester Arnt van Zwolle
Heilige Ambrosius, circa 1480
BEK N 9 a (OK)
  - Meester Arnt van Zwolle
Heilige Gregorius, circa 1480
BEK N 9 b (OK)
  - Meester Arnt van Zwolle
Heilige Augustinus, circa 1480
BEK N 9 c (OK)
  - Meester Arnt van Zwolle
Heilige Hieronymus, circa 1480
BEK N 9 d (OK)
  - Pieter van der Heyden
Het Laatste Oordeel, circa 1560-1570
Boek F.A. 1091 (PK)
  - Anoniem Duits
De heilige Christoffel, circa 1450-1470
DN 55/4 (PK)
  - Pieter van der Heyden
Het geduld, 1557
L 1955/32 (PK)
  - Hieronymus Cock
- Eerste gezicht op het Colosseum*, 1551
L 1958/18 (PK)
- Philips Galle
De vernietiging van de Toren v an Babel en de verstrooiing van het volk, 1569
L 1964/6 e (PK)
  - Cornelis Cort
Pictorum aliquot celebrium Germaniae Inferioris effigies, 1600
OB 2862 a-w (PK)
  - Jheronimus Bosch
De heilige Christoffel, circa 1500
St 26
  - Anoniem
Knielende apostel, circa 1520
St 196
  - Anoniem
Knielende Jozef, circa 1525
St 197
  - Anoniem
Nicodemus, circa 1510
St 198
- Basilica Palladiana, Vicenza**
Van Gogh between Wheat and Sky
7 okt 2017 – 8 apr 2018
- Vincent van Gogh
Stilleven met aardappels, 1885
BRL 83 03 (MK)
- National Gallery of Art Washington (venue 3)**
Bosch to Bloemaert. Early Netherlandish Drawings
8 okt 2017 – 7 jan 2018
- Abraham Bloemaert
Interieur van de werkplaats van een kuiper, circa 1600-1610
A Bloemaert 12 (PK)
  - Abraham Bloemaert
De Maria van de annunciatie, circa 1615-1618
AB 11 (PK)
  - Cornelis Claesz. van Wieringen
Gezicht op een terras en schepen in een haven, circa 1613
CCW 1 (PK)
  - Hendrick Goltzius
Duinlandschap met een boerderij, circa 1603
DN 199/96 (PK)
  - David Vinckboons (I)
Een boer en boerin in gesprek, circa 1604-1606
DV 1 (PK)
  - Jacques de Gheyn (II)
- Studieblad met de koppen van een oude man, een jongen en een vrouw*, circa 1600-1610
H 259 (PK)
- Hendrick Goltzius
Portret van een man met baard, 1609
HG 12 (PK)
  - Jacob Matham
Fantasieportret van een man, 1606
JMat 2 (PK)
  - Petrus Christus
Portret van een jonge vrouw, circa 1450
MB 328 (PK)
  - Anoniem
Studieblad met een mannenhoofd, een vrouwenhoofd, een hand en een oog, circa 1480
MB 329 (PK)
  - Pieter Coecke van Aelst (I)
Herbergtafereel met bordspel, 1529
MB 330 (PK)
  - Pieter Bruegel (I)
Een van de zeven deugden: Temperantia (Matigheid), 1560
MB 331 (PK)
  - Hendrick Goltzius
Offerscène (Suovetaurilia), circa 1585-1588
MB 333 recto (PK)
  - Abraham Bloemaert
Twee studies van een meisje en een herhaling van haar gezicht, circa 1595-1602
MB 336 recto (PK)
  - Abraham Bloemaert
Zeven figuurstudies, circa 1595-1602
MB 336 verso (PK)
  - Hendrik de Clerck
Het Laatste Avondmaal, circa 1595-1600
MB 1701 (PK)
  - Meester van de Dood van Absalom
Bos met zes leeuwen, circa 1500-1540
MB 1707 (PK)
  - Jacques de Gheyn (II)
Ruitergevecht, 1599
MB 1711 (PK)
  - Jacques de Gheyn (II)
De drie koningen, circa 1600-1629
MB 1713 (PK)
  - Karel van Mander
- Het Laatste Avondmaal*, 1596
MB 1721 (PK)
- Karel van Mander
De voetwassing, 1596
MB 1722 (PK)
  - Karel van Mander
Christus op de Olijfborg, 1596
MB 1723 (PK)
  - Karel van Mander
De gevangenneming van Christus, 1596
MB 1724 (PK)
  - Jacques de Gheyn (II)
De apostel Thomas, circa 1589-1592
MB 1734 (PK)
  - Jacques de Gheyn (II)
De apostel Mattheüs, circa 1589-1592
MB 1738 (PK)
  - Hendrick Goltzius
Portret van een jonge vrouw, circa 1605-1610
MB 1739 (PK)
  - Hendrick Goltzius
De Smaak (een der vijf zintuigen), circa 1595-1596
MB 1740 (PK)
  - Hendrick Goltzius
De Reuk (een der vijf zintuigen), circa 1595-1596
MB 1741 (PK)
  - Hendrick Goltzius
Doctrina (Onderwijs), 1583
MB 1742 (PK)
  - Hendrick Goltzius
De man met de aardappelneus, circa 1600-1605
MB 1743 (PK)
  - Joos van Winghe
De apostel Paulus in Korinthe bij Aquila en Priscilla, circa 1585-1590
MB 1744 (PK)
  - Hendrick Goltzius
Het Gezicht (een der vijf zintuigen), circa 1595-1596
MB 1747 (PK)
  - Hendrick Goltzius
Het gehoor (een der vijf zintuigen), circa 1595-1596
MB 1751 (PK)
  - Adam van Noort
Minerva onderricht Pictura (Schilderkunst), 1598
MB 1767 (PK)
  - Lambert van Noort
Joris neemt afscheid van de koning van Silena, 1555

- MB 1768 (PK)
- Joos de Momper (II)
Landschap met ruiters op de valkenjacht, circa 1610
MB 1769 (PK)
- Johannes Stradanus
Odysseus en Aeolus in de Grot der Winden (Odyssee, Boek IX), circa 1600-1605
MB 1777 (PK)
- Anoniem
Dromedaris, circa 1600
MB 1787 (PK)
- Roelandt Savery
Drie staande mannen, circa 1603-1614
MB 1792 (PK)
- Johannes Stradanus
De vogelvangsters, circa 1596
MB 1903 (PK)
- Joachim Anthonisz. Wtewaeld
De aanbidding der koningen, circa 1605-1620
MB 1919 (PK)
- David Vinckboons (I)
De berg heeft een muis gebaard, 1611
MB 1948/T 17 (PK)
- Hendrick Hondius (I)
Imaginaire stadsgezichten met de aanbidding der herders, 1618
MB 1949/T 1 (PK)
- Hendrick Goltzius
Venus en Amor, 1590
MB 1953/T 11 (PK)
- Hendrick Goltzius
Aritmetica (Rekenkunde), circa 1580
MB 1956/T 7 (PK)
- Hendrick Goltzius
Portret van Jan Baertsz., 1580
MB 1958/T 4 (PK)
- Hendrick Goltzius
Portret van Maritgen Pietersdochter, 1580
MB 1958/T 5 (PK)
- Pieter Coecke van Aelst (I)
De kruisdraging, circa 1530-1550
MB 1958/T 9 (PK)
- Pieter Coecke van Aelst (I)
Ecce Homo, circa 1530-1550
MB 1958/T 10 (PK)
- Anoniem
Jan IV, hertog van Brabant, circa 1460-1470
MB 1958/T 20 (PK)
- Anoniem
Lodewijk, Hertog van Savoye, circa 1460-1470
- MB 1958/T 21 (PK)
- Jacques de Gheyn (II)
Soldaat die zijn musket laadt, circa 1597-1600
MB 1959/T 11 (PK)
- Maarten van Heemskerck
Job op de mestvaart, 1562
MB 1959/T 22 (PK)
- Jan Harmensz. Muller
Adam en Eva, circa 1590
MB 1962/T 5 (PK)
- Gerrit Pietersz.
Mercurius, circa 1591-1593
MB 1975/T 28 recto (PK)
- Jacques de Gheyn (II)
Studie van een stam van een oude boom, circa 1600-1610
MB 1976/T 41 (PK)
- Paulus Willemsz. van Vianen
Twee bomen en struikgewas, circa 1602-1607
MB 1978/T 28 recto (PK)
- Hans Speckaert
De strijd tussen goden en giganten, circa 1575
MB 1988/T 5 recto (PK)
- Karel van Mander
Het godenfeest tijdens de bruiloft van Peleus en Thetis, circa 1589
MB 1991/T 7 (PK)
- Abraham Bloemaert
De bewening van Christus, circa 1625
MB 2001/T 1 (PK)
- Hans Bol
De maand januari (Waterman), circa 1580-1581
MB 2005/T 2 a (PK)
- Hans Bol
De maand februari (Vissen), 1580
MB 2005/T 2 b (PK)
- Hans Bol
De maand maart (Ram), circa 1580
MB 2005/T 2 c (PK)
- Hans Bol
De maand april (Stier), circa 1580
MB 2005/T 2 d (PK)
- Hans Bol
De maand mei (Tweeling), 1580
MB 2005/T 2 e (PK)
- Hans Bol
De maand juni (Kreeft), 1580
MB 2005/T 2 f (PK)
- Hans Bol
De maand juli (Leeuw), 1580
- MB 2005/T 2 g (PK)
- Hans Bol
De maand augustus (Maagd), circa 1580
MB 2005/T 2 h (PK)
- Hans Bol
De maand september (Weegschaal), 1580
MB 2005/T 2 i (PK)
- Hans Bol
De maand oktober (Schorpioen), 1581
MB 2005/T 2 j (PK)
- Hans Bol
De maand november (Boogschutter), 1581
MB 2005/T 2 k (PK)
- Hans Bol
De maand december (Steenbok), circa 1581
MB 2005/T 2 l (PK)
- Pieter de Jode (I)
Elisa en het wonder van de olie van de weduwe van de profeet, circa 1600-1630
MB 2009/T 28 (PK)
- Jan van Eyck
Kruisiging van Christus, circa 1440-1450
MB 2014/T 1 (PK)
- Johannes Wierix
Het oordeel van Paris, circa 1598-1599
MvS 393 (PK)
- Pieter Cornelisz. Kunst
De Spijziging van de Armen, 1531
N 5 (PK)
- Jan Swart van Groningen
De ouderlingen bespieden Suzanna, circa 1530-1550
N 6 (PK)
- Anoniem
Madonna met zegenend Christuskind, circa 1440-1450
N 9 (PK)
- Aertgen Claesz. van Leyden
Dansend boerenpaar en doedelzakspeler, circa 1525-1530
N 12 (PK)
- Lucas van Leyden
Jaël doodt Sisera, circa 1520-1525
N 13 (PK)
- Jan van Scorel
Heuvelslandschap met stad, circa 1519-1521
N 17 (PK)
- Pieter Bruegel (I)
Een van de zeven deugden: Caritas (Naastenliefde), 1559
N 18 (PK)
- Hans Bol
Boslandschap met een beek, 1588
N 36 (PK)
- Hans Bol
De verloren zoon verspielt zijn fortuin (Lucas 15:13), 1584
N 38 (PK)
- Aertgen Claesz. van Leyden
Bruiloftsmaal, circa 1530-1540
N 67 (PK)
- Tobias Verhaecht
Rivierlandschap met de verzoeking van Christus, circa 1605-1620
N 72 (PK)
- Pieter Bruegel (I)
Berglandschap met de Emmausgangers, circa 1560
N 86 (PK)
- Jan Brueghel (I)
Ondergelopen beekdal met grote bomen, circa 1590-1595
N 127 (PK)
- Anoniem
Het oordeel van een keizer, circa 1480
N 138 (PK)
- Jan Gossaert
Keizer Conrad ontdekt de ware identiteit van zijn page, circa 1520-1530
N 139 (PK)
- Roelandt Savery
Staannde man, circa 1610
N 144 (PK)
- Pieter Bruegel (I)
Berglandschap met muilddierdrijvers, circa 1552-1555
N 146 (PK)
- Jheronimus Bosch
Het uilennest, circa 1505-1515
N 175 recto (PK)
- Maarten van Heemskerck
De triomf van Jozef, 1559
N 178 (PK)
- Maarten van Heemskerck
De triomf van de Heilige Stefanus, 1559
N 179 (PK)
- Maarten van Heemskerck
De triomf van Isaäk, 1559
N 180 (PK)
- Pieter Bruegel (I)
Een van de zeven deugden:
- *Fortitudo (Kracht)*, 1560
N 189 (PK)
- Jheronimus Bosch
Spinster en oude vrouw, circa 1480-1490
N 190 recto (PK)
- Jheronimus Bosch
Vos en haan, circa 1500-1505
N 190 verso (PK)
- Pieter Bruegel (I)
Gezicht op Reggio di Calabria aan de Straat van Messina, circa 1560
N 191 (PK)
- Abraham Bloemaert
Studies van een liggende naakte man en een deelstudie van zijn benen en voeten (voor het schilderij De bewening van Christus), circa 1625
St 316
- Hendrik Cornelisz. Vroom
Vijf schepen in een storm, circa 1595-1600
Vroom 1 (PK)
- **Bauhaus-Museum Weimar/ Klassik Stiftung Weimar (venue 1)**
Paths from the Bauhaus
17 aug 2017 – 5 nov 2017
- **Gerhard Marcks Haus, Bremen (venue 2)**
26 nov 2017 – 4 mrt 2018
- Frans Wildenhain
vaas, 1933-1947
A 3147 (KN&V)
- Marguerite Wildenhain
Friedlander
Cilindrische vaas met ribbeldecoratie, 1933-1947
A 7421 (KN&V)
- **Kunsthistorisches Museum, Wenen**
Peter Paul Rubens. The Power of Transformation
17 okt 2017 – 14 jan 2018
- Peter Paul Rubens
Blad met kopieën naar Tobias Stimmer, circa 1595-1600
MB 5000 (PK)
- **Autostadt Wolfsburg**
Design Display 06
5 dec 2017 – 15 apr 2018
- Dave Hakkens
Phonebloks, 2013
V 2897 a-d 1-12 (KN&V)

Bibliotheek

De bibliotheek in cijfers

Bibliotheekbezoekers extern	360
Aanvragen bibliotheekbezoekers	698
Interne aanvragen	1.826
Totaal opgevraagde publicaties intern	3.032
Informatievragen via bibliotheekmail	276
Aantal collectie- en documentatievragen intern	511
Aantal prentenonderzoekers	31

Aantal nieuwe publicaties	
• monografieën	720
• tentoonstellingscatalogi	570
• artikelen	580
• bestandscatalogi	56
• veilingcatalogi	52
• retrospectief	2.524
• museumpublicaties	39

Nieuwe publicaties met objectverwijzing 667
(totaal nu 15.823 objecten gekoppeld aan 10.635 publicaties)

Aangepaste records in Adlib 4.569

Schenkingen

De bibliotheek ontvangt schenkingen van onder anderen Pieta van Beek, Tanneke den Blaauwen, Ron Brand (Maritiem Museum), Paul van der Eerden, Arie van Geest, Christel van Hees, Kurimanzutto (galerie), Dorris Kuyken, Anne-Dirk Renting (Paleis Het Loo), André Rosbergen en Cor de Wit.

Presentaties

Guercino en de Bolognese School

14.01.2017 – 30.04.2017

Conservatoren: Friso Lammertse en Christian Kreeft

Het museum ontving een bijzonder bruikleen van het Hoogheemraadschap van het Hollands Noorderkwartier in Heerhugowaard: een meesterwerk van de barokschilder Guercino (1591-1666). In januari 2017 opent een kleine presentatie met het bruikleen en 10 tekeningen uit de eigen collectie, waarmee het schilderij in zijn tijd wordt geplaatst. De tekeningen zijn onder andere van de gebroeders Annibale en Agostino Carracci en hun neef Lodovico Carracci, kunstenaars die aan de wieg stonden van de Bolognese School.

Daan van Golden - Eerbetoon

28.01.2017 – 19.02.2017

Conservator: Sjarel Ex

Ter nagedachtenis aan een van de belangrijkste hedendaagse Nederlandse kunstenaars, de in Rotterdam geboren Daan van Golden (1936 -2017), richt het museum de Serra-zaal in met een kleine selectie uit de 67 kunstwerken die het museum van Van Golden rijk is. De werken roepen de toeschouwer op tot stille overdenking van het alledaagse en het vluchtige karakter van de tijd.

Grafiek Max Klinger – 'Een handschoen'

28.01.2017 – 21.05.2017

Conservator: Peter van der Coelen

De Duitse graficus, schilder en beeldhouwer Max Klinger (1857-1920) raakte op jonge leeftijd gefascineerd door het thema van een dameshandschoen, achtergelaten op een rolschaatsbaan in Berlijn. De handschoen vormde de aanleiding voor tien surrealistisch aandoende prenten met een broeierige ondertoon, gedrukt in 1881. In

de presentatie in het prentenkabinet wordt deze beroemde serie aangevuld met een kleine dertig andere prenten van Klinger, alle uit de eigen collectie van het museum.

Gek van surrealisme Dalí, Ernst, Magritte, Miró... uit de collecties van Roland Penrose, Edward James, Gabrielle Keiller en Ulla en Heiner Pietzsch

11.02.2017 – 28.05.2017

Conservator:

Saskia van Kampen-Prein
Tentoonstellingsontwerp: Maxwan Architects + Urbanists

Gek van surrealisme is de publiekstrekker van het jaar. De tentoonstelling laat ruim driehonderd topstukken, zeldzame boeken en archivalia zien van Dalí, Ernst, Magritte, Miró en andere surrealistenaars. Deze zijn afkomstig uit de voormalige privécollecties van Roland Penrose, Edward James en Gabrielle Keiller en worden aangevuld met werken uit de verzameling van het echtpaar Ulla en Heiner Pietzsch die nog volop in ontwikkeling is. *Gek van surrealisme* laat niet alleen de passie en persoonlijke drijfveren zien van vier Europese verzamelaars op het gebied van de surrealistische kunst, maar toont ook de 'gekte', het irrationele en het wonderbaarlijke waar de surrealistenaars in hun werk naar op zoek zijn. De tentoonstelling bestaat uit vijf segmenten. In vier daarvan staan de verzamelaars en hun collecties centraal. In de vijfde, ellipsvormige middenruimte, wordt ingegaan op belangrijke surrealistische thema's. De tentoonstelling is een samenwerking met de Scottish National Gallery of Modern Art in Edinburgh en de Hamburger Kunsthalle. De tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door KPN (hoofdsponsor), Fonds 21, Mondriaan Fonds, VSB-fonds, Prins Bernhard Cultuurfonds (mede met steun van het Breeman Talle fonds), Stichting Zabawas,

Stichting Bevordering van Volkskracht, K.F. Hein Fonds, Erasmusstichting, Stichting Verzameling Van Wijngaarden-Boot.

Collectie – surrealisme

11.02.2017 – 28.05.2017

Conservator: Sandra Kisters

Parallel aan de tentoonstelling *Gek van surrealisme* wordt een presentatie ingericht met andere topstukken uit de collectie surrealisme van het museum. De breedte en diversiteit van de verzameling komt hier tot zijn recht. De nadruk in deze presentatie ligt op de eerste generatie surrealistenaars rondom de Parijse schrijver en revolutionair André Breton, auteur van het eerste surrealistische manifest in 1924. De presentatie eindigt met de eerste generatie navolgers van het surrealisme. Met werken van onder anderen Giorgio de Chirico, Max Ernst, René Magritte, Yves Tanguy, Joan Miró, René Clair, Francis Picabia, Man Ray, Marcel Duchamp en Salvador Dalí. Ook Claude Cahun, Hans Bellmer en de Nederlanders Wout van Heusden, Willem van Leusden, Piet Ouborg en Joop Moesman zijn vertegenwoordigd.

Rhonda Zwillinger

11.02.2017 – 28.01.2018

Conservator: Els Hoek

In het Klaverblad van het museum is oud en recent werk van Rhonda Zwillinger (Brooklyn, 1950) te zien. Ooit was ze de 'East Village-fee', die stedelijk afval betoverde tot fetisjen van twijfelachtige begeres. Vanuit New York overrompelde ze in de jaren tachtig Europa, waar het licht de schittering in haar werk fijn sleep en de geschiedenis vorm en kleur cultiveerde. Maar zo plotseling als ze was gekomen verdween ze weer van het podium. Nu, na jaren van isolement, is ze terug als Arizona's woestijn-

koningin: achtergelaten werktuigen, noest en roestig, transformeren onder haar aanraking tot nieuwe werken zo mooi als juwelen.

Paul van der Eerden – Good Company

11.02.2017 – 14.05.2017

Conservator: Sandra Kisters

Paul van der Eerden (Rotterdam, 1954) werkt al bijna veertig jaar met tussenpozen aan een reeks tekeningen getiteld *Good Company*. De tekeningen zijn interpretaties van kunstwerken die diepe indruk op hem hebben gemaakt. Soms tekent hij ze direct naar het voorbeeld in een museum, soms achteraf, met vaak een ansichtkaart als leidraad. Een aantal van de tekeningen is gebaseerd op werken uit de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen. Van der Eerden heeft grote interesse voor de surrealisten; met hen heeft hij het speelse karakter en de voorliefde voor taal, de fascinatie voor kunst van psychiatrische patiënten en niet-westerse kunst gemeen. In de tentoonstelling zijn voor het eerst alle ruim driehonderd tekeningen samen te zien.

Alles aan kant

11.03.2017 – 20.08.2017

Conservator: Mienke Simon Thomas

Gedurende drie maanden lang kunnen bezoekers meekijken met de museummedewerkers die stukken uit de rijke kantcollectie van het museum inventariseren. Het is een voorproefje van de werkwijze in het Depot Boijmans Van Beuningen, het eerste openbare kunstdepot dat momenteel naast het museum wordt gebouwd. Het museum bezit niet alleen prachtige zeventiende-eeuwse schilderijen waarop geportretteerden luxe kanten kragen dragen, maar ook – en dit is veel minder bekend – een rijke historische kantcollectie die uit maar liefst 2.600 stukken bestaat. De presentatie is verspreid over twee zalen; in de ene zaal worden de kostbare historische

stukken kant geïnventariseerd, in de andere zalen is het werk van hedendaagse ontwerpers te zien die zich door traditioneel kant hebben laten inspireren, zoals Chris Kabel en Isabel Ferrand.

Na de werkzaamheden zijn nog twee maanden lang de meest bijzondere stukken te bekijken en krijgt de bezoeker inzicht hoe het inventarisatieproject is volbracht.

Isabel Ferrand – Geheugen van de handen

11.03.2017 – 10.12.2017

Conservator: Mienke Simon Thomas

Naast het werk *World Lace* van Isabel Ferrand (Figueira da Foz, 1962) dat deel uitmaakt van *Alles aan kant* is in een nabijgelegen zaal *Geheugen van de handen* te zien. Dit werk bestaat uit een film van een gebliindoekte pottenbakker en een reeks 'proefvazen'. In de film wordt duidelijk dat een ambachtsman zijn vaardigheid van pottenbakken krijgt door honderden uren oefening en herhaling van dezelfde beweging. De vaardigheid zit zo diep verankerd in het geheugen van de handen dat de pottenbakker in staat is een pot te maken zonder klei.

Studio Jeroen Wand – Een gelaagde collectie

25.03.2017 – 13.01.2019

Conservator: Annemartine van Kesteren

In 2006 heeft Jeroen Wand (Heerten, 1985) als afstudeerproject een stoel gemaakt van gelamineerd papier. Door vele laagjes 160-grams papier te stapelen ontstaat een sterk materiaal. Zo stevig, dat je erop kunt zitten. Deze *Paper Chair* is in 2008 aangekocht en nu aanleiding voor een kleine presentatie in de zogenaamde Sky Scraper in het paviljoen van het museum. De *Paper Chair* wordt getoond samen met een aantal vazen van gips, gemaakt in eenzelfde laagjes-techniek.

Manet tot Cézanne: impressionistische tekeningen uit eigen collectie

27.05.2017 – 17.09.2017

Conservator: Peter van der Coelen

In het prentenkabinet van het museum is de tentoonstelling *Manet tot Cézanne: impressionistische tekeningen uit eigen collectie* te zien. De prachtige selectie impressionistische tekeningen bevat werk van Degas, Pissarro, Seurat en Renoir. Dankzij deze impressionisten werd de tekenkunst, van oudsher een onderdeel van de academische opleiding, ook een medium van de avant-garde. Hun snelle manier van werken – tekenen tegen de tijd in – en materiaalgebruik zorgden voor een nieuwe vrijheid in de kunst, die van grote betekenis was voor latere generaties kunstenaars: van Picasso, voor wie Cézanne en Degas belangrijke voorbeelden waren, tot Richard Serra, wiens tekeningen getuigen van zijn bewondering voor Seurat. Serra's recente tekeningen zijn in dezelfde periode elders in het museum te zien.

De collectie als tijdmachine

Vanaf 24.06.2017

Gastconservator: Carel Blotkamp

Emeritus hoogleraar en kunstenaar Carel Blotkamp is als gastconservator uitgenodigd om de collectie-opstelling in het Van der Steur-gedeelte van het museum geheel opnieuw in te richten. Alles op de eerste verdieping wordt omgegooid en vooral nieuw is dat de strikte chronologie in het parcours wordt losgelaten; zalen met oude en moderne kunst worden afgewisseld. Het wordt een hink-stapsprong door de collectie die zorgt voor een frisse blik op de kunstgeschiedenis. Ook nieuw is het accent op de kunst van na 1945. De opstelling bevat grote namen als Jan van Eyck, Peter Paul Rubens, Paul Cézanne, Mark Rothko en Anselm Kiefer, en minder bekende kunstenaars als Suze Robertson en Kees Timmer. De topstukken van het museum worden in een nieuw licht geplaatst

én lang niet getoonde schatten komen uit het depot naar zaal. In het parcours is een aantal zalen ingezet als zogenaamde wisselzalen, hier vinden kleine solo-presentaties plaats die met regelmaat wisselen. *De collectie als tijdmachine* is mede mogelijk gemaakt door de BankGiro Loterij en Boijmans Business Club.

Richard Serra: Drawings 2015-2017

24.06.2017 – 24.09.2017

Conservator: Francesco Stocchi

Deze tentoonstelling van de Amerikaanse kunstenaar Richard Serra (San Francisco, 1938) bestaat uit tachtig recente tekeningen waarvan de reeks *Rotterdam Horizontals* en *Rotterdam Verticals* speciaal voor deze gelegenheid is gemaakt. De tekeningen zijn, samen met nooit eerder geëxposeerde schetsboeken, een perfecte manier om de werkwijze en drijfveren van de kunstenaar te doorgronden. De werken tonen een fysieke inspanning en kracht, dynamiek en spontaniteit. Net als met zijn grote stalen sculpturen, speelt Serra met zijn tekeningen direct in op ideeën over tijd, werkproces en materiaal. Het museum heeft een bijzondere band met Serra door de permanent geplaatste sculptuur *Waxing Arcs* uit 1980. Deze tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door de Kring Van Eyck en Boijmans Business Club.

Sensory Spaces 11 – Raphael Hefti

24.06.2017 – 01.10.2017

Conservator: Francesco Stocchi

Raphael Hefti (Biel-Bienne, 1978) heeft een geheel eigen, experimentele werkwijze. Hij zoekt de grenzen van het materiaal op en geeft er een verrassende draai aan. Of hij nu tralies van staal maakt die zo breekbaar zijn als glas, complete bergdalen in het licht zet met magnesiumfakkels of in een expositieruimte paddenstoelen kweekt, altijd worden de mogelijkheden van het

materiaal op speelse wijze afgetast en voorbij het voorspelbare getrokken. Zijn sculpturen, beelden en performances leggen de schoonheid van alledaagse materialen bloot en maken gebruiksvoorwerpen op sublieme wijze onklaar. Voor *Sensory Spaces 11* creëert hij een ruimte die gevuld is met zwart zand en gegoten aluminium en zink, de Willem van der Vorm Galerij is getransformeerd tot werkplaats. *Sensory Spaces* wordt mogelijk gemaakt door Stichting Ammodo. Deze editie is extra ondersteund door Swiss Arts Council Pro Helvetia.

Gunnel Wählstrand

24.06.2017 – 24.09.2017

Overname Magasin III Museum & Foundation for Contemporary Art, Stockholm, Zweden

Gunnel Wählstrand (Uppsala, 1974) maakt grote raadselachtige gewassen inkttekeningen. In deze overzichtstentoonstelling zijn er 23 te zien. Wie ze van dichtbij bekijkt, begrijpt meteen dat de kunstenaar maanden nodig heeft om ze te maken. Ze bouwt haar beelden geleidelijk op met vele lagen sterk verdunde inkt en met voorzichtig behoud van de lichte kleur van het papier. Het beeld doemt op, zoals een foto in het ontwikkelbad. Het zijn portretten van mensen, alledaagse gebeurtenissen, schilderachtige landschappen en zwiigende interieurs. Een gevoel van kwetsbaarheid en vergankelijkheid dringt zich op, en zonder het te beseffen wordt de kijker meegenomen in een groter en universeler verhaal. De tentoonstelling is tot stand gekomen in samenwerking met Magasin III Museum & Foundation for Contemporary Art, Stockholm, Zweden.

Sylvie Zijlmans & Hewald Jongenelis – The Magnetic North & The Idea of Freedom

24.06.2017 – 24.09.2017

Conservator: Sjarel Ex

Sylvie Zijlmans (Geertruidenberg, 1964) en Hewald Jongenelis

(Etten-Leur, 1962) maken het dagelijks leven in een buitenwijk van een uitdijende Nederlandse stad tot metafoor van de tijd. Een kunstwerk geïnspireerd op lokale kwesties, dat tegelijkertijd overal had kunnen landen. Het is een wereld waarin zich een reeks actuele, bizarre verschijnselen voordoet. Moet alles voor altijd hetzelfde blijven? Wat is vol? Wie moet weg? Elke overeenkomst met bestaande gebeurtenissen berust op toeval. *The Magnetic North & The Idea of Freedom* is een theatrale surrealistische installatie in de midden Bodonzalen.

Joseph Beuys en Bruce Nauman

24.06.2017 – 24.09.2017

Conservator: Carel Blotkamp

Joseph Beuys (1921-1986) en Bruce Nauman (Fort Wayne, 1941), de een Duitser, de ander Amerikaan, worden beschouwd als twee van de belangrijkste beeldhouwers sinds de Tweede Wereldoorlog. Ze zijn van verschillende generaties en hebben verschillende persoonlijkheden; dat is merkbaar aan hun werk. Maar ze hebben ook veel gemeen, met name hun belangstelling voor de 'condition humaine', oftewel wat het betekent om mens te zijn, fysiek en psychisch, individueel en collectief. Gastconservator Carel Blotkamp had graag enkele werken van deze twee kunstenaars in *De collectie als tijdmachine* opgenomen, maar de zalen van het Van der Steurgebouw waren er te klein voor, daarom in de zomer een tijdelijke 'extensie' in een van de Bodonzalen.

Dom Hans van der Laan en Ad Dekkers. Eenvoud en spiritualiteit

02.09.2017 – 28.01.2018

Conservator: Mienke Simon Thomas

Dom Hans van der Laan (1904-1991) studeert architectuur, maar besluit al vroeg in zijn leven (1927) om Benedictijner monnik te worden. Hoewel hij zijn studie niet afmaakt, blijft hij naast zijn religieuze leven altijd met architectuur bezig. Toch is het aantal uitgevoerde gebouwen van zijn

hand klein: twee kloosters, een abdijkerk en Huis Naalden in Best. Voor Huis Naalden, in opdracht van Jos Naalden gebouwd, ontwerpt Van der Laan ook de meubels. Een selectie daarvan is na het overlijden van Naalden door Museum Boijmans Van Beuningen verworven. De meubels worden gepresenteerd samen met enkele werken van Ad Dekkers (1938-1974) die dezelfde eenvoud, evenwicht, en harmonie uitstralen.

Gehouwen, gesneden, geschonken – Middeleeuwse beelden uit de collectie Schoufour-Martin

09.09.2017 – 28.01.2018

Conservator: Friso Lammertse
Tentoonstellingsontwerp: Frans Parthesius en Vincent de Rijk

In 2014 werd de verzameling middeleeuwse beeldhouwkunst van het museum in een keer verduubeld dankzij de magnifieke schenking van Jacques Schoufour en Ingeborg Martin. De liefde voor sculptuur ontwaakte bij de Rotterdamse zakenman Schoufour, nadat hij van zijn vrouw in 1977 een beeldje van de Heilige Martinus had gekregen. In de decennia daarna stelde het echtpaar een bijzondere collectie samen. Zij concentreerden zich op laatmiddeleeuwse sculptuur uit de Nederlanden en het liefste kochten ze beelden die nog hun originele polychromie hadden. Het echtpaar Schoufour-Martin besloot hun beelden na te laten aan het museum. De tentoonstelling alsmede een vernieuwde editie van de Boijmans Studie over hun gehele collectie zijn mede mogelijk gemaakt dankzij de nalatenschap van de heer en mevrouw Schoufour-Martin die wordt beheerd door VZW Natuurbehold Pater David.

Virtuositeit en verbeeldingskracht: Rembrandt – Etsen uit eigen collectie

09.09.2017 – 14.01.2018

Conservator: Peter van Coelen

Samen met Dürer, Goya en Picasso behoort Rembrandt tot de aller-

grootste prentmakers uit de kunstgeschiedenis. Zijn etsen zijn het resultaat van de ongekende vernieuwingsdrang waarmee hij de grenzen van het medium heeft verkend. Juist door zijn grafische werk, dat breder toegankelijk was dan zijn schilderijen en tekeningen, verwierf Rembrandt nog tijdens zijn leven Europese bekendheid. Toen al keek men met bewondering en verbazing naar de spontane en ongedwongen lijnvoering, de bijzondere lichtregie en het intensieve gebruik van de drogenaald. Een onlangs afgesloten conserveringsproject vormt de aanleiding voor deze presentatie van ruim zestig van de mooiste en zeldzaamste etsen, waaronder landschappen, zelfportretten en religieuze voorstellingen. De omvangrijke collectie Rembrandtgrafiek van het museum werd niet eerder als groep getoond. De tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door Stichting Bevordering van Volkskracht, G.Ph. Verhagen-Stichting, de Van Ommeren-de Voogt Stichting en Stichting Dorodarte. Het conserveringsproject werd mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van Stichting Boek & Wurm.

Almanak Der Blaue Reiter

09.09.2017 – 14.01.2018

Conservator: Luuk Hoogewerf

In 1911 schrijft Wassily Kandinsky aan Franz Marc een brief met daarin zijn ideeën voor een jaarboek. In 1912 publiceren zij de *Almanak Der Blaue Reiter*, het belangrijkste kunstenaarsboek van de twintigste eeuw. De almanak illustreert de revolutionaire kunstopvattingen van de Duitse expressionistische kunstenaarsgroep Der Blaue Reiter. Hun grensoverschrijdende ideeën komen onder andere tot uiting in de vergelijking van contrasterende kunstwerken. De getoonde uitgave is een genummerde luxe-editie, inclusief de originele cassette en twee ingekleurde en gesigeneerde houtsneden van Wassily Kandinsky en Franz Marc. Deze uitgave komt uit de nalatenschap van de anarcho-

syndicalist Arthur Lehning en wordt gepresenteerd in combinatie met een aantal andere stukken uit de voormalige collectie van Lehning, waaruit zijn nauwe betrokkenheid bij de internationale avant-garde blijkt. De uitgave is een gezamenlijke aankoop met het RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, het Gemeentemuseum Den Haag en het Stedelijk Museum Amsterdam en wordt per toerbeurt tentoongesteld, Museum Boijmans Van Beuningen is de eerste in de rij.

Herdenking Hans Sonnenberg – Meneer Delta (1928-2017)

06.10.2017 – 08.10.2017

Conservator: Sjarel Ex

Hans Sonnenberg (1928-2017), oprichter en eigenaar van Galerie Delta en gepassioneerd verzamelaar, speelde een grote rol in de Rotterdamse en internationale kunstwereld. Hij werkte gedurende 55 jaar met vele kunstenaars en in 2000 schonk hij het museum dertig werken. Een selectie van de door Sonnenberg geschonken werken wordt na zijn overlijden tijdelijk opgesteld als een eerbetoon aan een van de belangrijkste personen uit de (Rotterdamse) kunstwereld. Met werk van Constant, Asger Jorn, Peter Blake, David Hockney en Allen Jones.

Gedrukt bij Kelpra

30.09.2017 – 29.04.2017

Conservator: Saskia van Kampen-Prein

Gedrukt bij Kelpra toont het vakmanschap van Christopher Prater: de Britse meesterdrukker die vanaf de jaren zestig de zeefdrukken van vele beroemde Engelse en Amerikaanse kunstenaars uitvoert. In deze presentatie zijn zeefdrukken uit de museumcollectie te zien die hij in opdracht van Bridget Riley, Gordon House, Joe Tilson, R.B. Kitaj, Peter Blake en Eduardo Paolozzi heeft vervaardigd. Na een aantal jaar ervaring bij verschillende drukkerijen in Londen te hebben opgedaan, opent Prater in 1957 een

eigen grafisch bedrijf met het idee commercieel werk te maken. De naam Kelpra verwijst naar de eigenaren: Rose KELly en haar echtgenoot Christopher PRATER. Kelpra wordt in de jaren zestig een begrip onder kunstenaars: een zeefdruk heeft kwaliteit als hij is gedrukt bij Kelpra.

Academy of Tal R

14.10.2017 – 21.01.2018

Conservator: Sjarel Ex

Academy of Tal R is de eerste grote overzichtstentoonstelling in Nederland van de multidisciplinaire kunstenaar Deense Tal R (Tel Aviv, 1967). Een tentoonstelling met enkele honderden kleurrijke schilderijen, tekeningen en sculpturen uit twintig jaar tijd. De tentoonstellingstitel kan worden opgevat als een humoristisch bedoelde provocatie, want het werk van Tal R oogt altijd autonoom, grenzeloos en (on)academisch. Middels een zintuiglijke enscenering wordt de bezoeker uitgenodigd om regelrecht in de unieke en meeslepende wereld van Tal R te stappen. De tentoonstelling laat zien dat Tal R een geboren verhalenverteller is met een scherp oog voor de samenleving. Hij groeide op in Denemarken en studeerde eind jaren negentig aan 'Det Kongelige Danske Kunstakademi' in Kopenhagen. Zijn artistieke ideeën worden gevormd door goed te bestuderen hoe mensen zich gedragen, veel van zijn inspiratie put hij uit boeken en muziek. Zijn verhalen geven blijk van maatschappelijke betrokkenheid. De tentoonstelling is een samenwerking met Louisiana Museum of Modern Art. De tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds, de BankGiro Loterij en Danish Arts Foundation. De aparte publicatie van Museum Boijmans Van Beuningen is mede mogelijk gemaakt door The Ekard Collection.

Change the System

14.10.2017 – 14.01.2018

Conservator: Annemartine van Kesteren

Change the System is een design-tentoonstelling, maar ook een platform en laboratorium, waar wordt ingezet op de veranderkracht van creativiteit. Hoe kan een concept, project of ontwerp van een ontwerper een systematische verandering in onze wereld teweegbrengen? Hoe kan een creatief denker, een buitenstaander met een frisse blik, bestaande structuren omverwerpen, inzicht geven in complexe realiteiten, nuancering aanbrengen in het publieke debat, discussie aanwakkeren of de dialoog faciliteren? In *Change the System* is werk van zo'n vijftig nationale en internationale ontwerpers en kunstenaars te zien, aan de hand van drie actuele thema's: schaarste, meerstemmigheid en conflict. Er wordt ter plekke gewerkt door de makers en het publiek wordt uitgenodigd actief deel te nemen.

Deelnemende designers en kunstenaars zijn: Annelys de Vet, Ari Verluis, Ellie Uytenbroek, Arne Hendrik, Atelier NL, Babs Haenen, Bas van Beek, Bas van Abel, Bastiaan de Nennie, Bertjan Pot, Boyan Slat, Chris Kabel, Children of the Light, Christien Meindertsma, Dave Hakkens, David Jablonowski, Dunne & Raby, Dirk Vander Kooij, Elisa van Joolen, Eric Klarenbeek, Forensic Architecture, Gavin Munro, Formafantasma, Guido Geelen, Helmut Smits, Iris van Herpen, James Bridle, Jeroen Wand, Jing He, Jolan van der Wiel, Koehorst in 't Veld, Jamie Nee & Nanna de Jong, Lex Pott, Maison Margiela, Malkit Shoshan, Manon van Hoeckel, Marjan van Aubel, Marnix de Nijs, Massoud Hassani, Melle Smets, Nightshop, Olivier van Herpt, Pauline van Dongen, Ruben Pater, Sabine Marcelis, Sander Wassink, Sarah van Sonsbeeck, Simone Post, Sruli Recht, Studio Wieki Somers, Studio WM, Thomas Thwaites, Tjeerd Veenhoven, Vetements, Viktor&Rolf, Yi-Fei Chen.

De tentoonstelling is mede mogelijk gemaakt door het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Fonds 21, VSBfonds.

Sensory Spaces 12 – Abraham Cruzvillegas

14.10.2017 – 28.01.2018

Conservator: Sjarel Ex

Abraham Cruzvillegas (Mexico-Stad, 1968) creëert sculptures met gevonden materialen, volgens het principe van 'Autoconstrucción' (zelfbouw). Zijn oeuvre is een expressie van de menselijke realiteit: onvoorspelbaar, rauw, instabiel, maar ook krachtig en energiek. Voor *Sensory Spaces 12* maakt hij de installatie 'The Water Trilogy 3: Autoconclusion: Ideologically Inconsistent Identity: Jetties, Gutters & Urinals'. Het is onderdeel van 'The Water Trilogy', met eerdere tentoonstellingen in Parijs en Tokio. Het startpunt voor deze trilogie is het Pátzquaro-meer in Mexico. Door klimaatverandering, overbevissing, ontbossing en vervuiling verdwijnt het langzaam. Cruzvillegas reflecteert met zijn watertrilogie op universele milieuproblematiek. *Sensory Spaces* vindt plaats in de Willem van der Vorm Galerij en wordt mogelijk gemaakt door Stichting Ammodo.

Dinh Q. Lê – The Colony

14.10.2017 – 04.02.2018

Conservator: Cathy Jacob

Voor de video-installatie *The Colony* heeft Dinh Q. Lê (Hà Tiên, 1968) de Chinchao-eilanden nabij Peru vanuit verschillende perspectieven gefilmd: vanaf boten te water tot aan drones in de lucht. Omdat de eilandengroep rijk is aan 'guano' – zeer vruchtbare en daarmee waardevolle vogeluitwerpselen – is er in de negentiende eeuw door verschillende koloniale machten om gestreden. In *The Colony* weeft Lê heden en verleden samen en onderzoekt hij de hebzucht, de absurditeit en het menselijk leed dat gepaard gaat met imperialisme. De video-installatie bestaat uit drie muurprojecties met soundscapes en een

vloerprojectie, de bezoeker begeeft zich in een onherbergzaam gebied vol vogels, omgeven door zee en een gierende wind.

The Colony is gemaakt in opdracht van Artangel, Ikon, Birmingham, Han Nefkens H+F Collection en Proyecto Amil, Lima. Met extra ondersteuning van Catherine Petitgas, Private Collection, New York en Shoshana Wayne Gallery.

Collectie Krekel – Zilver uit de periode 1880-1940 en Scandinavisch glas uit de verzameling van Cor en Sjoukje de Wit
16.12.2017 – 13.01.2018
Conservator: Mienke Simon
Thomas

Voor elke verzamelaar komt er een moment waarop over de toekomst van zijn of haar collectie moet worden besloten. Zo ook voor zilververzamelaar Annelies Krekel. Ze benadert Museum Boijmans Van Beuningen, het Drents Museum, het Gemeentemuseum Den Haag en het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven en na onderling overleg kopen deze vier musea samen een deel van haar collectie, zodat deze in Nederland kan blijven. Museum Boijmans Van Beuningen kiest vijftien internationale stukken uit de periode 1880-1940 die de overgang van luxueuze unica naar industriële massaproducten markeren. In de presentatie is zowel dit zilver als het Scandinavisch gebruiksglas uit de voormalige verzameling van Cor en Sjoukje de Wit opgenomen. Ook dit is een particuliere collectie die door het museum voor uiteenvallen is behoed. De aankoop Krekel wordt financieel gesteund door de BankGiro Loterij, Vereniging Rembrandt en het Mondriaanfonds.

Overig

Melanie Smith, Xilitla (2010) en Fordlandia (2012-2013)
11.02.2017 – 28.05.2017

Collectiepresentatie in zaal G samengesteld door Sjarel Ex
156

Flavin Morris, Schoonhoven, Walter LeBlanc, Mack
24.02.2017 – 18.06.2017

Collectiepresentatie in de Serrazaal samengesteld door Francesco Stocchi

Atelier Van Lieshout
11.03.2017 – 13.03.2019

Collectiepresentatie in de tuinzaal (nabij paviljoen) samengesteld door Cathy Jacob

Videopresentatie BVB Collections in Japan
24.06.2017 – 15.10.2017

In het entreegebied is een videopresentatie te zien met tekstuele uitleg over de reizende tentoonstelling *Babel. Collection of Museum Boijmans Van Beuningen Bruegel's "The Tower of Babel" and Great 16th Century Masters* in Tokio en Osaka. Deze presentatie is mede gemaakt om de bezoekers uit te leggen waarom *De toren van Babel* van Pieter Bruegel zich op dit moment niet in het museum bevindt.

Restauratiestudio

Ten behoeve van de tentoonstelling *De collectie als tijdmachine* vinden diverse publieke restauraties plaats, waaronder de restauratie van Ferdinand Bol, *Otto van der Waeyen in Pools kostuum*, Jan Provoost, *De verkondiging aan Maria* en *Kop van een oude vrouw*, toegeschreven aan Jheronimus Bosch.

Daarnaast zijn er meerdere conserverende behandelingen uitgevoerd ter voorbereiding van *Bruegel's The Tower of Babel and Great 16th Century Masters*, de reizende tentoonstelling naar Japan.

Garderobekluisje 230

De Rotterdamse kunstenaar Jack de Deugd maakt op eigen initiatief kleine presentaties in garderobekluisje 230 van de garderobe van Wieki Somers in het entreegebied van het museum. De organisator van deze kunstinvloeging is het Ministerie van

Fantasia van de Vrijstaat Jaderland. Het is een onderdeel van het Jadderlandkunstproject waar Jack de Deugd aan werkt. De ingrepen die hij in 2017 doet zijn *#22 Surrealisme is te gek* 08.02.2017 – 22-06.2017, *#23 – Zo vrij als een VOGEL* 23.06.2017 – 06.11.2017 en *#24 - SOS – From Pollution to Solution* 07.11.2017 – 06.02.2018.

Publieksoeningen

Zaterdag 11 februari
Gek van surrealisme
Rhonda Zwillinge
Paul van Eerden – Good Company

Zaterdag 24 juni
Richard Serra: *Drawings 2015-2017*
De collectie als tijdmachine
Sensory Spaces 11 – Raphael Hefti
Gunnel Wählstrand
Sylvie Zijlmans & Hewald Jongeneelis – *The Magnetic North & The Idea of Freedom*

Zaterdag 14 oktober
Change the System
Academy of Tal R
Sensory Spaces 12 – Abraham
Cruzvillegas
Dinh Q. Lê – *The Colony*

Besloten openingen

Vrijdag 10 februari
Gek van surrealisme
Rhonda Zwillinge
Paul van Eerden – Good Company

Vrijdag 22 juni
Richard Serra: *Drawings 2015-2017*
De collectie als tijdmachine
Sensory spaces 11 – Raphael Hefti
Gunnel Wählstrand
Sylvie Zijlmans & Hewald Jongeneelis – *The Magnetic North & The Idea of Freedom*

Vrijdag 13 oktober
Change the System
Academy of Tal R
Sensory Spaces 12 – Abraham
Cruzvillegas
Dinh Q. Lê – *The Colony*

Publicaties

Uitgaven in eigen beheer

Gek van surrealisme: Dalí, Ernst, Magritte, Miró... uit de collecties van Roland Penrose, Edward James, Gabrielle Keiller, Ulla & Heiner Pietzsch

Concept en eindredactie: Saskia van Kampen-Prein; samenstelling: Annabelle Görgen, Keith Hartley, Saskia van Kampen-Prein; auteurs: Dawn Ades, Richard Calvocoressi, Désirée de Chair, Elizabeth Cowling, Hubertus Gassner, Annabelle Görgen, Keith Hartley, Saskia van Kampen-Prein, Antony Penrose, Museum Boijmans Van Beuningen, 353 p., ISBN: 9789069182971
Vormgeving: Esther de Vries

Een droomcollectie: surrealisme in Museum Boijmans Van Beuningen

Eindredactie: Saskia van Kampen-Prein, Sandra Kisters; auteurs: Saskia van Kampen-Prein, Sandra Kisters, Marijke Peyser, Laurens Vancrevel, Bert Jansen, Katinka Duffhuis; voorwoord: Sjarel Ex, Museum Boijmans Van Beuningen, 311 p., ISBN: 9789069182933
Vormgeving: Via Vermeulen

A Dream Collection: Surrealism in Museum Boijmans Van Beuningen

Eindredactie: Saskia van Kampen-Prein, Sandra Kisters; auteurs: Saskia van Kampen-Prein, Sandra Kisters, Marijke Peyser, Laurens Vancrevel, Bert Jansen, Katinka Duffhuis; voorwoord: Sjarel Ex, Museum Boijmans Van Beuningen, 311 p., ISBN: 9789069182988
Vormgeving: Via Vermeulen

Jaarverslag 2016 Museum Boijmans Van Beuningen

Tekst, redactie en productie: medewerkers Museum Boijmans Van Beuningen, voorwoord: Sjarel Ex; 164 p.
Vormgeving: Thonik

Hoogtepunten anders belicht / Highlights in a different light (Agenda 2018)

Auteur: Alex de Vries, Museum Boijmans Van Beuningen, ISBN: 9789069183008
Vormgeving: Tessa van der Waals

Gehouwen, gesneden, geschenken: Middeleeuwse beelden uit de collectie Schoufour-Martin

Auteurs: Marieke van Vlieden, Erik Bijzet, Jeroen Giltaij; voorwoord: Sjarel Ex, Museum Boijmans Van Beuningen, 268 p., ISBN: 9789069182995
Vormgeving: Thonik

Changemakers

Concept en samenstelling: Annemartine van Kesteren; auteurs: Annemartine van Kesteren, Roxy Jongewaard, Museum Boijmans Van Beuningen, 203 p., ISBN: 9789069183015
Vormgeving: Koehorst in 't Veld

Changemakers (Engelse editie)

Concept en samenstelling: Annemartine van Kesteren; auteurs: Annemartine van Kesteren, Roxy Jongewaard, Museum Boijmans Van Beuningen, 203 p., ISBN: 9789069183022
Vormgeving: Koehorst in 't Veld

Academy of Tal R in Museum Boijmans Van Beuningen

Auteurs: Sjarel Ex, Roos van der Lint, Esmee Postma, Museum Boijmans Van Beuningen, 120 p., ISBN: 9789069183039
Vormgeving: Studio Colorado

Eigen publicaties in het kader van publieksbegeleiding

Gek van surrealisme: publieksboekje

Auteur: Saskia van Kampen-Prein, Museum Boijmans Van Beuningen, 80 p.
Vormgeving: Thonik

Mad about surrealism: exhibition guide

Auteur: Saskia van Kampen-Prein, Museum Boijmans Van Beuningen, 80 p.
Vormgeving: Thonik

Sylvie Zijlmans & Hewald Jongenelis: The Magnetic North & The Idea of Freedom

Auteurs en vormgeving: Sylvie Zijlmans, Hewald Jongenelis, Museum Boijmans Van Beuningen, [24] p.

Sensory Spaces 11 – Raphael Hefti

Auteurs: Raphael Hefti, Francesco Stocchi, Museum Boijmans Van Beuningen, 12 p.
Vormgeving: COUP

Sensory Spaces 12 – Abraham Cruzvillegas

Auteur: Rianne Schoonderbeek, Museum Boijmans Van Beuningen, 12 p.
Vormgeving: COUP

Externe publicaties gerelateerd aan Museum Boijmans Van Beuningen

Ugo Rondinone: Vocabulary of Solitude

Auteurs: Sjarel Ex, Roos van der Lint, Mousse Publishing, Milaan, 81 p., ISBN: 9788867492640
Vormgeving: Ugo Rondinone

Kunst = taal en rekenen: drie jaar Boijmans taal- en rekenprogramma

Auteurs: Wolf Brinkman, Elsje Miedema, Catrien Schreuder, Koninklijke Van Gorcum, Assen, 122 p., ISBN: 9789023255352
Vormgeving: JUSTAR grafisch ontwerpers

Lizan Freijzen – The Living Surface: An Alternative Biology Book on Stains

Concept: Lizan Freijzen, Renate Boere; auteurs: Ed van Hinte, Hanneke Gelderblom, Lizan Freijzen, Jap Sam Books, Heijningen, 248 p., ISBN: 9789490322779
Vormgeving: Renate Boere

Good Company

Samenstelling: Paul van der Eerden, Parijs: Solo ma non troppo, [44] p., ISBN: 9782919289387
Vormgeving: Paul van der Eerden

Babel: Collection of Museum Boijmans Van Beuningen Bruegel's "The Tower of Babel" and Great 16th Century Masters

Auteurs: Peter van der Coelen, Friso Lammertse, Rozanne de Bruijne e.a.; voorwoord: Sjarel Ex, The Aschi Shimbun, Tokio, 234 p.
Vormgeving: Hideaki Kawazoe

Richard Serra drawings 2015-2017: Rambles, Composites, Rotterdam Verticals, Rotterdam Horizontals, Rifts: Museum Boijmans Van Beuningen

Auteurs: Francesco Stocchi e.a., Steidl, Göttingen/Gagosian, New York, 215 p., ISBN: 9783958293496
Vormgeving: McCall Associates

Gunnel Wählstrand

Auteurs: David Neuman, Lars Norén, Bronwyn Griffith, Gunnel Wählstrand, Magasin III, Museum & Foundation for Contemporary Art, Stockholm, 99 p., ISBN: 9789198346312
Vormgeving: Stefania Malmsten

Academy of Tal R

Auteurs: Anders Kold, Margrit Brehm, Axel Heil, Peter Laugesen, Terry Myers, Louisiana Museum of Modern Art, Humlebaek, 224 p., ISBN: 9788792877901
Vormgeving: Studio Claus Due

Dinh Q. Lê: The Colony

Han Nefkens Foundation
Vormgeving: Ok Kyung Yoon

Externe activiteiten en nevenfuncties afdelingshoofden en wetenschappelijke staf

Sandra Broeren

Advies- en bestuursfuncties

- Lid werkgroep Publieksbereik 2017 van Rotterdam Festivals
- Lid van de Raad van Advies van Uitagenda Rotterdam
- Lid van de Raad van Advies van collectieve marketing
- Lid EGN (Executives Global Network)

Overig

- Panellid Nieuwsjaarsevent Cultuurmarketing, Kohnstamm-huis op de Hogeschool van Amsterdam, 12 januari

Peter van der Coelen

Advies- en bestuursfuncties

- Redactielid *Delineavit et Sculpsit. Journal for Dutch and Flemish Prints and Drawings*, Den Haag
- Redactielid *Kroniek van het Rembrandthuis*

Publicaties

- Biblical Iconography in the Graphic Work of Rembrandt's Circle', in: Stephanie S. Dickey (red.) *Rembrandt and his Circle: Insights and Discoveries*, Amsterdam 2017, pp. 268-284
- Adriaen van Ostade' (Review), *Print Quarterly* 34 (2017), pp. 201-203
- De wolken in "De lucht": Van de Velde verbetert Buytewech', *Delineavit et Sculpsit* 41 (2017), pp. 41-47
- In Bosch's Manner' en 'Bruegel's Prints', in: *Collection of Museum Boijmans Van Beuningen. Bruegel's 'The Tower of Babel' and Great 16th Century Masters*, tent.cat. Tokio/Osaka 2017, pp. 118-141, 142-172 (Japans en Engels) Peter van der Coelen, Friso Lammertse, 'Van Eyck to Bruegel. An Introduction to Early

Netherlandish Art', in: *Collection of Museum Boijmans Van Beuningen. Bruegel's 'The Tower of Babel' and Great 16th Century Masters*, tent.cat. Tokio/Osaka 2017, pp. 11-19 (Japans), 198-201 (Engels)

Presentaties

- Boekpresentatie *Johannes Teyler and Dutch Colour Prints*, openingswoord, Museum Boijmans Van Beuningen, 6 juli
- Lezing 'Bosch and Bruegel – Paintings and Prints', met Friso Lammertse, Tokio, Metropolitan Museum, 18 april

Overig

- Lid Toetsingscommissie Beschermwaardigheid (Stichting Museumregister) vanwege een tekening van Caspar van Wittel, 27 juni

Alexandra van Dongen

Advies- en bestuursfuncties

- Conservator Wereldmuseum Rotterdam
- Bestuurslid/secretaris Stichting De Tijdtrap Rotterdam
- Lid ICDAD: International Committee of Decorative Arts & Design
- Lid international research group Global Things, University of London
- Lid onderzoeksgroep Internationaal Schildersdorp Rijsoord

Albert Elen

Advies- en bestuursfuncties

- Bestuurslid/penningmeester Stichting Delineavit et Sculpsit, Den Haag
- Lid International Advisory Committee of Keepers of Public Collections of Graphic Art, Antwerpen

- Lid Editorial Advisory Board tijdschrift *Master Drawings*, New York
- Redactielid *Delineavit et Sculpsit. Journal for Dutch and Flemish Prints and Drawings*, Den Haag

Publicaties

- 'Onverbloemd kopiist Jan Stalker en zijn kunsthistorische documentatie', *Delineavit et Sculpsit* 41 (2017), pp. 123-134

Presentaties

- 'Drawings by Rembrandt in Rotterdam. Conservation concerns', DoRé Research project kick-off meeting, NICAS-Rijksmuseum, Amsterdam 9 juni
- Rondleiding deelnemers Donors Meeting door de tentoonstelling *Bosch to Bloemaert. Early Netherlandish Drawings from the Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam*, National Gallery of Art, Washington, 2 oktober
- Lezing 'The iconography of Fra Bartolommeo. Presumed portraits of the artist himself, his superiors, donors and others', conferentie *Fra Bartolommeo 1517*, Museo di San Marco (Biblioteca di Michelozzo), Florence, 28 oktober
- Lezing 'The revelation of Fra Bartolommeo's Draughtsmanship: the Rotterdam Gabburri Albums Online', conferentie *Fra Bartolommeo 1517*, Museo di San Marco (Biblioteca di Michelozzo), Florence, 28 oktober

Overig

- webmaster www.delineavit.nl

Sjarel Ex

Advies- en bestuursfuncties

- Bestuurslid Stichting Museumpark, Rotterdam
- Secretaris Stichting Paleis voor Volksvlijt, Amsterdam
- Lid Miniconvent (overleg directeuren van de grote Nederlandse musea voor moderne kunst)
- Lid CIMAM (International Committee of ICOM for Museums and Collections of Modern Art)
- Adviseur Vereniging Rembrandt (tot november 2017)
- Secretaris Bestuur Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam
- Voorzitter Stichting Fonds Willem van Rede, Rotterdam
- Secretaris Stichting Lucas van Leyden, Rotterdam
- Secretaris Stichting Onafhankelijk Kunsthistorisch Onderzoek (ontplooit geen initiatieven meer sinds 1989)

En incidenteel deelname aan stedelijke en landelijke adviescommissies, ad-hoc adviezen voor cultuurfondsen enzovoort.

Publicaties

- 'Mijn Huszár van de Stijl', in: *Huszár van De Stijl*, tent.cat. Harderwijk (Stadsmuseum Harderwijk), 2017, pp. 5-9
- 'Vocabulary of solitude', in: *Ugo Rondinone, Vocabulary of solitude*, Milaan 2017, pp. 4-7
- 'In het voetspoor van Edward James', <https://seeallthis.com/blog/het-voetspoor-van-edward-james/>, januari
- Inleiding 'Raak is raak, Hoe outside is outside art als het een thema is in de zeer inside Biënnale van Venetie?', full quote interview door Sandra Smets, in: *Geen woorden maar beelden, 25 jarig Galerie Atelier Herenplaats Rotterdam, Outsider Art in Nederland*, pp. 8-9

Presentaties

- Voordracht 'Depot Museum Boijmans Van Beuningen', aansluitend discussie met forum

- en publiek, Museum Villa Stuck, München, 11 januari
- Voorlichtingsavond Depot Boijmans Van Beuningen en vergroening Museumpark voor belanghebbenden, Rotterdam, 23 februari
- Ontvangst Probus Club Amsterdam, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, 7 maart
- Presentatie 'Depot Boijmans Van Beuningen' voor preferred customers van PwC, TEFAF Maastricht, 8 maart
- Pitch 'Museum Boijmans Van Beuningen en zijn toekomst', Sponsorreport Jaarcongres, Haarlem, 13 april
- Gast in de *Late Night Show* met Ernest van der Kwast, Worm, Rotterdam, 7 april
- Opening-speech en pers-conferenties tentoonstelling *Babel*, Tokio, 17 april
- Opening-speech tentoonstelling *Huszár van De Stijl*, Stads-museum, Harderwijk, 20 mei
- 'A New Publicly-Accessible Art Storage Facility for Museum Boijmans Van Beuningen', congres CODART TWINTIG, *Deep Storage or Open Depot: Access to the 'Hidden Collections'*, in samenwerking met National Museum Warschau, Koninklijk Paleis, Warschau, 22 mei
- Deelname congres Larry's List, over publiek-private initiatieven in de museumwereld, Bazel, 14 juni
- 'Introductie op de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen en haar nieuwe Depot', conferentie MuseumNext, Museum Boijmans Van Beuningen, 26 juni
- Deelname Directors-Panel conferentie MuseumNext, De Doelen, Rotterdam, 28 juni
- Dankwoord na toekenning Raak Stimuleringsprijs, Den Haag, 11 september
- 'Depot Museum Boijmans Van Beuningen', ICOM International Committee for Museums and Collections of Fine Arts Annual Conference, Kopenhagen, 17 september
- 'Pleidooi pro Blauwe golven van Peter Struycken', informatieve bijeenkomst 'Behoud Blauwe golven: waardeval voor Arnhem, belangrijk voor Nederland', Rozet, Arnhem, 21 september, tevens op de website: <https://behoudblauwegolvenarnhem.blogspot.nl/2017/09/sjarel-ex-pleidooi-pro-blauwe-golven.html>
- 'Depot Museum Boijmans Van Beuningen', in de reeks Bibliotheek college, Bibliotheek-theater Centrale Bibliotheek, Rotterdam, 27 oktober
- Skype-college over het vak van museumdirecteur voor studenten van prof. dr. Oliver Botar, Winnipeg University, Canada, 27 oktober
- Ontvangst internationale pers in Rotterdam i.h.k.v. de persreis Architecture of the Future, 24 november
- Ontvangst Probus Club Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, 28 november
- Ontvangst Amerikaans-Nederlandse ondernemers in Palo Alto, Silicon Valley, i.h.k.v. de presentatie en Capital Campaign voor Depot Boijmans Van Beuningen (samen met Winy Maas, Roelof Prins en prof. dr. Michael Shanks), 4 december
- Presentatie 'Depot Boijmans Van Beuningen' en workshop over museummodellen voor de toekomst, Archeology Department, Stanford University, San Francisco, 5 december

Overig

- Hoofdgast *Opium Radio*, NPO Radio 4, 13 februari
- Gast in *De Ochtend van*, NPO Radio 4, 17 maart
- Vertegenwoordiger Stichting tot Beheer Museum Boijmans Van Beuningen en Stichting Museum Boijmans Van Beuningen als gedaagde in de 'bruikleenclaim Koenigs Collectie', proces aangespannen door enkele leden van de familie Koenigs, meervoudige kamer Rechtbank Rotterdam, 1 juni (claim afgewezen)

- Hoofdgast *Kunststof Radio*, met Frénk van der Linden, Studio Desmet, 27 juni
- Hoofdgast *BNR Nieuwsradio*, met Paul Laseur, 1 juli
- Enkele live-bijdragen aan het AVRO radioprogramma 'Het allermoste', onregelmatig op de vrijdagmiddag en soms op donderdagmiddag
- Hoorzitting Stimuleringsfonds in verband met bezwaar van het museum college, ingediend tegen het afwijzen van subsidie voor de tentoonstelling *Change the System*, Rotterdam, 4 oktober (toegekend)

Theo Haarsma

Publicaties

- Medeauteur 'Richtsnoer voor weerstandsvermogen bij musea' van de Nederlandse Museumvereniging

Presentaties

- 'Bedrijfsvoering in Museum Boijmans Van Beuningen', museumclub mevrouw Van den Steenhoven, 27 oktober

Cathy Jacob

Advies- en bestuursfuncties

- Voorzitter Stichting BK-informatie
- Voorzitter en redactielid Stichting Kunstpublicaties Rotterdam
- Bestuurslid Stichting Henkes
- Bestuurslid Extra Extra nouveau magazine erotische
- Lid stuurgroep Museumnacht010, samen met Ruud Visschedijk van Nederlands Fotomuseum, Yoeri Meessen van Witte de With Center for Contemporary Art en Janpier Brands van Stichting Worm
- Adviseur West Den Haag

Presentaties

- 'Tentoonstellingsprogramma en Depot Boijmans Van Beuningen', MUSCON 2017, Helsinki, 22 september
- 'Tentoonstellingsbeleid', museumclub mevrouw Van den Steenhoven, 27 oktober

Saskia van Kampen-Prein

Advies- en bestuursfuncties

- Stuurgroep lid Stichting Behoud Moderne Kunst (SBMK)
- Lid Organising Committee, SBMK Summit 2018
- Lid Kunstcommissie Erasmus Universiteit Rotterdam
- Lid Werkveldadviescommissie AKV/St. Joost, Breda, bacheloropleiding
- Jurylid NN Group Art Award
- Jurylid Art Projections, Art Rotterdam

Presentaties

- Lezing 'Gek van surrealisme', symposium *Surrealisme en de GGZ*, georganiseerd door Lemion, 24 maart
- SBMK-dag 2017, 'Total loss in de hedendaagse kunst', Van Abbemuseum, Eindhoven, 17 november (met Paulien 't Hoen)

Overig

- Radio-interview over René Magritte n.a.v. zijn vijftigste sterfdag in *Met het oog op morgen*, NPO 1, 5 januari
- Gast in *De Wereld Draait Door*, NPO 1, 9 februari
- Radio-interview over *Gek van surrealisme in Pompidou*, omroep Klara, België, 14 februari
- Adviseur en inhoudelijke redactie publicatie Manon Berns, *De verborgen dromen van Dalí*, uitgeverij Kluitman, 2017
- Deelname sollicitatiecommissie van de master 'Curating Art and Cultures' van de Vrije Universiteit en de Universiteit van Amsterdam, 17 mei
- Mederedacteur 'Collectie-beleidsplan SBMK 2017-2022'
- Mederedacteur 'Call for Papers. The SBMK summit on (inter)national collaboration: Acting in Contemporary Art Conservation'

Annemartine van Kesteren

Publicaties

- 'How Long is Forever', in: Maarten

Baas, *Hide & Seek*, Eindhoven 2017, pp. 204-205

- 'Frameworks', in: *Beyond Generations*, Eindhoven 2017
- 'Visible dialogues', interview door Gert Staal in: *Mined*, Graduation 2017, Design Academy Eindhoven, Eindhoven 2017

Presentaties

- 'Het hyper-actuele museum', Salon de Muséologie, Arcam, 11 mei
- 'Good Design for a Bad World, on climate change', panel-discussie, People's Pavilion, Dutch Design Week, Eindhoven, 21 oktober
- Volkskrant Design Talkshow, People's Pavilion, Dutch Design Week, Eindhoven, 21 oktober
- Deelname DDW talks 'What is the impact of digital design', Klokgebouw, Dutch Design Week, Eindhoven, 23 oktober
- 'A Day of Change: on scarcity', Mu Art Space, Dutch Design Week, Eindhoven, 23 oktober
- 'Rietveld Academy: On making Change the System', Gerrit Rietveld Academie, Amsterdam, 21 november

Overig

- Extern gecommiteerde, eind-examen Design Academy
- Conservator tentoonstelling *Beyond Generations*, Van Abbemuseum, Eindhoven, 7 oktober-5 november

Sandra Kisters

Advies- en bestuursfuncties

- Adviseur ethische commissie Marie Curie Innovative Training Network NACCA (New Approaches in the Conservation of Contemporary Art)
- Adviescommissie voor de Nederlandse Museumvereniging, onderzoek naar beperkt verzekeren bij bruikleenverkeer
- Adviseur syllabuscommissie CITO examenthema 'Kunst en Leven' (2021-2024) voor tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving havo en vwo

Presentaties

- Lezing 'Depot Boijmans Van Beuningen: Open Storage in a Public Park', symposium VARI (V&A Research Institute), Victoria and Albert Museum, Londen, 22 maart
- 'Speaker's Corner', congres CODART TWINTIG, *Deep Storage or Open Depot: Access to the 'Hidden Collections'*, in samenwerking met National Museum Warschau, Koninklijk Paleis, Warschau, 23 mei
- Deelname discussiepanel, 'After Dinner Talk; Das ist Deine Sammlung', symposium *Kunst Auf Lager*, Volkswagenstiftung Hannover, 11 september
- Lezing voor eerstejaars studenten Vrije Universiteit Amsterdam, cursus 'Ouverture', dr. Jos ten Berge, Rotterdam, 3 oktober
- 'Opening up the collection – a wider approach to collection-based research', voorprogramma Horst Gerson Lezing 2017, 'Museums and Research', Groninger Museum, 6 oktober
- Lezing voor studenten Hogeschool Utrecht, minor Kunst- en Cultuureducatie, Rotterdam, 12 oktober
- Lezing bij boekpresentatie *The Lure of the Biographical*, met gastsprekers Arnold Holleman en Wietse Coppes, Museum Boijmans Van Beuningen, 29 oktober
- Lezing voor studenten Rijksuniversiteit Groningen, 'Boijmans' cursus dr. Peter de Ruiter, Rotterdam, 30 oktober
- Lezing voor studenten Universiteit Utrecht, MA cursus Kunstonderzoek in de praktijk, Rotterdam, 1 november

Publicaties

- *The Lure of the Biographical. On the (Self)-Representation of Modern Artists*, Amsterdam 2017

Overig

- Deelname rondetafel discussie collectiemobiliteit, Den Haag, 12 juni
- Deelname werksessie Erfgoed in het kader van onderzoek naar de

ondersteuningsstructuur van de culturele sector, Berenschot in opdracht van het Ministerie van OCW, Utrecht, 19 september

Ina Klaassen

Advies- en bestuursfuncties

- Lid Museumconvent, overleg zakelijke directeurs Nederlandse kunstmusea
- Lid werkgroep Big Locals, onderdeel van de International Advisory Board van de gemeente Rotterdam

Presentaties

- 'Depot Museum Boijmans Van Beuningen', overleg directeurs cluster Maatschappelijke Ontwikkeling van de gemeente Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen, 31 januari
- 'Depot Museum Boijmans Van Beuningen', klantendag firma Heijmans, Museum Boijmans Van Beuningen, 2 februari
- 'Depot Museum Boijmans Van Beuningen', werkbezoek van het Deutsches Hafenumuseum Projektteam, Museum Boijmans Van Beuningen, 30 maart
- 'Cultuur en economie in Rotterdam', International Advisory Board, georganiseerd door Rotterdam Partners, Museum Boijmans Van Beuningen, 6 april
- 'Museum en Depot Boijmans Van Beuningen', werkbezoek van een delegatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, georganiseerd door gemeente Rotterdam, cluster Maatschappelijk Ontwikkeling, Museum Boijmans Van Beuningen, 10 april
- 'Museum en Depot Boijmans Van Beuningen', werkbezoek 'Raad in residence' van een delegatie van de Raad voor Cultuur, Museum Boijmans Van Beuningen, 1 juni
- 'Financiering Depot Museum Boijmans Van Beuningen', Dragons' Den Pitch tijdens Uitmarkt Amsterdam, 25 augustus
- 'Zakelijke kant van het Museum en het Depot', ontvangst met en door Jong Management,

Museum Boijmans Van Beuningen, 5 oktober

- 'Depot Museum Boijmans Van Beuningen', ontvangst BAM Bouw en vastgoed, Museum Boijmans Van Beuningen, 16 december

Friso Lammertse

Advies- en bestuursfuncties

- Lid bestuur Stichting Uytendogaert
- Lid Redactieraad Museum-tijdschrift
- Lid Programmacommissie Codart
- Lid editorial board Boletín del Museo del Prado

Presentaties

- Lezing 'Bosch and Bruegel – Paintings and Prints', met Peter van der Coelen, Tokio, Metropolitan Museum, 18 april
- Dagvoorzitter van Speaker's Corner, congres CODART TWINTIG *Deep Storage or Open Depot: Access to the 'Hidden Collections'*, in samenwerking met National Museum Warschau, Warschau, Koninklijk Paleis, Warschau, 23 mei
- 'Salomon de Braij de vader van Jan', boekpresentatie van Jeroen Giltaij, *Jan de Braij, schilder en architect*, Frans Halsmuseum, Haarlem, 29 september

Publicaties

- Peter van der Coelen, Friso Lammertse, 'Van Eyck to Bruegel. An Introduction to Early Netherlandish Art', in: *Collection of Museum Boijmans Van Beuningen. Bruegel's 'The Tower of Babel' and Great 16th Century Masters*, tent.cat. Tokio/Osaka 2017, pp. 11-19 (Japans), 198-201 (Engels)
- Friso Lammertse, Jaap van der Veen, 'Der Amsterdamer Kaufmann und Kunsthändler Johannes de Renialme und sein Gemäldebestand in den Jahren 1640, 1650 und 1657', in: Franz Wilhelm Kaiser, Michael North (red.), *Die Geburt des Kunstmarktes. Rembrandt, Ruisdael,*

van Goyen und die Künstler des Goldenen Zeitalters, Hamburg 2017, pp. 170-191

Overig

- Tijdelijke adviescommissie Mondriaan Fonds voor aankoop Nicolaes Berchem, *Jupiter en Calisto* door het Frans Halsmuseum
- Tijdelijke adviescommissie Mondriaan Fonds voor aankoop Jan Porcellis, *Schepen in een storm* door het Frans Halsmuseum
- Toetsingscommissie Beschermwaardigheidstoetsing Dirck Hals en Dirck van Delen, *Vrijlijk gezelschap*

Catrien Schreuder

Advies- en bestuursfuncties

- Algemeen bestuurslid Stichting ARTmatch
- Lid professionele leergemeenschap Kunsteducatie in het mbo, met Fonds 21, CJP, LKCA, Nationaal Theater, MU Eindhoven, Jonge Harten Festival, Grafisch Lyceum Utrecht, e.a.

Publicaties

- Wolf Brinkman, Elsie Miedema, Catrien Schreuder, *Kunst = taal en rekenen. Drie jaar Boijmans Taal- en rekenprogramma*, Assen 2017
- 'Injections of art. Video works in semi-public places', *SCB Journal*, <http://journal.screencity-biennial.org/2017/10/22/catrien-schreuder-article/>
- Interview *Culturelevacatures.nl* over de oprichting van de nieuwe stichting ARTmatch, <https://blog.culturele-vacatures.nl/2017/10/stichting-artmatch-over-de-verzelfstandiging-van-arttube-en-art-rocks/>
- C. Schreuder, M. Schavemaker, S. Solsteren, S. Metsemakers, 'Laat school zelf zijn museum kiezen', ingezonden brief in *De Volkskrant*, 9 oktober

Presentaties

- Lezing over dans in musea tijdens 'Dancing museum closing seminar' in samenwerking met dansateliers en Nederlandse Museumvereniging, sectie publiek en presentaties, 19 mei
- Presentatie 'What's happening? Neo-avant-garde en de Nederlandse kunstkritiek 1958-1975', symposium *De veranderende taal van kunstkritiek: verleden, heden en toekomst*, Rijksmuseum, Amsterdam, 15 september

Overig

- Deelname Workshop Nationaal Cultureel Wetenschappelijk Instituut op Zuid, 21 februari
- Deelname expertmeeting Raad van Cultuur, sectie musea, 15 mei
- Raad van Overholland, 15 september
- Deelname werkconferentie 'Verankerend cultuur in het Rotterdamse onderwijs', Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam, 9 november
- Deelname projectteam 'Meetkunst', als onderdeel van het NRO gefinancierd onderzoek 'Meetkunde uit de kunst in de klas: Betekenisvolle rekenvaardigheden in een setting van onderzoekend en ontwerpend leren', Universiteit Utrecht

Mienke Simon Thomas

Advies- en bestuursfuncties

- Bestuurslid J.W. Frederiks-stichting
- Lid Adviesraad Prins Bernhard Cultuurfonds, Beeldende Kunst en Vormgeving
- Bestuurslid Stichting Vedute

Presentaties

- Lezing 'Gispen', voor Stichting Prodame, Fonteinkerk Hillegersberg/Rotterdam, 25 januari
- 'Het Bauhaus', introductie voor kunstenaars en personeelsleden i.v.m. nieuw op te starten project Textielmuseum, Tilburg, 21 december

Francesco Stocchi

Advies- en bestuursfuncties

- Jurylid Prix de Rome 2017, Amsterdam
- Jurylid IFFR Frameworks 2018, Rotterdam
- Jurylid Galeries Lafayette acquisition committee, Parijs
- Jurylid Artissima, Campari Art Prize, Turijn

Publicaties

- 'Cy Twombly and Children's Drawings', *Les Cahiers du Mnam*, winter 2016/2017, pp. 62-75
- Pascali Sciamano (red.), *Pascali Sciamano*, dl. 1, Milaan 2017, pp. 4-23
- Giuseppe Gabellone (red.), *Stocchi and Garutti in conversation*, Rome 2017, pp. 24-29
- 'Richard Serra, drawings 2015-2017', in: *Richard Serra, drawings 2015-2017*, Göttingen/New York pp. 7-9

Presentaties

- 'Sol LeWitt', Accademia di Brera, Milaan, 19 december

Overig

- Gastdocent, De Ateliers, Amsterdam
- Conservator tentoonstelling *Pascali Sciamano*, Fondazione Carriero, Milaan, 24 maart-24 juni
- Conservator tentoonstelling *Giuseppe Gabellone*, Fondazione Memmo, Rome, 5 mei-15 oktober
- Conservator, samen met Rem Koolhaas, tentoonstelling *Sol LeWitt – Between the Lines*, Fondazione Carriero, Milaan, 17 november 2017-24 juni 2018

Personeel en organisatie

Medewerkers Museum cao in 2017

Aantal fte 126
Aantal medewerkers 162

Kengetallen personele samenstelling

Aandeel mannen 57 35%
Aandeel vrouwen 105 65%

Aandeel 55+ 37 23%
Aandeel 50 tot 55 12 7%
Aandeel 40 tot 50 38 23%
Aandeel 30 tot 40 44 27%
Aandeel tot 30 jaar 31 19%
Aantal medewerkers 162 100%

Gemiddelde leeftijd 42

Kengetallen mobiliteit

Instroom 34
Uitstroom 30

Medewerkers Leisure cao in 2017

Aantal fte 24
Aantal medewerkers 113

Kengetallen personele samenstelling

Aandeel mannen 26 23%
Aandeel vrouwen 35 31%

Aandeel 55+ 8 7%
Aandeel 50 tot 55 5 4%
Aandeel 40 tot 50 7 6%
Aandeel 30 tot 40 21 19%
Aandeel tot 30 jaar 72 64%
Aantal medewerkers 113 100%

Gemiddelde leeftijd 31

Kengetallen mobiliteit

Instroom 50
Uitstroom 57

Totaal aantal mede- werkers op 31-12-2017

Aantal fte 118
Aantal medewerkers 192

Ziekteverzuim

Verzuim 2016 3,21%
Verzuim 2017 5,31%

Personeelslijst met functie

B. Adriaens
E.J.M. van den Akker
M. Albers
M. Aldus
D.S. Alexander
S. Amrani
P.A.B. Angela
M. Arslanbas
D.C. Baars
P. Bakker
E. van Baren
J. Beijin
J. Bentsnijder
J.M. van den Berg
J. van Berkum
E.A. den Besten
R. Bethlehem
M.A.C. van den Beuken
M. Bidou
R. Bijl
A.C.G. Blonk
M.A.A. Bonten
A.H.M.J. Bothmer
A. Bouhauin
W.A. Bouman
A.J. Bouman
H.J.A. van Boxtel
W. Braber
A. den Braber
E.M. Breugem
S. Broeren
L.L. Cairo
G.H. Carlier
E.S. Çavu
J. Christ
P.J.G. van der Coelen
J.A. Cousins
C.M. van Daalen
S.K. Dankers
M. Degenkamp
F. Dieleman
L.W. van Diggelen
C. van Ditzhuyzen
S. Doltron
A.G.A. van Dongen
R. Doornhein
A.J. van Dorp
A.J. Duarte
A.J. Elen
H.A. Ensing
K.M.T. Ex
H. Feizi
W. Frank
M.M. Fransen
T. Fraser
eventmanager
servicemedewerker BBV
medewerker documentatiecentrum
medewerker events
medewerker kassa
barista
medewerker technische dienst
medewerker schoonmaak
eerste medewerker bediening
chef-kok
medewerker schoonmaak
eerste medewerker bediening
servicemedewerker BBV
behoudsmedewerker
medewerker helpdesk
registrator
servicemedewerker BBV
medewerker kassa
administratief medewerker
servicemedewerker BBV
projectleider
restaurator papier
medewerker evenementen
servicemedewerker BBV
medewerker museumwinkel
medewerker kassa
bibliothecharis
hoofd huisvesting en onderhoud
hoofd IT
management assistent collectie en onderzoek
hoofd marketing en communicatie
medewerker schoonmaak
kok
medewerker bediening
servicemedewerker BBV
conservator
cateringmedewerker evenementen
projectmedewerker BVB Collections
servicemedewerker BBV
beveiligger centrale meldkamer
medewerker educatie en programma
projectleider presentaties
medewerker kassa
medewerker kassa
conservator
beveiligger centrale meldkamer
eerste medewerker bediening
afwasser
senior conservator
projectmedewerker BVB Collections
directeur
servicemedewerker BBV
medewerker documentatiecentrum
registrar
medewerker planning

M.A. van der Gaag
L.E. Gerick
A.D. Gerritse
R. van Gils
N.A. Goed
R.J. Goedhart
J.J. Gonzales
D.A. Grigorie
C.J. Grives
L. de Groes
J.N. Gross
T.K. Haarsma
L.A.C. Haest
Z.Y. van Hamburg
C.P. Hayman
C. van Hees
G.E. de Heij
J.M. de Heij
S.C.S. Heijkoop
A.M. van der Hek
S.B. Hendriks
M.F.L.A. Hendriks
S.E. Hengeveld
G.M. Hieratal
D.M.E. Hillesheim
E.C. Hoek
M. Hol
M. van Hooff-Tanis
L.M.A. Hoogenhuijze
M. van der Horst
B. Hout
N.A. Huisman
A. Hulshof
J.H. Hulsman
Z.H. Iqbal
A.N. Ista
C.E. Jacob
A.M. Jacobs
P.G. Jansen
S. de Jong
M. de Jong
C. Jongeneel
V.S. Jorissen
W.M. Kamer
S.C. van Kampen-Prein
J.E. Karreman
M. Kasanpawiro
M.J.T. Kes
A.J. van Kesteren
M.J.D. Keunen
S.M. Khouw
A.C. Kisters
I.J. Klaassen
J. Klavers
J.A.H.M. de Klerk
F. Klijn
F. Knops
B. Knottnerus
J. Kolmus

medewerker horeca
medewerker bediening
projectmedewerker
assistent educatie en publieksbegeleiding
medewerker horeca
medewerker technische dienst
medewerker speelkeuken
sous chef
kok
medewerker schoonmaak
registrator
controller
senior medewerker marketing en communicatie
medewerker bediening
intern projectleider renovatie
hoofd conservering en restauratie
bruikleencoördinator
medewerker kassa
medewerker digitale museumeducatie
medewerker financiële administratie
medewerker horeca
medewerker herijking
medewerker museumwinkel
medewerker bediening
medewerker marketing en communicatie
educatief conservator
medewerker museumwinkel
hoofd relatiebeheer en filantropie
medewerker bediening
chef-bediening
medewerker kassa
medewerker bediening
servicemedewerker BBV
behoudsmedewerker
servicemedewerker BBV
servicemedewerker BBV
hoofd sector presentaties
cultuurcoach
medewerker restauratieatelier
projectleider presentaties
projectmedewerker herijking
medewerker post en archief
medewerker herijking
management ondersteuner
conservator
medewerker kassa
servicemedewerker BBV
projectmedewerker
conservator
cateringmedewerker evenementen
medewerker bediening
hoofd collectie en onderzoek
zakelijk leider, plaatsvervangend directeur
servicemedewerker BBV
registrar
projectleider presentaties
medewerker horeca
horecamanager
medewerker huisvesting en onderhoud

C.G.M.R. Kraal projectmedewerker BVB Collections
H. Kramer servicemedewerker BBV
S.S.A. Krebbers medewerker bediening
H.J.H. Kroonen servicemedewerker BBV
S.E. Kubic behoudsmedewerker
X.S. Kuils medewerker bediening
E.C. van der Laan relatiemanager grote gevers
J. Lagerström medewerker bediening
C. Lammers projectmedewerker
F. Lammertse conservator
S.L. Lancelin medewerker horeca
X.L. Landvreugd medewerker bediening
E. de Langen beveiligiger centrale meldkamer
G.I. Lansdorf medewerker museumwinkel
H.S. Leatemia hoofd horeca
E. Leemans hoofd beveiliging, bewaking en veiligheid
A. Leijdekkers medewerker kassa
C.L. van der Leijden medewerker evenementen
H. Leijen hoofd documentatie, informatie en registratie
N. Leijen registrar
R.M. Leiwakabessy medewerker horeca
T.A. Lemm servicemedewerker BBV
M.L.M. Lenferink-Klerk medewerker post en archief
M. Liedmeier management assistent relatiebeheer en filantropie
B. van Lieshout hoofd technische dienst
S.M. Lima medewerker kassa
K. Livancic servicemedewerker BBV
A. van Lonkhuijsen medewerker huisvesting en onderhoud
K. van Loon servicemedewerker BBV
M. Da Conceição Teodósio Lourenço medewerker schoonmaak
C. de Luca servicemedewerker BBV
F.L. de Man kok
J.W.W. van Marrewijk servicemedewerker BBV
J.J.A. Mast management assistent presentaties
H.A.J. Mastwijk servicemedewerker BBV
L.M. van der Meer medewerker evenementen
W.A. Meijer coördinator horeca
N. Mertens servicemedewerker BBV
E. van der Meulen projectleider presentaties
E.M. Miedema projectmedewerker
E.M. Montpellier medewerker financiële administratie
M. Monteiro medewerker schoonmaak
K. de Moor senior medewerker educatie en publieksbegeleiding
L.J. Morison appicatiebeheerder tms
J.D. Movig administratief medewerker
R. Nazier medewerker kassa
S.R. Guitan Nederlof medewerker bediening
R.A. Niemeijer medewerker depot
E. Nobbe medewerker kassa
C.D.W. Noordhoek banquetingplanner
J.N. van Oostrum projectmedewerker
A.A.M. van Opdorp medewerker museumwinkel
P. den Ouden coördinator meldkamer
J.M. den Ouden beveiligiger centrale meldkamer
A. Oudshoorn relatiemanager
R. de Pee medewerker financiële administratie
R.L. Peltenburg medewerker evenementen
F. Pijs online medewerker marketing en communicatie
V.H. Marques Teixeira de Pina medewerker schoonmaak

E.P. Postma
C.A. Potgieser
M. Potuijt
F.J.M. Confurius-Priems
M. Prins
M. Pronk
A. Read
J.A.A. Reedijk
P.J. de Ridder
R. van Riemsdijk
S.I.W. Rijnaard
D.E.C. Riupassa
P.W.H. Rombouts
N.F. Roothaan
D.K. Roussos
L.M. Rueb
D.N. de Ruyter-Ekema
A.S.C. Ruygt
A.M. Sanches
M.M. van Santen
A.M. Satimin
F.U. Schaap
B.E.J. Scheffer
E.L. Schilperoord
L. Schmidt
B.R. Schoevaars
H. Schollaart
R. Schoonderbeek
R. van der Schoot
L.C. Schreuder
E.N. Schuurs-Copier
J. Setoe
B.L. Shamier
M.W.F. Simon Thomas
J.G. Slagveer
B. Smeenk
J. Smit
E. Sousa
M. Sparreboom
Y.F.G.L. Speck
H.T. Speet
T. van der Spoel
A.M. Staal-Meijer
K. Staassen
J.W. van der Star
I. Start
F. Stocchi
S.J. Stockings
G. Stok
E.M. Stolk
K. van Straalen
A.L. Stradowski
C. Kappelhof-Streep
E. Süer
E.M. Sulenta
J.V. Tatsakis
J.E. Teekens
G.R. Tel
S. Terra

medewerker uitgeverij
junior medewerker marketing en communicatie
medewerker marketing en communicatie
eerste medewerker bediening
projectleider presentaties
medewerker spoelkeuken
medewerker kassa
tms registrar
medewerker bediening
beveiligiger centrale meldkamer
medewerker kassa
projectmedewerker
medewerker technische dienst
medewerker museumwinkel
medewerker spoelkeuken
medewerker bediening
tms registrar
onderzoeksmedewerker
medewerker spoelkeuken
informatiemanager
beveiligiger centrale meldkamer
medewerker kassa
hoofd ict/a.i.
servicemedewerker BBV
eerste medewerker bediening
medewerker evenementen
servicemedewerker BBV
conservator educatie
beveiligiger centrale meldkamer
hoofd educatie en publieksbegeleiding
relatiemanager bedrijven
beveiligiger centrale meldkamer
meewerkend voorman technische dienst
senior conservator
servicemedewerker BBV
cateringmedewerker evenementen
medewerker depot
barista
coördinator beveiliging, bewaking en veiligheid
medewerker horeca
medewerker kassa
coördinator beveiliging, bewaking en veiligheid
hoofd personeel en organisatie
medewerker kassa
teamleider financiën
senior medewerker marketing en communicatie
conservator
projectmedewerker
medewerker kassa
online marketeer
servicemedewerker BBV
medewerker evenementen
servicemedewerker BBV
medewerker spoelkeuken
medewerker herkomstonderzoek
hoofd BVB Collections
medewerker kassa
medewerker huisvesting en onderhoud
uitgever

F.A. Terveer	medewerker helpdesk
C.S. Tidjan	medewerker schoonmaak
L.R. Timmer	adviseur personeel en organisatie
S.D. den Turk	servicemedewerker BBV
G.A.C. Uda	medewerker kassa
M. Ünlü	servicemedewerker BBV
V. Vaiciunaite	hoofd museumwinkel
M.A.M. in 't Veen	kok
S.T. van der Velden	eerste medewerker bediening
D. van der Velden	servicemedewerker BBV
I. Veldman	senior medewerker educatie en publieksbegeleiding
P. van Velzen	servicemedewerker BBV
A.J. Verdonk	senior medewerker marketing en communicatie
Y.D. Verlaan	medewerker personeel en organisatie
J.C.M. Vermetten	medewerker planning educatie en publieksbegeleiding
R. Vermunt	medewerker kassa
T. van der Vet	kok
E.L.F. Vierenhalm	planner
B.T. Visser	coördinator huisvesting
L.I. Visser	registrator
S.J. Visser	medewerker depot
G.J. Visser	floormanager
M. Visser	servicemedewerker BBV
D. Visser	barista
F. Visser	medewerker kassa
W.H. de Vlieger	beveiliger centrale meldkamer
D.A. van de Vrie	registrar
L. de Vries	eventmanager
D.D. de Vries	hoofd museumwinkel
M. Wafelbakker	registrar
N. van der Wal	hoofd documentatie, informatie en registratie
M.M.M. van der Wal	servicemedewerker BBV
C. Wehren	medewerker herkomstonderzoek
L. Weijers	medewerker bediening
A.A. Weve	daghoofd kassa
M. Wiegman	relatiemanager fondsen
H.R.E. van Wijngaarden	registrar
C.A. Witte	medewerker marketing en communicatie
R. Zijlstra	registrar
R. de Zoete	medewerker documentatiecentrum
K.E. van Zwam	projectmedewerker
D. Zwartepoorte	medewerker museumwinkel
C.E.M. Zwetsloot	directiesecretaresse

Stagiaires

M. Aldus	relatiebeheer en filantropie
A. Badal	beveiliging, bewaking en veiligheid
E. Barends	educatie en publieksbegeleiding
M. Bastiaans	relatiebeheer en filantropie
R. Becker	presentaties
M.M. von Beers	beveiliging, bewaking en veiligheid
D.W. Bhugwansing	presentaties
R. Bijl	beveiliging, bewaking en veiligheid
D.W. Bot	collectie en onderzoek
J. Boulton	collectie en onderzoek
E.J. Bouterse	presentaties
S.J. van den Brink	marketing en communicatie
K. Duffhuis	conservatoren
J. Emmen	educatie en publieksbegeleiding
A. Gabriele	collectie en onderzoek
M. van der Gang	collectie en onderzoek
C.J. Geuze	beveiliging, bewaking en veiligheid
J.N. Gross	presentaties
E.J. Guani	marketing en communicatie
B. Güzel	beveiliging, bewaking en veiligheid
M. van der Heide	relatiebeheer en filantropie
M. Hendriks	collectie en onderzoek
A.S. Holtrop	educatie en publieksbegeleiding
L. Hoogewerf	conservatoren
L.E. Husen	educatie en publieksbegeleiding
C.E.S. Jackson	beveiliging, bewaking en veiligheid
J.A. Jans	educatie en publieksbegeleiding
R. Jongewaard	conservatoren
E. Kamerman	huisvesting
M.J.T. Kes	conservatoren
P.W. Kievit	collectie en onderzoek
R. Kranenburg	beveiliging, bewaking en veiligheid
K. Kreeft	collectie en onderzoek
C. Lammers	conservering en restauratie
H.G.M.A. Lasonder	relatiebeheer en filantropie
M.J. Linck	conservatoren
N. Maassen	presentaties en relatiebeheer en filantropie
J.P.A. Mazereeuw	conservering en restauratie
B.A. Mol	beveiliging, bewaking en veiligheid
J.N. van Oostrum	educatie en publieksbegeleiding
A.K.D. van der Perk	educatie en publieksbegeleiding
M.A. Ploegaert	collectie en onderzoek
L. Poortman	presentaties
L.S. Romijn	marketing en communicatie
T.E. de Rooter	presentaties
S. Schnitzler	beveiliging, bewaking en veiligheid
Q. van der Sloot	presentaties
J.E. Teekens	educatie en publieksbegeleiding
L.M. van der Torre	relatiebeheer en filantropie
M. Ünlü	beveiliging, bewaking en veiligheid
X. Veerman	technische dienst
E.J. Verburg	collectie en onderzoek
J.E.L. de Visser	educatie en publieksbegeleiding
S.A. van der Weijden	educatie en publieksbegeleiding
A.J. Wiene	educatie en publieksbegeleiding
P. Wijsman	marketing en communicatie

Freelance medewerkers

M. Aldus
M. van Bakel
H.K. Bijker
E. Bijzet
M. Blijdorp
M.J. Claeijs
J. Dane
A.P. Dekker
J. Droogers
L.J.J. Duenk
W. Eeken
S. Fauconnier-Machien
D.K. Franz
S. Game
C. Gehrmann
N.M. Giraldo Veloza
M.A.J. Goossens
S. Gross
D. Halbertsma
J. Halbertsma
R. van Halderen
K.H.L. van 't Hek
D. den Houter
W.J.A. Huijzer
A.T.G. Jongkind
R. van Kooten
S.F. Krol
J. Langkamp
E. van Leeuwen
S.M.K. Lilmoës
T.Y.P.A.H. Liu
B. Lodder
B. van der Mark
R. Mertens
T. Meuldijk
A.H.J.A. van de Moosdijk
E. Mulder
M.S. Müller
M. Peyser-Verhaar
R. Raveendra
G.M. Roos
G. Samardzic
J. van Santen
M. Schröder
A.M. Schuurman
T. Somers
R. Spitzer
P.P.S. Steutel
R.R. Stolk
M.P. Swiatkowski
T.L. Swinkels
F.A.M. Vroomans
A. Walter
M.A. Wijlacker
H.C.A.L. Wijnen

Freelance rondleiders

L.B. Apekrom
V.F. Bakhuizen
E. Breedveld
H.M. Chan
B.M. Derksen
A.J. Dijkstra
M.R.M. van Ditzhuyzen
F. Goedhart
M.E. Hoogeweyj
L.A. van den Hout
H.H.M. Hulsman
M.N. Immink
K. de Jonge-dos Reis Borges
Rodrigues
M.R. Louz
M.J.A. Maatstap
L.J. Nauta- Borgerhoff Mulder
I. van der Neut
A.E. Oostdijk
J.L.M. Steendam
P.M.L. Thissen
J.M. van der Velde
H.M. Wijler-Knoet
S.G. Willems
A.E. Wind
S.S.A. Winklaar-de Prez

Freelance horeca

M. Elenbaas
S.I. Dikker
C. Igesz
D. Ngo
A. Kloppenburg
T. Stamhuis
M. van Zessen
A. van der Zijden

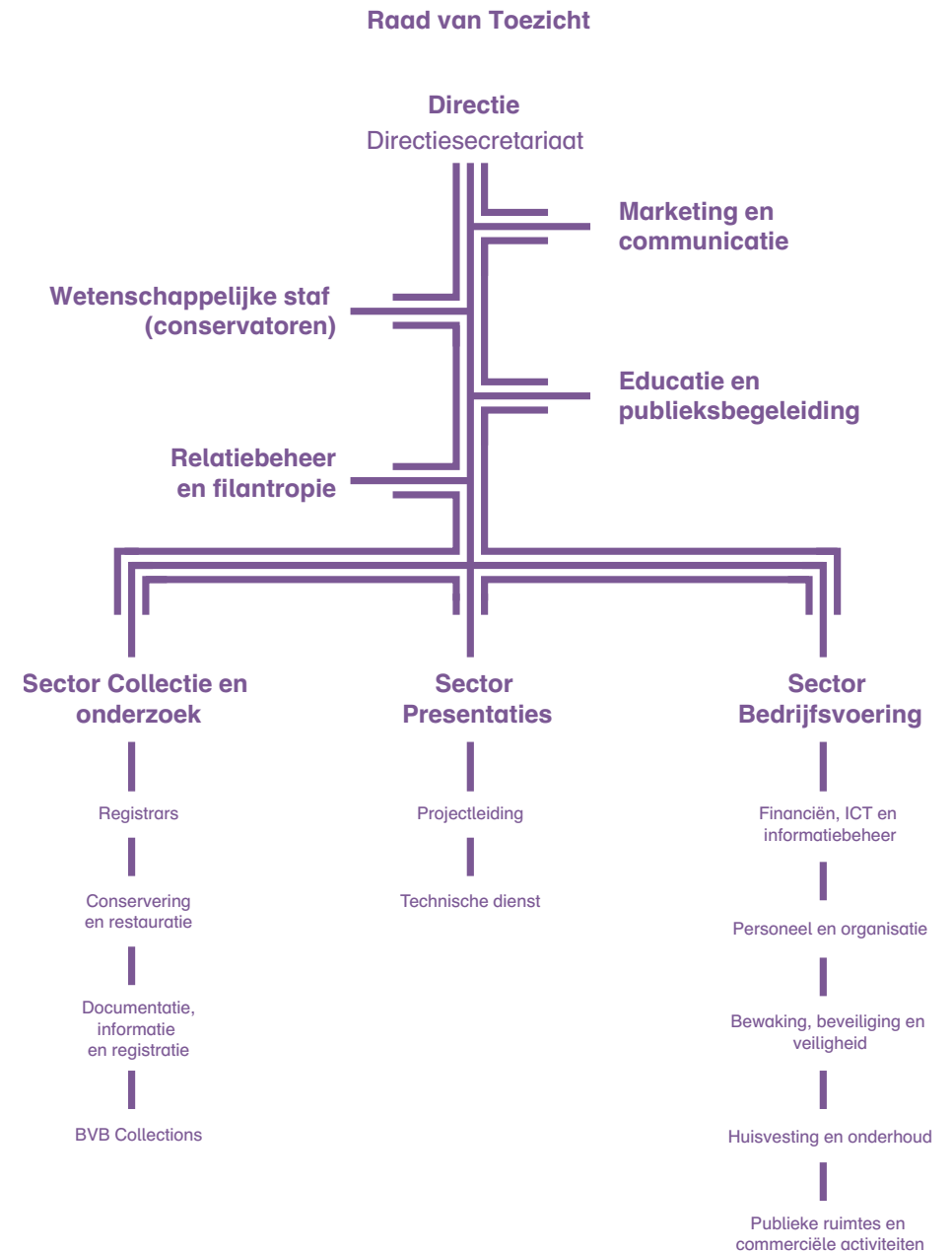
Vrijwilligers informatiebalie

I. van Broekhuizen
C. Claassen
D. Evers
K. van Haaren-Doek
C.L. Heuvelink-Eerhart
G. van 't Hoff
I. Lamers-Hoogeweegen
R. Liedorp
G. van der Linde-Hendriks
R. Maarse-Ubbink
H. Ouwehand-Heemstra
G. Pander Maat-Weyling
A. Peters-Berendse
C. Pimmelaar-Roest
A. Smit
E. van der Spek-Verhoef
G. Teunis
L. van Toledo-Snelers
L. Visser-Isles
W. Wijma

Vrijwilligers overig

M.C. Crama
P.B. van Daalen
A.M. Eikenbroek-van de Graaf
J. van der Poel
G. Reus -de Kam
G.J.E. 's Graeuwen
M. van Helden
D.P. Jansen
S. van Rijswijk
A.J.M. Timmermans
J.A. Timmermans
C. Vierbergen
T. Vuijst
M.C.M. Wishaupt

Organogram

Colofon

Tekst, redactie en productie

Medewerkers Museum Boijmans
Van Beuningen

Vertaling

Lynne Richards

Vormgeving

thonik, Amsterdam

Druk

Graphius

Papier

Arctic Volume, Muskat brown

Uitgave

Museum Boijmans Van Beuningen

Museumpark 18/20

3015 CX Rotterdam

Postbus 2277

3000 CG Rotterdam

T +31 (0)10 4419400

F +31 (0)10 4360500

info@boijmans.nl

www.boijmans.nl

© 2018

Museum Boijmans Van Beuningen,
Rotterdam

